

RAST – L. IX,
ŠT. 3 (57)
JUNIJ 1998

ISSN 0353-6750

R A S T

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

VSEBINA

str. RAST št. 3 (57)

UVODNIK	Most zrenja in zorenja	217	Milan MARKELJ
LITERATURA			
Poezija	Titanova serenada	219	Anton PODBEVŠEK
	Dobri stari svet	220	Ivan ZORAN
	Groza	221	
	Stopinje		
	Človek		
	Na križišču	222	Ivan PERHAJ
	Večer ob Krki		
	Včasih imam občutek		
	Pesmi	223	Samo DRAŽUMERIČ
	Pesmi	224	Klavdija KOTAR
Proza	Od doma	225	Jože SEVLJAK
	Nekoč je bilo	229	David TERČON
	Poljub	230	
	Odjadranje	231	
Prevod	Kramp	323	Rudolf SLOBODA (Prevod: Darija JAKŠE)
KULTURA			
	Vprašanje paradoksa ob Podbevškovi stoletnici	237	Tomaž KONCILIJA
	Tabor likovnih samorastnikov	241	Dušan ŠTEPEC
	Meščanska garda v Novem mestu	252	Meta MATIJEVIČ
	Ustreči sem hotel Krčanom	265	Ljudmila ŠRIBAR
	Josip Šubic - mentor Fanny Hausmann	269	Frančiška BUTTOLO
	Park ob dvorcu Soteska	271	Mitja SIMIČ
NAŠ GOST			
	Ljubezni okrog besede in knjige	277	Ivan GREGORČIČ
	Pogovor z Jožetom Zupanom		
DRUŽBENA VPRAŠANJA			
	Nove časovne in prostorske razsežnosti	291	Borut VUKOVIČ
RASTOČA KNJIGA			
	Veliko misliti, vedeti, delati	295	Janez GABRIJELČIČ
	Pogovor z dr. Jožetom Gričarjem		
ODMEVI IN ODZIVI			
	Deset let pozneje	303	Janez JANŠA
	Bo dialog oviran?	305	Tomaž BIZAJL
	Hočemo lepo avtocesto!	307	Tomaž LEVIČAR
	Romski praznik	310	Sonja ROSTAN
	Ko je še dišalo po ječmenu	311	Tone GOŠNIK
	Žužemberški grad	312	Tomaž GOLOB
	Grozd biserov	313	Rudi STOPAR
	Oživiljena tihota	315	Franci ŠALI
	Štihov Jože z Broda	316	
GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON (52)		319	Karel BAČER
KRONIKA	Marec - april 1998	327	Lidija MURN

Letos se zaokrožuje več pomembnih obletnic. Sto petdeset let mineva od revolucionarnega leta 1848, ki je vtisnilo bodočemu dogajanju tako močan pečat kot le malo kateri prelom v evropski zgodovini, Slovencem pa prinesel program Združene Slovenije, množično potrjen s slovenskimi tabori deset let kasneje. Tej obletnici se vsebinsko pridružuje številčno skromnejša desetletnica slovenske pomladi, dogodkov leta 1988, od pisateljske ustave, procesa proti četverici do ustanovitve prvih demokratičnih zvez in prvih poveljnih svobodnih volitev, s katerimi se je dokončno sprožil proces slovenskega osamosvajanja. Ne gre pa pozabiti tudi petdesetletnice spora z Informbirojem, ki je porodil golo-toška taborišča, dachavske procese...

A čemu se sploh ukvarjati z obletnicami in preteklostjo?

Če se tega zavedamo ali ne, smo ob še čem za misleče bitje pomembnem močno zavezani tudi zgodovinskemu spominu, zgodovini, kot tistemu območju, h kateremu se obračamo in se vanj vprašujoče ali analitično vračamo, da bi utemeljili in našli smisel svojega sedanjega bivanja in delovanja. Zgodovinski spomin se nam kaže kot most, ki se z bregov preteklosti pne v sedanost in se preko nje uzemlja na bregove prihodnosti. Prepoznavamo ga kot pretok izkušenj preteklih časov in rodov ter vsega tistega, kar ni mogoče zajeti v besede in misli, a vseeno na nek nedojemljiv način zavedno ali nezavedno stopa v našo zavest. Zgodovinski spomin ni samo most zrenja in spoznanja, ampak tudi most zorenja za zdaj in za jutri, naj gre za posameznika ali skupnost.

In ker se oblastniki vseh vrst zavedajo ali vsaj slutijo pomembnost zgodovinskega spomina, so se ga in se ga poskušajo polasčati, trudijo se ga ali prilagoditi svojim potrebam s postavljanjem zapornic, preko katerih spuščajo le njim všečno in koristno, ali pa z vztrajnim spodjedanjem zmanjševati njegov pomen v nekaj odvečnega, za pot naprej celo zavirajočega. Vendar skrepenela, enoumno ubrana podoba preteklosti, prepolna lukenj, ni več zgodovinski spomin in je v takšni ponaredbi resnično odveč. Zgodovinski spomin mora biti most prostega, svobodnega pretoka, če naj bo kvas družbenega in posameznikovega zorenja. Ob taki zastavljenosti pa je spraševanje, čemu praznovati in se ustavljati ob obletnicah, najbrž tudi odveč.

Milan Markelj

DOM
82
RAS

2007/1942

Ivan Rabuzin (Hrvaška): POMLAD, 1972, olje na platnu, 500 x 650 mm

Franjo Mraz (Hrvaška): KOSILO, 1972, olje na steklu, 345 x 490

Anton Podbevšek
1898 – 1981

TITANOVA SERENADA

*V kostanjevem vrhu je žvrgoled slavček, vsa se je tresla, jaz pa sem si zataknil za klobuk
rože rdeče.*

*"Srčna njena kri lepi na njih in kakor bol so," mi je rekla, ko so me preklinjale
roke drhteče.*

V krvavo mesečino je pel, skrit za zelenimi listi, pa imel bi raje, da v noč.

"Podnevi sem mrtev," so zasanjala z gor vame strmeča okna kmetских koč.

*"Na tej zeleni veji je moja sreča," sem si rekel in pretreslo me je skoz mozeg
in kosti.*

Iz teme so rastle črne perotnice, silen udar s krili in mislil sem na njene oči.

*Mlinska kolesa so škropila in se vrtela enakomerno, valovi so hiteli v daljavo in jaz sem
vriskal v noč.*

Iz zbirke *Človek z bombami*, 1925

Božidar Jakac: Anton Podbevšek
v vlaku, kreda, 1920

Pesniški ustvarjalni čas Antona Podbevška (1898 – 1981) zamejuna letnici 1915 in 1925. Prva je hkrati začetek slovenskih zgodovinskih avantgard in prvi Podbevškov poskus, da bi s ciklom pesmi, Žolta pisma imenovanih, stopil pred slovensko literarno javnost. Druga letnica, izid njegove edine pesniške zbirke, *Človek z bombami*, pa le rahlo odstopa od letnice konca slovenskih zgodovinskih avantgard (1927) in nastopa ter opazne prevlade t.i. socialne umetnosti. Tako lahko zapišemo, da je tedanje Podbevškovo pesniško ustvarjanje vpeto v čas pomembnih premikov v moderni slovenski literaturi; sam Podbevšek je v veliki meri sotvorec teh premikov, v nekaterih točkah tudi njihov vodilni protagonist. V sredino njegovega ustvarjalnega desetletja umeščamo "novomeško pomlad", prvi organizirani in skrbno pripravljene poskusi mladih umetnikov, da bi s svojim pesniškim, likovnim in glasbenim delom prelomili z nekaterimi uveljavljenimi kulturnimi, predvsem pa literarnimi modeli.

Ne glede na dejstvo, da je že šestnajstletni pesnik doživel en bloc zavrnitev in da je nerazumevanje spremljalo njegovo ustvarjanje vse omenjeno desetletje, segalo pa je preko tega obdobja, morda vse do poznih petdesetih let, torej v naš čas, pa je tudi res, da je hkrati to delo budilo zanimanje in pozitivne kritične odmeve, ki so prav v petdesetih letih odprli, sprva tiho in na obrobju, nato pa vse glasneje in znanstveno argumentirano, temeljne probleme, povezane s Podbevškovo liriko in njenim mestom v slovenski literaturi in njenih avantgardnih pojavih. In vendar je tudi res, da Podbevšek, kljub dokumentiranim nameram, da v šestdesetih letih izda ali popravi in preurejeno zbirko *Človek z bombami* ali pa zbirko novih pesmi, po letu 1925 izgine iz živega pesniškega ustvarjanja ali pa se v njem pojavlja le tu in tam, čeprav ta pojavljanja, kot npr. študija v antologijo *Slovenska lirika* (1944), ki jo naslovi Nekaj o darovalcih čistega veselja, kažejo, da je tesno in organsko povezan s sočasnimi pesniškimi doganjanjem.

Denis Poniž: *Sedem desetletij Človeka z bombami*, 1990

Ivan Zoran DOBRI STARI SVET

*O, svet, ti trdni, nemajávi,
nerazrušljivi, ti mogočni,
ti večno véliki, vsečasni,
ti večni, ti nepremisljivi,
tako resnični, trpko lepi,
ti vsemogočni, ti edini,
edino pravi, ti dražljivi,
ti neskrivnostni, ti preprosti,
tako ponosni, ti od zdavnaj
le tukajšnji, le zdajšnji, bližnji,
tako domači, ti preljubi,
ti dobri stari svet, ti mirno
zavetje naše, dom popotnih,
pribežališče v hudi uri,
ti naš prastrah, usoda naša,
ti naše upanje poslednje,
najvarnejši pristan, ti vedno
izpolnjeno pričakovanje –
o, tudi za tiste, ki so, neprevidni
ali neučakani, nasedli
ali pa, z nepravim vetrom v jadrih,
preveč skrenili iz uhojene smeri.*

*O, svet, ti trdni, nemajávi,
ti večno véliki, mogočni,
neponovljivi dobri stari svet,
kako vendár je to mogoče,
da se nenadoma pomanjšaš,
navpično zožiš kot zenica
préžavnega mačjega očesa,
da si, ko zrem te skozi majhno
četrkotno lino v zidu,
v notrini oblazinjenem
z lišaji, mahom in spomini,
vpraskanimi kdove komu
in za kdove kdaj v spominjanje
na dneve, ki so svetili vanjo,
o, le kako je to mogoče,
da si, tako zelo pomanjšan,
zožen, le še nekakšen tórzo,
nedokončana pokrajinska slika,
navpično razpotegnjena
in ob straneh porezana?*

*Podoba, ki se v njej mi kažeš
in je komaj še dovolj velika,
da lahko povsem zaslóni
to četrkotno lino,
navpično zoženo, kot zoži se
zenica mačjega očesa
od hipnega začudenja,
to skoraj gotsko odprtino,
za katero v samovanju ždim,
pravzaprav ždim v izvotljenem
hladnem in tako mrakobnem kvadru,
tlakovanem s kamni in mokrino,
s tlemi, zlizanimi od kdove koliko
korakov in kdove koliko stopal
vseh teh, ki sem prišli so brez imen,
ker tukaj smejo biti samo
nihčéta, morda še številke,
s katerih vsakršno upornost
ali grobost neusmiljeno odbrusi
in do popolne, žarno slepeče,
trajne, neskaljive usvetlitve
opili stalno navzoči, tihi
in vedno uslužni temničar čas,*

*podoba tvoja torej, ti moj
preljubi dobri stari svet,
je tako lepa in tako znana,
da vsak trenutek zagotovo vem:
naj gledam vanjo, naj oči zaprem,
naj si zamišljam jo drugačno,
vedno je enaka, vedno ista,
ljuba srcu, duši in očem:
v daljavi oble grbe Roga
in pred njim mirna in molčáva
zeleno vzvalovana krájina
s potmi, vodami, hišami, zvoniki,
na levi Ljuben, desno Srobotnik,
med njima do visokega neba
razpeta ožarjena sinjina –
skoraj idilična pokrajina (!),
kjer v hudih urah samo ptice
in ljudje menjavajo smeri.*

*O, svet, ti dobri stari, vsemogočni,
ti večno véliki, ti trdni svet,
ki, gledan iz te čudno majhne line,
si le kot tórzo, skoraj smešna slika,
kako ti mene vidiš, kakšen sem jaz,
gledan od zunaj, s tvojimi očmi?*

GROZA

*Kdo ve, odkod
nenadoma je priletelo,
padlo mi k nogám
in reklo:
Jaz sem Tvoje.*

*Dolgo dolgo
sem strmel v tisto,
kar ležalo je ob meni,
pa je reklo:
Nisem se ubilo.*

*Še sem gledal
v tisto Neumljivo,
še, dókler ni postalo
kepa in reklo:
Zdaj me poberi.*

*V grozi planil
sem na tisto kepo
in si zalučal jo v srce,
da je praznina v njem
strahotno zaječala.*

STOPINJE

*Stopinje, stopinje...
Stopinje v krogu.
Udrte stopinje.
Nekje na Rogu.*

*Stopinje okrog
udrte jame.
Ob vencu stopinj
lučke prižgane.*

*Za mrtve očete,
za mrtve mame,
za mrtve brate
na dnu mrtve jame.*

*Za vse, ki nekoč
so odšli brez slovesa.
Za vse, ki verjeli
so v križ in nebesa.*

*Za vse, ki ležijo
tu spod in drugod.
Bodi jim milosten,
milostni Bog!*

ČLOVEK

*Človek, človek,
biti le človek,
rasti iz zemlje,
piti iz sonca,
venomer rasti,
rasti do konca,
rasti in piti
in biti le človek.*

*Biti velik,
véliki človek,
prijatelj zemlji,
prijatelj soncu,
biti prijatelj
smrti na koncu,
biti vedno
véliki človek.*

Ivan Perhaj NA KRIŽIŠČU

*Na križišču
ob robu pločnika
majav drog
z oranžno lučjo
riše sence dreves.*

*Noč za nočjo
enake sence,
enaka luč.*

*Noč za nočjo
vaški Bog,
razpet na križu,
strmi
v brezumni ples
mušic in metuljev.*

VEČER OB KRKI

*Za mano ostaja
odbegli dan,
za mano ostajajo
sanje odmrle,
za mano ostajajo
gmajna in breg
in ptice, prezeble
v zelenju
premraženih smrek.*

*In v noč,
ki se v črnino gosti,
šumijo ledeni kristali,
ožje in ožje
so ceste, poti
in v Krki
vse tišji in tišji so vali.*

VČASIH IMAM OBČUTEK...

*Včasih imam občutek,
da sem se izpel,
da ni v meni ničesar več,
kar bi moral izpovedati,
razkriti,
odvreči,
zaupati sočloveku,
prijatelju
ali komurkoli.*

*So trenutki,
ko spoznaš,
da je kamen le kamen,
ki ne čuti,
da je roža le roža,
ki napaja čebele
in mravlje.*

*Ko se izpoješ,
spoznaš,
da nisi več pesnik.*

Samo Dražumerič

...

*Pravi jok je
zbuditi te
na Južni Islandiji
kjer tvoje oči
v nočeh ki jih
slikajo bliski
in mrtvi oblaki
smejejo solze iz
kamnitih stebrov Mnajdre
baročne angleške dame
pa peščeni gradovi v zalivih
katedral*

...

*Edina žalost je
reči
Dobro jutro na
Južni Islandiji
poljubljeni
popke tvojih prsi
ki so kot
limonini vrtovi Tihega mesta
in razklanost afriškega
horizonta
ki ga tipljem v daljavi*

...

*Jočem ko
te budim na
Južni Islandiji
držim tvoje roke
ki so citadela
drobnega zaliva
jamske vile ki
preži na vse
popotnike
in
ti Princesa
Južne Islandije*

*se igraš s
kaktusi mojih solza
ki te čakajo
v italijanskih Barakah
ki vsako jutro
opazujejo
bibavico zelenega sonca*

...

*Ti dobra vila
ne jokaj
ker Južna Islandija
lomi horizonte
utrujenih vitezov
duše
in
gradi templje
ljubezni
veselega sokola*

...

*In ključ
moje žalosti
je življenje
življenje mornarja
ki se je že
navadil
potopljenih aprilov*

...

*In kdaj pa kdaj nas
vzamete na prsi
drobne princeze
vseh ur
in nikoli
ne vidite
kako tiho drobimo
lahkoten
šepet solza*

...

*(Mornar
se izgublja
v pristaniščih
smeha in njegovih ustnic)*

...

*Vile
so mornarjem
podarile
zlato
zlato gorečih vrb*

...

*Vetrovi
z Atlantide
so hladni
ko poljubljam
tvoje slike
ki drobijo
smešno belino
moje žalosti*

Dan

*se je previdno
obesil
da si lahko
stopila
na modro nebo
krokodilja luna*

Spi!

Spi!

Spi!

Besede

*jokajo
s cipresami v laseh*

Klavdija Kotar ...

*vrnila se bom
pozno v jesen
sramežljiva z nagnjeno glavo
med tvojimi vrati*

*v tvoj nasmeh
bo zvenelo moje veselje*

*pod režami toplega sonca
bova legala v roževine
najinega ležišča*

*v roke
bova zgrnila
suhe okruščke semena
in se toplo*

privila v življenje

...

*hočem te
v češnjev cvet te hočem*

*v presušene ustnice
v roževino maternice
do privida
bodo kapljale vame
tvoje brušene solze
maternice so raskave
in jočejo
trave so že davno klonile*

*za pajčevinastim obokom Jutra
trgava s sebe vzdrhte ptice
ki so gnezdile v najinih bokih*

*najini metulji
bodo nosili semena
da naju bo še več*

Lucijan Reščič: VARIACIJA,
vinjeta iz leta 1888

LITERATURA
Rast 3 / 1998

Jože Sevljak **OD DOMA**

Ne vem, je takrat sijalo sonce, so pele ptice v vejah, so po košeninah letali metulji? Vsega tega ne vem, kajti svet, ki sem ga videl skozi otroške solze, je bil čudno spačen.

Z rjavim kovčkom v rokah sem tisto popoldne drobil v dolino. Hitel sem na avtobus, ki me bo popeljal v mesto, v takratno nižjo gimnazijo.

Ata in mama sta se odločila, da bom šel naprej v šole, saj doma nismo imeli prave kmetije in je bila zame to edina pot. Ata je bil zaposlen v kmetijski zadrugi, mama pa je doma gospodinjala in skrbela za nas, otroke.

S kakšno bolečino sem odhajal! Zapuščal sem rodni kraj, meni tako drag, in odhajal v svet, tuj in neznan. O, kaj bi dal, da bi smel ostati doma!

Za menoj so se izgubljale rebri, ovinkasta cesta, izginjale so vaške hiše, vse je ostajalo nekje daleč zadaj.

V dolini sem počakal na avtobus. Prihrumel je izza ovinka, zavil v oblak prahu, in se sunkovito ustavil tik pred menoj. Izstopili so redki potniki in se porazgubili v bližnje hribe.

Na avtobusnih stopnicah sva se srečala z vaškim župnikom. Jaz, enajstletni pobič, v kratkih hlačah, obut v opanke, in on, visokorasli mož v talarju. Sklonil se je k meni, se s prstom skoraj dotaknil mojega čela in mi požugal: "Fant, na cerkev pa le ne pozabi!"

Ne vem, kaj sem odgovoril, vem samo, da sem se povzpел na avtobus, kjer je že sedel moj ata. Pripeljal se je s službene poti iz Ljubljane in je nameraval vožnjo nadaljevati z menoj.

Usedel sem se k njemu. Prepustil mi je prostor pri oknu in me ljubeče pobožal po laseh: "Si lačen?" Iz aktovke je potegnil lepo zapečeno žemljo in mi jo ponudil.

Vzel sem jo, čeprav nisem bil lačen. Zagrizel sem v mehko sredičo, še nekajkrat posmrknil in gledal v polja, ki so bežala mimo. To ni bila več moja pokrajina; bila so polja kot vsaka druga, samo nobenih spominov ni bilo tu, nobenih čustev, nič, kar bi poznal in ljubil.

Vse moje misli so bile na rodnem Klancu. Tam, kjer so ostale bele skale – o, kako smo plezali po njih! – tam, kjer so kipela kvišku zelena drevesa in smo brezskrbni otroci stikali za ptičjimi gnezdi. Tam, kjer so živeli prijazni strici in tete, ki so znali rezati tako dišeč bel kruh. Tam gori, kjer je ostala moja mama, kjer sta se igrali sestrici in kamor se bo vrnil tudi ata.

Solze pa so tekle kar same od sebe. Ata se je večkrat ozrl po meni, me prijel za roko, potem pa se je zatopil v svoje misli. Najbrž tudi njemu ni bilo vseeno.

Izstopila sva pri restavraciji. Bil sem prvič v mestu. Spominjam se visokih zgradb z mnogimi okni, lesenega mostu, preko katerega sva koračila, in modrozelenega Save, ki je tekla pod njim.

Za mostom sva zavila navzdol ob reki, mimo košarkarskega igrišča, ob nizkih hišah. Na levi je ležal urejen park, pred nama pa rjave primestne hiše.

"Kje bom stanoval, ata?" sem se strahoma ozrl vanj, kajti vse bolj se mi je dozdevalo, da tista hiša ne more biti daleč.

"Še malo, Joško," me je bodrilno pogledal in se mi nasmehnil. Stisk njegove roke mi je govoril, naj se ne bojim.

Z desne so se bleščala okna mogočnega gimnazijskega poslopja, v vrtovih pod njim so dremali psi in se leno pretegovali.

Pri tretji hiši sva zavila s ceste. Zadaž na dvorišču je mlad mož klepal koso. Ob vsakem udarcu s kladivom je zatresel z glavo, kot da bi sam sebi pritrjeval.

“Je gospodinja doma?” je vprašal ata.

Možakarju je roka obstala, pogledal naju je z zanimanjem, potem pa počasi odvrnil: “Nak, na polju je še. Proti večeru pride.”

“O, to je pa nerodno,” je rekel ata. “Dogovorila sva se, da fanta pripeljem danes, jutri se začne šola, nje pa ni!”

“Vesta kaj,” se je odkrehal možak, “pustita kovček tu, sprehodita se malo po mestu, posedita v kakšni gostilni. Ko se vrneti, bo tudi ona že doma.”

Pogledal sem ata v upanju, da bom zdaj, ko gospodinje ni doma, smel z njim domov. Ata pa je le spravljlivo rekel: “Prav, tako bova storila.”

Prijel me je za roko in znova sva se napotila v mesto.

V restavraciji na drugi strani reke sva sedla v posebno sobo. Klobuček sem odložil na stol ob mizi, obenj pa je ata prislonil svojo veliko črno aktovko.

V prostoru s točilnim pultom, kamor sem lahko videl, so se naslanjali možakarji z vrčki piva v rokah, s ceste pa je prihajal hrup poznega poletja.

Pristopila je natakaraica z belim trakom v laseh.

“S čim vama lahko postrežem?” se je prijazno nasmehnila.

“Bi kaj jedel?” se je ata obrnil k meni.

Odkimal sem in ga proseče gledal. Je bila v tem pogledu prošnja, da se dvigneva in greva domov, ali kaj drugega, ne vem.

Ata pa je že naročal: “Golaž nama prinesite. Dvakrat. Zanj malinovec, meni pa beli brizganec.”

Natakaraica si je zapisala in odhitela proti kuhinji.

“Saj boš, a ne?” se je nagnil k meni. “Nekaj moraš pojesti. Če ne boš jedel, ne boš nikoli odrastel.”

Pokimal sem, v grlu pa se je vse bolj večala kepa. Seveda, jesti, čimveč jesti, da čimpreje odrasteš, da ti ni treba v to šolo, v tem tujem kraju. Da si lahko znova doma!

Ata se je spet nasmehnil: “Veš, sin, vse pride in vse mine. Tudi tale tvoja gimnazija bo nekoč za teboj. Odrastel boš, jaz pa se bom postaral. Takrat boš ti mene kam peljal. Saj boš, kajne?”

Po sili sem se nasmehnil, v očeh pa so se že iskriale nove solze.

Ko sem pomazal svoj krožnik in izpil malinovec, sva se dvignila in odšla. Znova po isti poti.

Na koncu mostu se je ata ustavil.

“Zdaj boš moral sam naprej, drugače ne ujamem več avtobusa. Pot poznaš, naravnost po tej cesti pojdi, za hišo pa tako veš. Gospodinja te gotovo že pričakuje.”

Objel me je in poljubil. “Pojdi zdaj,” je rekel z mehkim glasom.

“Adijo,” sem iztisnil in se odtrgal od njega.

Stal je tam na koncu mostu in gledal za menoj.

Nasproti so mi prihajali trije fantini. Smejali so se in se dražili med seboj. Ko sem prišel bliže, so me opazili. Zakrohotali so se na vse pretege. Razširili so roke, kot da me hočejo ujeti.

“Ho, ho, ho, glej ga Pavlička.”

Vedno bolj nasilni so postajali. Hoteli so mi sneti klobuček in si ga

podajati med seboj. Bolj ko sem se umikal v levo, bolj so silili za menoj. Ko sem zadnji trenutek skočil v desno, so bili tudi oni tam...

“Ho, ho,” so kričali, “Pavliček, glej ga, Pavlička! Kakšen smešen klobuk ima. Ha, ha, ha! Daj nam, Pavliček, klobuček! Hočemo klobuček!”

Z obema rokama sem ga prijel, da mi ga ne bi zbili z glave, grlo se mi je zadrnilo, da sem komaj zakričal: “Pustite me, pustite!” Malo so odnehali, osupli, ker sem se vendar oglasil, potem pa so se še bolj režali.

Pogledal sem nazaj proti mostu, kjer je še vedno stal ata. Morda so tudi oni opazili, da nekdo stoji tam, morda so se naveličali, ne vem. Smejali so se še naprej, čeprav me niso več preganjali.

Med smehom in pripombami so se oddaljili.

Nenadoma sem zaslišal: “Av, stric, pustite me, prosim, saj nisem nič naredil!”

Znova sem pogledal nazaj. Videl sem, kako je ata vlekel enega od fantov za ušesa, morda je koga tudi klofnil, ne spominjam se več.

“Da si boš zapomnil, da ga boš pustil pri miru,” je ponavljal ata in se vrtel z njim v krogu.

Solze olajšanja in hvaležnosti so mi zdaj, že tako dolgo zatajevane, privrele na dan, ko sem se oddaljeval s tega groznega kraja.

Na dvorišču pred hišo so se igrali otroci, moje gospodinje pa še ni bilo od nikoder.

Drobno dekletce s kitkami se mi je približalo.

“Koga pa iščeš?”

“Gospodinjo, ali je še ni?” sem plaho vprašal. “Tu bom stanoval,” sem še dodal in pogledal v tla.

“Ni je še,” je reklo dekletce. “Šele v mraku pride. Tudi jaz stanujem v tej hiši. Se greš tancat?” Pomešal sem se med nje in se igral z njimi. Toda pravega veselja ni bilo, saj sem bil med njimi vendarle tujec, izgubljen in ubog.

Počasi se je začel spuščati mrak. Odpirala so se bližnja okna, prižigale so se luči, matere so začele klicati: “Franci, domov! Ivo, Lučka, Marta, Ani! Alo domov!”

Otroci so drug za drugim odhajali, sredi temačnega dvorišča sem ostal sam kakor ranjen vrabček.

Tedaj je izza vogala prišla neka ženska s koso na rami.

Ko me je zagledala, je obstala: “Ti si Joško, kajne? Delo me je zadržalo, veš, zato me toliko časa ni bilo. Saj nisi jezen?”

Odložila je koso in me s prijazno kretnjo povabila v kuhinjo: “Gotovo si lačen. Pridi!”

Stopila sva v vežo, kjer sem si skrivaj obrisal veliko toplo solzo.

Za nama so se zaprla težka hrastova vrata.

Jože Peternej - Mausar (Slovenija): PRAZNIK NA VASI, 1981, olje na platnu, 600 x 810 mm
Konrad Peternej - Slovenec (Slovenija): KRANJSKI JANEZ, 1972, olje na steklu, 530 x 800 mm

David Terčon **NEKOČ JE BILO**

Ja, nekoč je bilo... Nekoč je bila... Pa je prišel dan, ko je v meni tako čudno zavrelo. Ni bilo podobno vulkanski erupciji. Ni bilo podobno vročemu gejziru. Res ne vem, čemu je bilo podobno... Ampak dobro vem, kako je vrelo v meni, kako je premetavalo moje kosti in moje žile in moje mišice in vse, kar se skriva pod mojo kožo, in sem mislil, da bom moral vse izpljuniti iz sebe – tako me je žgalo po drobovju! In potem sem stekel ven, saj je deževalo in sem tekel in tekel in se poganjal kot nor v mrak in dežne kaplje pred seboj in nisem vedel, kam sem šel, in se sploh nisem hotel več ustaviti. Ampak je tudi res, da so ravno takrat poganjali prvi novi in nežni zeleni lističi po vejah dreves in zato sem zastal, pa čeprav mi je blato tam, kjer sem stal, segalo čez kolena. In sem razširil roke in obrnil dlani proti nebu in sem obraz dvignil proti nebu in sem pustil dežju, da je padal po meni. Hladil je mojo zavrelo kožo, se v tankih hladnih curkih spuščal pod mojo obleko in tolažil moje vneto meso. Odprl sem usta, da se je deževnica spustila tudi vanje in spolzela v moje drobovje in hladila tudi moje žile in vse, kar se skriva pod mojo kožo... Potem pa sem jokal... Jokal ob spominu na zimo, ki je minila. Zimo, ki je bila najbolj vroč letni čas v mojem življenju. Ja, vedno sem bil nor, ničesar ne zanikam, ampak vseč mi je biti nor! In še bom nor! Še bom nor! Samo sedaj moram počivati... Nekaj let moram počivati, kajti ne verjamem več! Ne verjamem več... Sedel bom doma, ure in ure bom sedel in opazoval zidove okrog sebe... In pustil si bom rasti brado, da bom grd, čimbolj grd! Preprosto ne zaupam več... In bojim se... Strah v meni še nikoli ni bil tako živ, tako prisoten, tako občuten, kot je ravno sedaj... Sedaj, ko so veje dreves spet polne malih, nežnih, svetlih lističev. Pa čeprav se je razmaknilo blato okrog mojih nog – videti bom bolj mrtev, kot pa pripravljen spoprijeti se z življenjem... Gledam svojo dlan. Le kaj, prekleto, le kaj z njo ni v redu? Zakaj ji vedno ostane le dež? Zakaj je vedno tako gola in prazna in suha in brez vonja in brez mehkode in brez gibanja? Nekoč je bila vsaj vesela, sedaj pa se mi zdi, kot da je še kri pobegnila iz njenih žilic. In zato bom počival! Legel bom tako na hrbet in zrl v strop... In bom ure in ure zrl v strop. Le kaj naj drugega počnem... Kajti edina misel, ki je zasidrana v mojih možganih, pravi: nekoč je bilo... In edine besede, ki so jih voljna izgovoriti moja usta, pravijo: nekoč je bilo... In stoli in okna in rože in drevesa in nebo in strehe in kamni in ptice in sneg in prst in zidovi in klopi in knjige in jabolka in gosence in avtomobili in klobuki in lutke v izložbah in preproge in žoge in steze in trava in voda in ogenj in luči in ogledala in škarje in zvezde in omare in slike in kinodvorane in letala – vsi šepetajo: nekoč je bilo...

POLJUB

Nikdar ni bil niti pomislil, da bo stopal skozi ta vrata tako, kot je stopal tisti trenutek. Nikdar ni bil niti pomislil, da bo na drugi strani teh vrat nekoč našel obup in žalost, namesto smeha in ljubezni v njenih očeh. Nikdar ni bil niti pomislil, da bo nekoč skozi ta vrata vstopil zadnjič, kot je vstopil tisti trenutek.

Iste stene. Iste slike. Isto ogledalo. Iste rože. Isti ljudje... vendar popolnoma drugačni. Belih obrazov. Krvavih oči. Mlahavih teles. Utrujenih duš.

Ležala je v svoji postelji. Pokrita z belo rjuho. Le glava in roke so počivale v mraku. Marmornate roke spuščene ob telesu. Veke so skrivale njene sivomodre oči, ki se ne bodo nikoli več pasle po njegovem obrazu. Nikoli več božale njegovega telesa.

Miren je bil njen obraz. V tišini, ki sta jo motili le strahopetno brleči sveči. Izza zagrnjenih zaves se je prikradel mračen sončni žarek in poplesaval po njenih licih, kot bi jim hotel spet podariti srečno rdečo barvo. Miren obraz. Bled obraz. Njen obraz...

Strmel je v njen obraz. Nekaj v nepravem hipu nagajivih kodrčkov je ljubkovalo njeno kot led gladko čelo. Nos. Ustnici. Uhlja. Brada. Obrvi.

Prislonil je bil svoje lice ob njeno, grizel njeno ušesno mečico in njegovo telo se je bilo napajalo s tokom njenega hotenja. Prepletal je bil njene dolge lase med svoje upajoče prste. Oklenila je bila svoje želeče roke okrog njegovega pasu. In bila sta srečna. Plavala sta bila med... Plavala sta bila... Plavala sta bila...

Od solz utrjeni obrazi okrog njega so se pogreznili v daljavo. Pokleknil je k njeni postelji in ujel njeno mrtvo pest med svoji omamljeni dlani. Hladni so bili njeni prsti. Mrzli kot pekoče ivje. Ledeni kot kepa snega.

Oči so se mu ovlažile. Dve mokri progi sta zdrsnili preko njegovih lic in pobožali njeno trdo kožo. Sovražil je tiho negibnost njenih žil, ki se mu je zagrizla v dlani. Progi sta se lesketali v soju trepetajoče svečave.

Njeno telo se je bilo pod boječim pritiskom njegovega telesa spremenilo v prekipevajočo žerjavico. Svoje dolge nohte je bila zarila v njegov močni hrbet. Čutil je bil razdivjano naslado njenih dojk in tlečo razdraženost njenih stegen. Njun znoj se je bil v stiku njunih strasti zamrežil v neprišteveno suženjstvo.

Poljubil jo je. Prižel je svoje vroče na njene kamnite ustnice. Ustnice na ustnice. S svojimi živimi ustnicami je dal njenim mrtvim ustnicam vso ljubezen, ki mu jo je bila nekoč darovala. Vso ljubezen, ki ji je še ni bil poklonil.

In ko je vstal, si je obrisal mokra lica. Še enkrat se je zastrmel v njen obraz. S prstom je umaknil nagajive kodre z njenega čela in odšel.

Poslednjič skozi tista vrata...

ODJADRANJE

Takoj ko sem se vrnil, sem neko na pol slečeno belolasko v ob-
 jemu plešastega gospoda vprašal, ali je bila opazila, da me pol ure ni
 bilo. Pa je le siknila, naj se jebem. Tipi so bili bolj razumevajoči za
 moje tavanje - morda zato, ker so bili sami - trem ali štirim sem zatežil,
 vsi so rekli, da nisem zapustil sobe in da sem se ga gotovo totalka
 nacedil. In še, da smrdim po pivu. To pa je bil dovolj trden dokaz, da
 se mi ni zmešalo. Namreč, tiste pol ure sem bil preživel v drobovju
 pivske pločevinke. Ravno kar sem bil umaknil pogled z reliefa ve-
 likih prsnih bradavic, ki so brez ječe nedrčka pritiskale na svileni,
 oprijeto večerno obleko, in stresel pločevinko, da bi slišal, če še kak-
 šen požirek piva plava v njej, pa je skozi njeno odprtino začelo na
 vso moč srkati. Minuto ali dve sem se že upiral, a mi je moči počasi
 zmanjkalo, tako da me je hudič od pločevinke pri živem telesu pose-
 sal vase! Sprva sem bil nekoliko zmeden, predvsem zaradi polmraka,
 ki mi ni dovolil ničesar videti. Kar obsedel sem in počakal, da se oči
 privadijo nanj. Ni bilo prijetno, to čakanje do sredine stegen v mlačnem
 pivu. Zaobljubil sem se, da bom vsakemu, ki mi še kdaj ponudi mlačen
 pir, pošteno razbil glavo. Seveda sem nato najprej zgrabil za prvi meč,
 ki mi je prišel pod roke - bog si ga vedi, kaj bi me lahko napadlo! Bog
 si ga vedi, kaj bi lahko oprezalo za menoj v tistem prekletem penas-
 tem močvirju! In sem hodil in hodil in hodil in hodil... da sem že
 začel popizdevati. Polmrak in pivo, polmrak in pivo, polmrak in pivo...
 Povsod, kamor sem se napotil. Povsod, kamor sem prišel. Povsod!
 Ničesar drugega, le polmrak in pivo. Še meč sem se naveličal nositi
 in ga odvrget. Polmrak in pivo. Jaz pa, norec, sem bil mislil, da me je
 končno doletela tudi poštena, rambovska dogodivščina! Kar hlepel
 sem, da bi zaklal tri, štiri vepre, odrezal dvajset glav, bil ranjen od
 kosmatinca iz kamene dobe, pil vročo kri šakala... Jebemti, pa taka
 dogodivščina! In ko sem bil izgubil že sleherno upanje, se je nenado-
 ma prižgal modrikast žaromet... Zagledal sem krasen prizor: iz piva
 se je dvigal kamnit žrtvenik, škrlaten od prepojenosti s krvjo darova-
 nih, na njem pa se je božala gola mladenka. Na hrbtu je ležala in
 migala in se zvijala. Nisem se mogel motiti - kar puhtelo je iz nje,
 tako je bila potrebna poštenega fuka! Da, pogledala me je in me s
 kazalcem povabila k sebi! Zmagal sem! Seveda nisem okleval -
 radoživo sem se zagnal proti nji, za trenutek postal ob žrtveniku, opa-
 zoval tiste njene joške in tista njena stegna in tisti njen trebuh in tisto
 njeno pičko in... Jebemti! - ko sem jo hotel zagrabit in se zvaliti na-
 njo... sem se zvalil na kavč in se po obrazu polil z zajebanim, mlač-
 nim pivom iz svoje skoraj prazne pločevinke! Zdaj je že jasno, da
 nihče ni opazil, da sem bil za nekaj časa izginil s partija. Osli zabiti!
 Nihče ne kaže niti najmanjše volje, da bi prisluhnil mojim težavam -
 kar tavajo gor pa dol, da se nekaj hihitajo drug drugemu in tričetrt jih
 menda sploh ne ve, da so z Zemlje doma, kaj šele, da kot gorile težijo
 po sobi. Ne kaže drugega, kot da ruknem na hitro še dva štoka in se
 potem pošteno zbruham. V miru in na samem. Jebemti tako veselico!

NEKAJ BESED O AVTORJU

Rudolf Sloboda (16. april 1938 – 6. oktober 1995) se je rodil v Devinski Novi Vsi. Po maturi na gimnaziji v Bratislavi je študiral na filozofski fakulteti, a študija ni končal. Najprej je delal kot rudar, gradbeni delavec, kasneje pa je deloval kot filmski dramaturg, scenarist, redaktor založbe. Od leta 1988 se je posvetil izključno literarnemu ustvarjanju.

Njegov prvenec je roman *Narcis* (1965), kateremu je sledilo še približno 20 romanov oziroma zbirk kratkih pripovedi, od katerih morda najbolj izstopa roman *Rozum*, 1982 (*Razum*), ki govori o intelektualcu iz literarnih krogov, ki išče izhod iz začaranega kroga družbenih problemov t.i. realnega socializma. Roman je bil preveden v nemški jezik.

Kratka zgodba *Kramp* (Krompáč) je izšla v zbirki kratkih pripovedi z naslovom *Igralke* (*Herečky*), Bratislava 1997.

Janu so že začeli govoriti stari Jano. Besedica stari se je voljno prilagodila v pogovore, zato na samem začetku nova situacija zanj ni bila težka. Še vedno ni opazil, kako dejansko izgleda na ulici. Moral je iti na neprijeten obisk v glavno mesto in tam so ga nekakšni mladeniči ozmerjali, ga pretepli, mu raztrgali osebno izkaznico, in to vse po tem, ko je končal oni neprijetni obisk pri bratrancu. Čez nekaj tednov je štel pretep in te mladeniče za pozitivno doživetje, kajti spoznal je, kako slaboten je. Toda obisk pri bratrancu se mu je vedno bolj zajedal v misli in ga strašil v spanju. Sodeč po težavah je Jano doumel, da ni le slaboten, ampak tudi bolj neumen, kar ga je najbolj presenetilo. Dojel je, da se je postaral in da je slaboten, toda nikoli si ni mislil, da bo v starosti tudi bolj neumen.

Trajalo je kar nekaj tednov, dokler ni Jano doumel, da mu je občutek neumnosti in pomanjkanja samozavesti sugeriral bratranec, ki je samo dve leti mlajši od njega. Ima dva sina in s stikom z mladino si je pridobil razne fore; oblači se kot mladi, pogosto kaže zobe, se smeje, začinja govorjenje s seksualnimi izrazi in s slengom mladostnikov (vsaj tako je Jano predvideval – v resnici je bratranec govoril v navadnem bratislavskem slengu, ki se prakticira med brivci, natakariji, šoferji itd.).

Janu je torej pri svojih šestdesetih letih dojel, da je s kmetov, z dežele in da mesta ne bo nikoli razumel.

Najbolj ga je presenetilo, da je v glavnem mestu vse cenejše kot pri njih na vasi, istočasno pa je vsa družina z bratrancem izhajala iz okolja, kjer se je govorilo, da je živeti v mestu zelo drago. Jano je vstopil v nekakšen bistro in se za petdeset kron najedel in spil še dve pivi. Za človeka s kmetov je petdesetak še danes velik bankovec, toda ko je Jano vse izračunal in upošteval tudi inflacijo, si je konec koncev priznal, da se je poceni najedel. Je že res, da v njihovi vasi ni mesta, kjer bi se dalo takole najesti, a Jano je vedel, da mora ta denar gledati v širšem kontekstu. Ni bil tak kmet, ki ne bi priznal tudi doplačila za ugodje in podobno.

Poleg tega je v bistroju stregla zelo dobra babnica, kakršno lahko vidiš v reklamah. Imela je izrazite prsi in ustnice, velike črne oči, dolge lase, kratka, bila je vpadljiva. Jano bi ji privoščil večjo zadnjico, toda bal se je, da bi jo leta malo ovirala v gibanju med gosti; ni pa vedel, da ženska večje zadnjice ne bi hotela. Če bi tu bil njegov bratranec, bi z njo navezal vsaj besedni kontakt. Jano je opazil, da je bila ženska zelo jezikava in jeznorita, delo je ni veselilo in mislila je že na konec izmene. Toda to ji je dajalo še več seksepilnosti: vsak njen gib je nakazoval, da tu dela le začasno, dokler je ne opazi nekdo bogatejši in ne oceni njenih prednosti.

Ko tako Jano ni mogel pozabiti na spore z bratrancem, se je tolažil s spominom na žensko iz bistroja. Obe predstavi sta se združili, tako da si je, ko ga je utrudilo razmišljanje o sporu, predstavljal, da pije pivo, ženska pa stoji tam zraven.

Končno je po približno pol leta bratranec pisal, da je nasledstvo po stricu vzel v roke sposoben zasebni pravnik, in ponovno je povabil Jana v glavno mesto, da bi se s pravnikom spoznal in tudi kaj podpisal. Jasno, da bo vse to zelo drago. Srečanje z bratrancem je bilo tokrat še bolj hladno. Janu so postregli s kavo in konjakom in poslušal je

zelo zapletene razlage o delitvi stričevega premoženja. Razumel je vsako peto besedo, dejansko pa ničesar. Niti vedel ni, kaj hočejo od njega. Pravniki je znova in znova mahal z nekakšnimi papirji, od katerih niti eden ni bil enakega formata, tako da je bilo videti, kakor da bi jih našel v kanti za smeti, je pa znova in znova poudarjal, da je treba vse razumeti. Na koncu se je pojavila tudi bratrančeva žena, ki je imela solzne oči, in zelo dobro se je spominjala strica in njegovih izjav o nasledstvu. Jano je razumel, da ga hočejo na nekaj napeljati, in bil je že pripravljen pristati, samo ni vedel, ali je treba reči, da soglaša ali ne.

“Tvoj delež bi bil deset tisoč. Janko, to so lepi denarci,” reče milo bratrančeva žena.

“Dobro,” reče Jano, “moram kaj podpisati?”

V tem trenutku je imel v rokah pero, na mizi so se pojavili novi papirji, neizpolnjeni formularji in Jano se je približno desetkrat podpisal na mesto, ki ga je pokazal pravnikov prst. Takoj so mu izplačali deset tisoč okolkovanih češko-slovaških kron, torej slovaških, in vsi so mu podali roko.

Jano je stlačil bankovce v žep in odšel. Še nikoli ni bil tako utrujen in še nikoli se mu glavno mesto ni zdelo tako grozno in ostudno. Ko je stopal pod velikanskimi zgradbami, se mu je zdelo, da ne bo nikoli več prišel domov. Ulica je bila neskončno dolga. Niti na pamet mu ni prišlo, da bi ponovil starodaven običaj in vprašal za pot. Malo je zašel, lahko bi tudi bolj, in zato je sedel na avtobus ter zaprl oči. Bilo mu je vseeno, kam se pelje. Nekako se je pripeljal do centra, toda še vedno ni vedel, kje je. Pomladansko sonce je zašlo, blato na asfaltu se je strdilo in zdelo se je, da začenja zmrzovati. Verniki so vstopali v cerkev.

Pred vhodom sta stala dva berača. Nista bila slabo oblečena, tako da sta se Janu pač zdela kot človeka, ki na nekoga čakata. Eden je bil teman, nekakšen Bosanec ali Arabec, in v rokah je držal zavit nenavaden predmet. Jano ju je dolgo opazoval in ta predmet mu ni dal miru. Stopil je bližje in vprašal moža-berača: “Kaj imate v tem papirju? Ali to prodajate?”

“Ja, prodajam,” je zaslišal Jano – s slovaškim pravopisom je težko zapisal besede, ki jih je revež izrekel. Janu se je zelo zasmilil. V roke je vzel predmet in ko je malo natrgal časopisni papir, je ugotovil, da drži kramp, cepin, težko in pomembno delavčevo orodje.

“Za koliko ga daš?” je vprašal Jano.

“Stu. Stu,” je kazal fant s prstom. Drugi je dodal: “Za sto kron. Ni ga ukradel.”

Jano je odvil kramp in videl, da je popolnoma nov, pobarvan rdeče, kakršne uporabljajo gasilci. Gotovo so ga ukradli. Izvlekel je bankovce iz žepa, se s hrbtom obrnil stran od beračev in vsakemu dal en bankovec. Možakarja sta si ogledovala denar in začela tipati po žepih, kot da bi iskala drobiž. Naenkrat je imel vsak v pesti polno kovancev in dajala sta jih Janu.

“Pustita, to je vajino, kramp pa je moj,” je rekel Jano, si zavihtel kramp na rame in se veselo odpravil naravnost čez križišče. Možakarja sta takoj izginila v cerkev – gotovo sta se hotela skriti pred drugimi berači, da bi se izognila delitvi.

Jano je taval, toda dejansko ni. Mi, otroci 20. stoletja, ki smo poučeni o psihoanalizi, vemo, da nihče nikoli ne tava, tudi če bi še tako taval. In tako je Jano pritaval k tej čudoviti babnici, k tej samički v

bistro, kjer se je pred nekaj meseci našel za petdeset kron. Položil je kramp pod obešalnik, nanj odložil kapo in plašč ter šel sedet.

Bila je tu. Prav takšna, le drugače oblečena. Jano se ji je sramežljivo nasmehnil, saj je pričakoval, da ga bo poznala. Rekel ji je:

“Lepo imate tukaj. Kaj je novega?”

“Kako, prosim?” Vpraša natararica.

“Lepo je tu. Pivo bi, kot ponavadi.”

“Pivo in kaj še? Imamo pivo in golaž.”

Jano je vedel, kaj je pica, zato z določenim sarkazmom reče: “Kaj je to? A se to je?”

“Seveda, mladi gospod,” je rekla natararica, “to je zelo dobro.”

“Prinesite to.”

Čez nekaj minut je postal Jano nepopisno židane volje, ker si je predstavljal, kako bosta berača šokirana, ko se bosta prepričala, da je vsak dobil tisoč kron – eden v resnici popolnoma nezasluženo. Ne bo jima treba mesec dni beračiti, če le nista alkoholika. Preštel je ostali denar. Še vedno je imel osem tisoč. Dobra volja ga ni minila. Spomnil se je, da je bratrančeva žena grozno lagala, ker stric sploh ni maral bratranca, in ne samo enkrat je stric zatrjeval, da je bratranec pravi idiot. In ni se motil. Bratranec je imel tudi ženo idiotko. Idiot pa ima največje veselje, ko vas okrade, in podoben je psu, ki nekje ukrade kost in se tega veseli.

Potem se je Jano najedel in plačal. Omenil je, da bo še kaj naročil in ženski je pokazal bankovce. Ni bil nikakršen poznavalec ljudi, toda kljub temu je opazil, da je ženska spremenila barvo; vrat ji je pordečel in zatresla se ji je roka. Naročil si je konjak, ki je bil malo boljši, kot tisti, ki ga je pil pri bratrancu. Ko je potem spil še tri piva in dva konjaka, je vprašal natararico, kot človek, ki se vrača iz daljnih dežel in Slovaški prinaša denar:

“Bi si lahko, prosim, priskrbel kakšno žensko?”

Natararica se je strogo ozrla nazaj in izginila. Čez nekaj časa se je vrnila. Vprašala ga je:

“Hočete mlado ali kakšno starejšo... debelo?”

Jasno se je zasmel in rekel:

“In vi? Kako bi vi gledali na stvar?”

Natararica je vprašala in pri tem brisala mizo:

“Hočete? Dobro. Imam pol ure časa. Tisoč kron.”

Z mize je odnesla ves pribor in Janu prinesla kavo.

“To popij, potem pojdi na ulico in jaz bom na drugi strani v krzneni jakni,” je rekla Janu na uho.

Na eks je spil zelo močno kavo in si opekel grlo. Oblekel se je in odšel na ulico. Seveda sprva ni videl nikakršnega krzna, ker je bil precej pijan, ljudje na drugi strani pa so bili zelo daleč in so se mu zdeli zelo majhni. Zdelo se mu je neskončno dolgo, dokler se ni pojavila krznena jakna. Jano je skočil na cesto, avtomobili pa so se mu umikali in mu trobili.

Ženska je poklicala taksi, sedla zadaj, Jana pa je potisnila k vozniku. Peljala sta se le malo časa. Ženska je plačala, potem pa prijela stranko pod roko, jo najprej peljala do nekakšnega dvorišča, potem po stopnicah in končno sta bila pred stanovanjem. Ženska je odklenila, Jano je obesil plašč in kapo ter je rekel:

“Sleci se in počakaj v tem fotelju.”

Jano si je slekel suknjič in se sezul. Čez čas je ženska prišla v domači halji, odgrnila posteljo in se zasmejala:

“Te je sram, kajne,” in sama prva odvrгла haljo. “Sleci se!”

Jano se je počasi slačil in se ni mogel nagledati te babnice. Sploh nima majhne zadnjice, kot je predvideval v bistroju. Ravno obratno. Ulegla se je in vidno je bilo, da ima zadnjica veliko vrednost. Obrnila se je z njo proti Janu, dvignila roke in izpod pazduhe so ji štrlele čudovite rdečkaste dlake. Približal se ji je in ženska mu je nekaj podala. Seveda, to je bil kondom. Nataknil si ga je in niti ni čakal, da se ženska obrne. Začel je občevati od zadaj, trdno držeč to čudovito zadnjico v rokah.

Potem ni vedel, kaj bi s kondomom. Ženska ga je nežno vzela in ga vrgla v koš. Jano je rekel:

“Moram iti scat.”

“Tam je kopalnica,” je pokazala ženska. “Ti je dovolj ali... Imam še eno uro časa.”

Jano se je poscal, oprhal, izvlekel osem tisoč in jih položil ženski v naročje. Rekel je:

“To je tvoje,” in legel na posteljo.

Ženska je odnesla denar v sosednjo sobo in legla poleg gosta. Vprašal jo je:

“Kako ti je ime?”

“Zofka.”

“Jaz sem Jano.”

Čez čas je rekla:

“Ti to ne bo manjkalo? Dal si mi osem tisoč. Kaj bi še hotel? Naj ti ga pofafam?”

“Star sem, toda normalen. Dam ti naslov. Pridi kdaj k meni na vas, ko se ne boš počutila dobro.”

Ženska se je pretvarjala, da je ganjena, toda povedano po resnici, se je bolj bala, ker Jano ni zgledal kot normalen človek. Videla je njegovo spodnje perilo, sicer čisto, a povsem sprano od superkvalitetnih praškov. To ni bil nikakršen perverzni starec, toda ta radodarnost ji je hudičevo smrdela.

Jano je naredil še eno rundo, potem pa je za trenutek zadremal. Ženska je medtem naročila taksi in odpeljala ga je na železniško postajo. Pospremila ga je do vlaka pa tudi počakala, dokler se ni vlak premaknil, ter mu veselo pomahala.

Ponovno je zadremal in bil je zadovoljen, samo zelo žejen. Ko je zagledal prve bore Zagorske nižine, je zavzdihnil:

“Z njo bi se tudi oženil. Le da... denarja ne bo več.”

Izstopil je iz vlaka in izbrskal nekaj drobiža za pivo. Takoj ko je dal vrček k ustom, se je spomnil, kaj mu je manjkalo. Ja, ves čas se mu je zdelo, da je nekaj pozabil. Pozabil je tisti krasni kramp. Škoda. Toda, kako se lahko tja vrne brez denarja? Zofka bi mislila, da je znova prišel zaradi ljubezni, toda denarja nima niti za dve celi rundi. Mogoče bi šla tudi zastonj, toda tega ne more zahtevati od nje. Ta obrt je zlati rudnik.

Jano se je večkrat spominjal tistega dne, a nikoli ni bil jezen sam nase. Ko je sanjaril, si je rekel: “Jaz že bom nekako, toda naši potomci bodo imeli trdo življenje.”

Ni bil škodoželjen, nikomur ni želel slabo. Malo se je čutil opeharjenega, saj se je svoj čas razglašalo, da vlada delavec. Tega nikoli ni verjel. Tega ni verjel celih štirideset let komunizma, kajti vedel je, da delavec ne more vladati, in sedaj mu je zgodovina to potrdila.

Jose Madalena (Brazilija): KARNEVAL, 1982, olje na platnu, 400 x 600 mm

Jutta Borchert (Nemčija): BÜCKENBURGERSKA SVADBA, 1981, olje na platnu, 400 x 495 mm

Tomaž Koncilija

VPRAŠANJE PARADOKSA OB
PODBEVŠKOVI STOLETNICI

¹ Rojen v številni družini na Grmu, tedaj še pri Novem mestu. Umetniško žilico je premogel tudi njegov mlajši brat Ciril Podbevšek (1903-1991), znameniti novomeški intarzyst.

² Domala popolna bibliografija članov in del o Antonu Podbevšku do leta 1988 je ob bibliografiji Podbevškovih objav in prevodov zbrana v nalogi Novomeška pomlad - literatura, ki so jo za natečaj Krkinih nagrad leta 1990 izdelali dijaki novomeške gimnazije Mateja Grabnar, Roman Radež, Slavko Judež in Tomaž Koncilija ob mentorstvu Nataše Petrov in Jožice Jevnikar. Bibliografija zadnjih desetih let je zainteresiranim bralcem dostopna v vsaki računalniško opremljeni knjižnici.

³ S pojmom zgodovinska avantgarda označujemo literarna gibanja, ki so se pojavljala in zamirala od nekako konca prvega desetletja do konca dvajsetih let 20. stoletja (futurizem, ekspresionizem, dadaizem, konstruktivizem, nadrealizem...), za vse pa je značilno predvsem zavračanje tradicionalnih vrednot. Omenjeni pojav je potrebno razlikovati od tkim. neo-avantgard, ki so značilne zlasti za šestdeseta leta našega stoletja.

⁴ Ob strani pustimo Podbevškove lastne izjave, da je do svojega štirinajstega leta napisal in uničil že več pesniških zbirk ter izčrpal vse znane forme.

Trinajstega junija letos mineva sto let od rojstva pesnika, publicista in Novomeščana Antona Podbevška,¹ enega od pionirjev slovenske zgodovinske avantgarde, v mnogočem izjemne in obenem protislovne osebnosti, ki je v dvajsetih letih našega stoletja s svojo bombastično poezijo šokiral tedanjo kulturno javnost, nato za pol stoletja malodane zatopil v pozabo, v zadnjih desetletjih pa ponovno vzbujala zanimanje literarnih znanstvenikov, ki skušajo njegovo delo ponovno ovrednotiti in ga umestiti na mesto, ki mu v slovenski literarni zgodovini pripada. S fenomenom, imenovanim Anton Podbevšek, so se ukvarjali mnogi in na različne načine - od pronicljivih literarnozgodovinskih razprav do ostrih kritik in omalovaževanja ter na drugi strani zopet prijetno kramljajočih intervjujev ter člankov.² Pretres in prerez omenjenih zapisov bi potreboval posebno razpravo, kar pa ni moj namen. V pričujočem pisanju želim namreč razgrniti nekaj utrinkov iz življenja novomeškega rojaka, ki je v svojem času prenesel torišče najnaprednejšega literarnega dogajanja iz Ljubljane v Novo mesto, ki si tako po njegovi zaslugi lahko lasti naziv zibelke slovenske zgodovinske avantgarde.³

Ravno pritikanje raznih "izmov" življenju in delu posameznega ustvarjalca, v našem primeru Antona Podbevška, pa se zazdi lahko prav kmalu dokaj tvegano početje. Podbevšek je namreč sklenil stopiti pred javnost že leta 1915, torej še ne sedemnajstleten,⁴ ko je takratnemu uredniku Ljubljanskega zvona Janku Šlebingerju samozavestno poslal v objavo pesniški cikel *Žolta pisma* s pripombo, da pripada "najmodernejši struji". Po zunanji zgradbi (opuščanje predlogov in veznikov, rušenje sintakse, raba medmetov in onomatopejskih izrazov) ter zanosnem patetičnem tonu se cikel res bliža futuristični tehniki svobodnih besed, ki jo je proslavil predvsem F. T. Marinetti, vendar je Šlebinger objavo zavrnil z razlago, da "česa tako abnormalnega ni našel niti pri najbolj eksotičnem futuristu in da Podbevškovo početje sodi bolj v delokrog psihiatra kot esteta". Mladi Podbevšek je nato Šlebingerju v odgovor (tudi tokrat zaman) poslal še eno pismo, v njem pa pesmi *V vlaku* in *Rdeča cesta*, sestavljeni iz samih samostalnikov, torej v nominalnem stilu, tedanji ekspresionistični maniri.

Kot sedmošolec (med drugimi je bil njegov sošolec na novomeški gimnaziji tudi kasnejši olimpijonec Leon Štukelj) je bil mobiliziran v Judenburg - po lastnih izjavah je v vojaškem nahrbtniku zmeraj našel prostor za knjigo - in še kot vojak opravil t.i. vojno maturo. V letih 1919 in 1920 je našel zaslombo za svoje delo v Domu in svetu, kjer so mu tiskali nekatere pesmi, ki jih je kasneje uvrstil v zbirko *Človek z bombami*, leto kasneje pa je objavil v družinskem listu Kres še cikel *O pilotu v zrakoplovu št... Igračke iz mojih detinskih let*. Pravzaprav je imel že leta 1921 pripravljeno in urejeno vse gradivo za izid zbirke,

⁵ Recenzent tedanje Jugoslovanske knjigarne dr. p. Angelik Tominec je Podbevšku naložil najti vsaj dva poljubna kritika, ki bi mogla odgovoriti na dvojce: ali se založba, če založi Človeka z bombami, ne izpostavlja nevarnosti posmeha in ali je psiha slovenskega naroda že dovolj razvita, da bo mogla to delo razumeti. Čeprav je Podbevšek uspel poiskati dr. Jožo Lovrenčiča ter dr. Alojzija Remca, ki sta za zbirko našla spodbudne besede, se nobena založba ni spustila v izdajo, izgovarjajoč se v glavnem na visoke stroške, ki se verjetno ne bi povrnila.

⁶ Dr. Šerko je s svojimi grožnjami o sanatoriju mislil očitno precej resno, saj si je drugače težko razlagati Podbevškovo pismo slavnemu psihiatru, da se je še kot avstrijski vojak naučil rokovati z orožjem in ga je pripravljen v samoobrambi tudi uporabiti.

vendar mu zaradi negativne publicitete ni uspelo najti založnika,⁵ tako da je *Človek z bombami* izšel v samozaložbi šele leta 1925, potem ko Podbevšek že nekaj let ni bil ustvarjalno aktiven in aktualen. Kljub temu je v začetku dvajsetih let imel somišljenike, sprva še Marija Kogoja in Josipa Vidmarja, nato pa predvsem Vladimirja Premruja in Franceta Oniča - zadnja dva pojmuje literarna zgodovina celo kot Podbevškova epigona.

Podbevšek je menda že pred 1. svetovno vojno organiziral recitacijske večere v okolici Novega mesta. Ljudem so se zdele njegove pesmi večinoma čudna reč, poslušati pa so ga hodili v glavnem za zabavo, čeprav jih je prej odbijal kot privlačil. V tem obdobju se je skupaj z Miranom Jarcem in Božidarjem Jakcem močno zanimal za gledališče in občudoval posebno balet kot simbol poduhovljenja ter sintezo med sanjami in resnico. Kasneje je bil eden od glavnih akterjev znamenite novomeške pomladi, kjer je bučno recitirajoč samozavestno nastopil na literarnem večeru s svojim ostrim, rezkim glasom - pravo nasprotje mističnega Mirana Jarca (slednji je najbrž predvsem zaradi te rezkosti Podbevška v romanu Novo mesto poimenoval Vrezec, povrh tega pa ime imenitno napeljuje tudi na vrezovalca novega). Dober mesec po dogodkih ob 1. pokrajinski umetniški razstavi v Novem mestu je 12. novembra 1920 Podbevšek izvedel recitacijski večer v Narodnem gledališču v Ljubljani, ki je večinoma vzbudil zgražanje. Najmilejše kritike so opozarjale na umetniško neprepričljivost Podbevška kot recitatorja lastnih pesmi, najdlje pa se je spustil psihiater dr. Alfred Šerko, ki ga je razglasil za psihopata, ekscentrika in abnormalneža, katerega pravo mesto je lahko le sanatorij, ne pa kraljevo narodno gledališče.⁶ Domala edina afirmativna kritika je bila ocena dr. Franceta Steleta v Domu in svetu. Sledilo je še nekaj bolj ali manj podobno neuspešnih soarej po drugih slovenskih krajih, ki so pesniku nedvomno načele dotedaj tako značilno samozavest.

Kot urednik se je prvič dokazoval že leta 1915, ko je s sošolci in prijatelji na novomeški gimnaziji ustanovil ilegalni dijaški list *Album*, plod prijateljevanja s Kogojem in Vidmarjem pa je sourejanje revije (resda kratke sape) *Trije labodje* iz leta 1922. Zanimivo je, da je prišlo do idejnega spora med omenjeno trojico ravno zaradi Podbevška, ki se je obračal v aktivizem, celo v socialno angažirano, da ne rečemo socialistično literaturo, česar Kogoj in Vidmar nista bila pripravljena sprejeti. Rezultat tega je samostojni poskus z *Rdečim pilotom*, izšli pa sta le dve številki. Kasneje je bil nekaj časa tudi odgovorni urednik socialističnega lista Naprej ter zatem deloval v redakciji Jutra. Dejstvo je, da tudi kot publicist v letih pred 2. svetovno vojno ni bil sprejet, še več, bil je ideološko ožigosan kot levičar, kar mu je zapiralo marsikatera vrata. Tudi s te strani si lahko razlagamo Podbevškovo silno previdnost med vojno, ki jo je preživel v Ljubljani, ko se nikdar ni izjasnjeval o svojih lastnih nazorih, čeprav je bila njegova žena Štefanija Ravnikar Podbevšek znana aktivistka.

Ob tem preletu življenja Antona Podbevška ne moremo mimo njegovega dela po izidu *Človeka z bombami*. Čeprav je njegova pesniška muza vsaj za javnost umolknila, se je posvetil monografskim in antologijskim edicijam. Tako je že leta 1930 uredil knjigo Dolenjska metropola Novo mesto, sledili sta monografiji o Ivanu Groharju (1937) in Rihardu Jakopiču (1941) ter antologija Slovenska lirika (1944), kot labodji spev pa je bila 1983 že posthumno izdana obsežnejša monografija o Rihardu Jakopiču, s katerim je Podbevšek dolga leta

Božidar Jakac: PORTRET PESNIKA
ANTONA PODBEVŠKA, črna kreda,
1919

vzdrževal močne prijateljske vezi. V Modri ptici je 1938/39 objavil nekaj prevodov poezije vitalista Walta Whitmana, svojega velikega mladostnega vzornika, z naštetim pa se poleg nekaj priložnostnih člankov v različnih časopisih tudi zaključil seznam njegovih objav.

Poseben problem za razjasnitev Podbevškovega fenomena predstavlja podatek, ki je nanj prvi opozoril Josip Vidmar. Podbevšek naj bi namreč tudi še po izidu Človeka z bombami pisal poezijo, po Vidmarjevih besedah krajše, meditativne pesmi, ki mu jih je nekaj celo pokazal, Vidmar pa jih je zavrnil kot za njegov občutek pretirano moralistične! Če naj verjamemo Andreju Bartlju, je v pogovoru za Dolenjski list osemdesetletni Podbevšek zatrdil, da med drugim pripravlja za izid izbor svojih pesmi, podobno pa je okrog leta 1980 dejal Josipu Vidmarju. Iz vsega bi sledilo, da je še pisal, saj je med drugim znana njegova kategorična zavrnitev ideje Dušana Pirjevca, ki je nekoč svetoval ponovni izid Človeka z bombami, češ da se s to zbirko ne strinja več. Žal ta kasnejša poezija, če sploh obstaja, še ni bila dostopna javnosti.

V začetku petdesetih let je nestalnost in eksistencialno negotovost v Podbevškovem življenju s prijazno gesto razrešil spet ravno Josip Vidmar in mu zagotovil mirno službo na SAZU-ju, kjer je bil zaposlen vse do upokojitve leta 1973. Anton Podbevšek je umrl v Ljubljani, 14. novembra 1981.

Po obsežnejšem uvodu, ki smo ga ob takšni obletnici skoraj dolžni našemu rojaku, pa se lahko posvetimo osrednjemu vprašanju naše razprave: paradoksalnosti njegovega življenja in dela. Vsa dognanja kažejo, da je že rosno mladi Podbevšek poznal ne le klasično, marveč tudi tedanjo sodobno evropsko in svetovno literaturo. Dostop do nje preko revij in najnovejših knjig mu je omogočil v veliki meri pater Pavel Potočnik, tako da je moč z gotovostjo trditi, da je poznal vsaj slovenske odmeve na futurizem,⁷ poznal pa je verjetno še ekspresionistično produkcijo v nemški reviji Der Sturm. Znane so tudi njegove izjave, da kot petošolec pozna ideje italijanskih futuristov, čeprav je zanj največji futurist ameriški pesnik Walt Whitman. Pravo nasprotje temu pa je Podbevškova izjava leta 1978, ko je zatrdil, da v svoji mladosti ni nič vedel o sodobnih literarnih tokovih, da ni prebral niti enega samega futurističnega pesnika in da je hotel vedno biti samo Anton Podbevšek, ne pa kak futurist.⁸ Čeprav izjava predvsem z zadnjim stavkom kaže na Podbevška kot ekspresionista, saj je neverjetno podobna izjavi Alfreda Döblina, ki je leta 1912 v odprtem pismu Marinettiju zaščitil svojo individualnost z znamenitim stavkom: "Negujte svoj futurizem. Jaz negujem svoj döblinizem!",⁹ se zdi vendarle precej neverjetna. Na drugi strani pa nas navaja na misel, da je Podbevšek vendarle bil precej bližje ekspresionizmu in njegovemu nasprotovanju po identifikaciji s katerimkoli gibanjem kot pa futurizmu. Tudi notranjestrukturano je Podbevškova lirika gotovo bližja ekspresionizmu in njegovi t.i. disociaciji ali destabilizaciji subjekta, ki se po Ladu Kralju pri Človeku z bombami kaže predvsem kot sakralizirani in predimenzionirani ničejanski ego.¹⁰

Omenjeno nasprotje med ugotovitvami literarne zgodovine in Podbevškovi mladostnimi izjavami na eni strani ter informacijami osemdesetletnika o svojem literarnem obzorju v mladih letih na drugi strani se lahko zdi pomenljivo. Kaj lahko nas namreč navede k misli, da se je želel pesnik v zrelejših letih javnosti predstaviti v drugačni, vsaj zanj lepši luči, poudarjajoč lastno individualnost in neodvisnost od

⁷ Vladimir Svetek, Marinetti in njegova šola, Slovan 1909; Ivan Gruden, L'Italia futurista, Dom in svet, 1913; Ante Debeljak, Futurizem in paizem, Ljubljanski zvon, 1912.

⁸ Dolenjski list, 6. 7. 1978

⁹ Futuristische Worttechnik. Offener Brief an F. T. Marinetti, 1912.

¹⁰ Lado Kralj: Ekspresionizem. Ljubljana: DZS, 1986.

¹¹ Podobnih nasprotij med izjavami in dejstvi je v svetu literature precej, večinoma pa so plod določenih avtorjevih namenov. Za ilustracijo sem izbral slovenskega naturalista Frana Govekarja in njegov roman *V krvi*. Ker je bil Emile Zola na prelomu stoletja pri nas na izjemno slabem glasu kot milo rečeno nespodoben pisec, je Govekar skušal v javnosti ustvariti vtis, da se ne zgleduje pri njem. Tako je v nekem intervjuju Govekar zadržal, da se je z dednostno teorijo seznanil še kot študent medicine na Dunaju iz znanstvenih razprav pionirja genetike Gregorja Mendla, ne pa iz spisov Emila Zolaja. V študiji *Govekar, Zola in V krvi* omenjeno trditev postavi na laž Evald Koren, ki imenitno pokaže, kako se je na ta način Govekar želel otresti negativne publicitete in etikete "slovenski Zola".

¹² Znana je vloga futurizma pri nastajanju italijanskega fašizma. Druge avantgarde so bile levo usmerjene (vsaj ideološko), deloma pa so vodile celo v socialno tendenčno literaturo.

¹³ Znamenit primer podobne dileme so Kosovelovi Integrali. Posameznih Kosovov za življenja ni objavljali niti sam Kosovel, saj bi marsikdo v Konjih mogel najti določene futuristične literarne postopke in s tem povezavo s fašizmom, domoljubno zavedni Kosovel, ki je protestno celo emigriral v Jugoslavijo, pa si takšne manipulacije nikakor ni hotel dovoliti. Po zmagi komunizma v drugi svetovni vojni je Anton Ocvirk kot urednik Kosovelove zapuščine šele leta 1967 začutil priložnost za objavo Integralov, ki so torej izšli šele več kot 40 let po nastanku.

¹⁴ Tudi Srečko Kosovel se je najprej navduševal nad Podbevškom, vendar se je kmalu razočaran odvrnil od njega in osnoval svoj krogi.

tujih literarnih zgledov.¹¹ To se sicer sklada z že mladostno Podbevškovo željo biti vrezovalec, nosilec in prvak slovenske avantgarde, ne pa epigon sočasnih evropskih tokov, vendar je hkrati skoraj nemoogoče, da bi nanj vsaj idejno, formalno ali notranjestruturno ne vplivala avantgardna gibanja, nastajajoča predvsem v srednjeevropskem prostoru. Druga razlaga poudarjanja individualnosti in domnevnega nepoznavanja zlasti futuristične produkcije je morda manj verjetna, a vseeno možna. Futurizem kot edino skrajno desničarsko usmerjeno avantgardno gibanje¹² je bil pri nas že v dvajsetih letih napadan zaradi znane asimilacijske politike na Primorskem in v Trstu, po drugi svetovni vojni pa se spet iz ideoloških razlogov o njem sploh ni govorilo. Ali je morda previdni in zadržani Podbevšek v kasnejših letih hotel že v kali zatreti vsakršno povezavo s futurizmom, da ne bi prišel v morebitno konfliktno situacijo z vladajočim režimom?¹³

Kdo je resnično bil Anton Podbevšek? Težko si namreč razlagamo njegovo silno ustvarjalnost do nekako 1920. leta in njegov umetniški molk odtlej, njegovo titansko naprežanje in kasnejšo resignacijo, njegovo mladostno samozavest in zrelo previdnost, distanco, Čarovnika iz pekla, Plesalca v ječi, Električno žogo, Himno o carju mavričnih kač in odmaknjeno prijateljstvo z Rihardom Jakopičem. Ju je morda vezala še neodkrita skrivnost? Vprašanje zase so komentarji k pesmim iz Človeka z bombami: ob mojem 17. letu, ob mojem 19. letu, k mojemu 21. letu, sedem dni pred razsulom bivše avstroogrske armade... Gre za poudarjanje mladosti, ki je bila sposobna takšne poezije, in za neke vrste hvalnico sebi ali za opravičevanje, češ to sem napisal kot nezrel mladenič, poln samega sebe? Ne glede na to, katera razlaga je bolj verjetna, pa se zdi, da imajo omenjeni komentarji enotno funkcijo, namreč približevanje bralcu, razlaganje okoliščin nastanka pesmi. In to je spet v nasprotju s pojavu navzven tako samozavestnega mladeniča, saj razkrivajo globoko v sebi negotovo, ranljivo in, nalašč bom uporabil nasprotni izraz, nesamozavestno osebnost.

In vendar, protislovnost je Anton Podbevšek ohranjal vse svoje življenje. O tem naj priča tudi izkušnja pokojnega prof. Janka Jarca, s katerim sem imel priložnost govoriti spomladi 1990. Prof. Jarc je ob praznovanju 600-letnice ustanovitve Novega mesta namreč vsaj v možnem obsegu želel ponoviti novomeško pomlad 1920. Dogovarjal se je z Marjanom Mušičem, hčerka Zdenka Skalického, ki je umrl že leta 1933, je očetove slike velikodušno podarila muzeju, tako da se je prireditev že zazdela izvedljiva, zapletlo pa se je menda ravno pri nepredvidljivem Podbevšku, ki je za svoj recitacijski nastop zahteval tri večere in še več - tudi tri avtobuse ljubljanskih poslušalcev.

Ne glede na to, da se mu ni povsem uresničila želja biti vodja, lider, vzor mlade generacije v razburkanem času med prvo svetovno vojno in po njej,¹⁴ pa Anton Podbevšek s svojo literarno produkcijo ostaja pionir slovenske zgodovinske avantgarde. Tudi njegova poezija je po svoje paradoksalen pojav. Za mnoge je le dokument časa brez večje umetniške vrednosti ali racionalen konstrukt samovšečne nature, za druge pa intimen izraz najglobljih doživljanj sveta, vojne in duha časa, ko so se začele lomiti tradicionalne vrednote, posameznik pa ni čutil nobene trdnosti eksistence več. O vrednosti njegovega opusa literarna veda še ni izrekla zadnje besede, Dolenjci pa lahko s ponosom trdimo, da se je s Podbevškom in njegovo generacijo (Božidar Jakac, Miran Jarc, Leon Štukelj, Marjan Mušič...) Novo mesto že pred osemdesetimi leti dotaknilo Evrope.

Dušan Štepec

TABOR LIKOVNIH SAMORASTNIKOV V TREBNJEM

Galerija likovnih samorastnikov v Trebnjem

Otvoritev razstave z naslovom Pogled na vzhod; 136 mojstrovin Galeirje v Trebnjem v Muzeju naivne umetnosti v Viequ v Franciji 1996. leta

* Prispevek je napisan na podlagi seminarske naloge z naslovom Tabor likovnih samorastnikov v Trebnjem, ki sem jo napisal pod mentorskim vodstvom profesorja Milčka Komelja na Oddelku za umetnostno zgodovino Filozofske fakultete jeseni leta 1997.

Predgovor

Letos mineva trideset let, odkar je bil v Trebnjem 1968. leta organiziran 1. tabor likovnih samorastnikov. Tedaj se je v Trebnjem srečalo in ustvarjalo prvih devet umetnikov-naivcev. Moj prispevek ima namen osvetliti tri desetletja dolgo in pestro likovno ter kulturno dogajanje v okviru Tabora v Trebnjem, ki je bilo ves čas povezano z razvojem naivne umetnosti*.

Pod pojmom naivna umetnost lahko razumemo likovno izražanje ustvarjalcev, ki so v svojih začetkih avtodidaktični. To pomeni, da so samouki in so se učili brez učitelja ali šole. Zaradi tega za njih vsaj na začetku ni značilna brezhibna obrtniška kvaliteta, ki bi si jo pridobili na akademijah ali podobnih strokovnih šolah. Zaradi avtodidaktičnih začetkov in zaradi določene stopnje izoliranosti (v začetnem obdobju) so v okviru lastnih izkušenj razvili svoj edinstven in neponovljiv slog. Vsak naivni umetnik ima namreč svoj naiven (prostodušen, narsen, neprisiljen, ne ozirajoč se na družbene konvencije) pogled na svet. Osnovne odlike naivne umetnosti so spontanost, humanizem, svoboda, nepoznavanje ali nesprejemanje pravil akademske logike in slikarstva. V slovenskem prostoru se je za razliko od ostalih republik nekdanje Jugoslavije namesto pojma naivna umetnost uveljavil pojem samorastništva. Po mnenju Marijana Tršarja predvsem zaradi nevšečnega zvena "naivcev" ali "primitivcev".

Prve začetke naivne umetnosti lahko zasledimo v zadnji tretjini 19. stoletja. Tedaj so se začele v likovni umetnosti pojavljati različne smeri likovnega odkrivanja. V osemdesetih letih 19. stoletja se je začela težnja po prvinski likovni govorici, ki je igrala važno vlogo pri razbijanju utrujenega, ostarelega in sterilnega estetiziranja klasične lepote Grkov in visoke italijanske renesanse.

Dušan Štepec
TABOR LIKOVNIH
SAMORASTNIKOVA V TREBNJEM

Gerhard Ledič, znani novinar in zbiralec del umetnikov naivcev, na enem od taborskih srečanj v družbi z Romanom Ogrinom (na sliki levo)

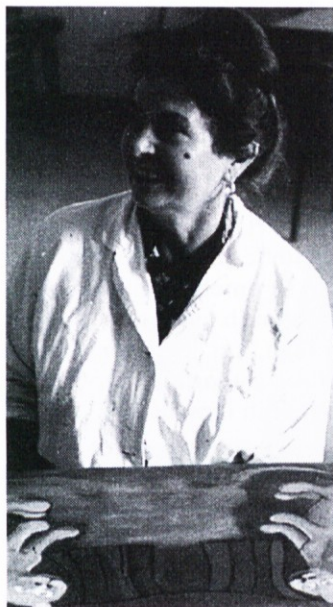
Udeleženci I. Tabora likovnih samorastnikov v Trebnjem: Viktor Magyar, Polde Mihelič, Nikola Mlakar, Vlado Parežnik, Jože Peternej, Konrad Peternej, Anton Plemelj, Anton Repnik in Franjo Vujčec

Umetnostna zgodovina se je resneje srečala s problemom naivne umetnosti šele ob koncu dvajsetih let našega stoletja. Tedaj je nenavadno umetnost Henrija Rousseauja odkril sin pruskega državnega odvetnika Wilhelm Udhe. Ta je leta 1928 v pariški galeriji Des Quatre Chemins prvič predstavil svetu pet umetnikov (Louis Vivin, Camille Bombois, André Bauchant, Seaphine Louis in Henri Rousseau) pod imenom *Les peintures de Sacré Coeur* (Slikarji Svetega srca). Prvo priznanje v likovnem svetu je naivna umetnost dobila leta 1958, ko je bila prva velika mednarodna razstava naivne umetnosti v Knokke-Le-Zouteju v Belgiji. Tri leta kasneje pa je bila v Baden-Badnu v Nemčiji tudi prva svetovna razstava naivne umetnosti.

Jugoslovanska naiva je prvič stopila na umetniško prizorišče 13. septembra 1931. leta v zagrebškem Umetnostnem paviljonu. To je bil datum odprtja III. razstave skupine Zemlja. Na tej razstavi sta bila prvič predstavljena slikarja - kmeta Ivan Generalić in Franjo Mraz. Nadaljnja stopnja v razvoju naive v Jugoslaviji je bilo odprtje stalne razstave kmetov - slikarjev 1. novembra 1952, ki je pomenila začetek bodočega muzeja naivne umetnosti, danes Galerija primitivne umetnosti v Zagrebu. V tridesetih letih so se začeli pojavljati naivci tudi drugod na območju nekdanje Jugoslavije (v Srbiji Janko Brašić iz Oparičev pri Svetozarevu, na Hrvaškem Petar Smajjić iz vasi Dolac Donji pri Splitu, v Vojvodini Martin Paluška in Mihal Bireš, oba iz vasi Kovačica, in v Sloveniji Polde Mihelič iz Litije). Drugod po Jugoslaviji se je naivno slikarstvo začelo razvijati šele po drugi svetovni vojni. Pomembno vlogo pri tem so odigrale številne novoustanovljene galerije naivne umetnosti. V Vojvodini je bila 1955. leta odprta Galerija seljaka - slikara v vasi Kovačica. 1960. je bila v Srbiji ustanovljena Galerija samoukih likovnih umetnika v kraju Svetozarevo, danes Jagodin. Pomembne so bile še Galerija izvorne umetnosti v Zlatarju na Hrvaškem, Galerija naivne umetnosti Bosne in Hercegovine v Sanskem Mostu in Tabor likovnih samorastnikov v Trebnjem.

Naivna umetnost se je organizirano pojavila v slovenskem prostoru leta 1962 z razstavo del iz Ledičeve zbirke v galeriji v Kostanjevici na Krki. Tu je bila 1968. leta tudi velika retrospektivna razstava jugoslovanskega naivnega kiparstva. To leto pa je tudi začetek Tabora likovnih samorastnikov v Trebnjem, ki je z leti postal osrednje zbirališče slovenskih in jugoslovanskih naivcev.

Greta Pečnik pri svojem delu na enem od taborskih srečanj

Dr. Zoran Kržišnik odpira v prostorih Galerije likovnih samorastnikov samostojno razstavo Momodouja Ceeseya iz Gambije leta 1976

Tabor likovnih samorastnikov v Trebnjem od začetkov do danes

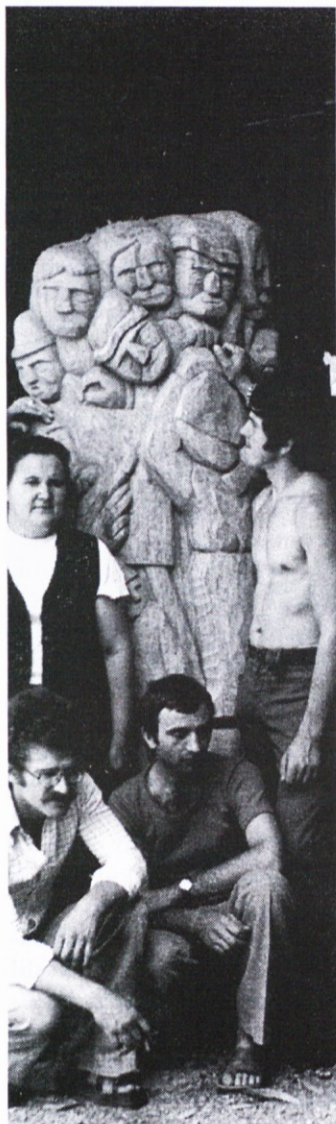
Na nastanek trebanjskega Tabora moramo gledati z očmi tistega časa, ko se je ustanavljal. Tedaj so se takratne oziroma zdajšnje kulturne organizacije zavzemale za kulturni policentrizem oziroma za oživitve kulturnega mrtvila, ki je tedaj vladalo na obrobju.

Tabor v Trebnjem je bil na nek način odgovor na vprašanje o oblikah kulturnega življenja v manj razvitih krajih, kamor je sodila tedaj tudi občina Trebnje. Po besedah dr. Mirka Juterška so z njim želeli razširiti likovno življenje pri nas, kar naj bi povzročilo množičnost in končno demistifikacijo umetnosti. To pa je bil bistven cilj vseh številnih likovnih razstavišč in delovišč v tistem času v Sloveniji.

Drugi pomemben vzrok za nastanek Tabora je bila specifičnost samorastništva na Slovenskem. Razkropljenost, nepreglednost in nepovezanost slovenskih naivnih umetnikov so postali resna pomanjkljivost v slovenskem kulturnem prostoru. Na srečanjih v okviru Taborov je prišlo do srečanja likovnih del in do njihovega seznanjanja. Skupna streha, ki jo pomeni Tabor, je dala samoraslim umetnikom več samozavesti in jim je bila opora pri delu.

Ideja o ustanovitvi Tabora se je rodila na Mirni ob razstavi Viktorja Magyarja v tamkajšnji osnovni šoli leta 1968. Po otvoritvi razstave so se v mirski gostilni Pri Kolencu dobili občinski kulturni zanesenjaki, prisotni so bili tedaj še znani novinar in zbiratelj del naivnih umetnikov iz Zagreba Gerhard Ledič, ravnatelj kostanjeviške galerije Lado Smrekar in drugi. Ob tej priložnosti je tedanji predsednik občine Trebnje Ciril Pevec prišel na dan z besedo o tem, da bi v Trebnjem poskusili organizirati kolonijo slovenskih naivcev. S tem bi po njegovem mnenju kraj pridobil v kulturnem smislu in po drugi strani bi združeval slovenske samorastnike, ki so bili do tedaj razkropljeni po vsej Sloveniji. Ideja je bila z odobravanjem sprejeta pri vseh navzočih. Znani zbiratelj Gerhard Ledič je še dopolnil Cirila Pevca in vprašal, zakaj bi morala biti v Trebnjem tudi kolonija, ko so te že skoraj povsod, in predlagal slovenski izraz tabor. Čez nekaj dni po tem srečanju na Mirni sta se pri tedanjem predsedniku sodišča Janezu Gartnarju oglasila Ciril Pevec in Adolf Grum, tedanji ravnatelj osnovne šole v Trebnjem, in mu predlagala, da bi on vsaj začasno vodil Tabor. Janez Gartnar je v to pristal in s tem je dozorela ideja za uradno ustanovitev Tabora likovnih samorastnikov v Trebnjem. Sledil je sklep o organiziranju Tabora slovenskih naivnih slikarjev. Prvi Tabor je tako zaživel še istega leta in je trajal od 21. do 31. avgusta. Udeležilo se ga je devet umetnikov: Viktor Magyar, Polde Mihelič, Nikola Mlakar, Vlado Parežnik, Jože Peternej, Konrad Peternej, Anton Plemelj, Anton Repnik in iz sosednje republike Hrvaške Franjo Vujčec. Udeleženci so bivali v gostinskih sobah v Trebnjem. Atelje so imeli v tedanjem hotelu Grmada, sedaj gostilna Grmada, in v prostorih tedanje delavske univerze, danes Center za izobraževanje in kulturo. Spored desetdnevnega Tabora je bil zapolnjen s tovariškimi srečanji in izleti v bližnjo okolico.

Od leta 1969 je Tabor slovenskih likovnih samorastnikov deloval kot zavod, ki ga je vodil 25-članski upravni odbor. Trebanjska skupščina pa je imenovala tudi petčlanski umetniški svet pod vodstvom predsednika Zorana Kržišnika. Ostali člani umetniškega sveta so bili še Aleksander Bassin, prof. Vladimir Maleković, prof. Mirko Juteršek ter predsednik upravnega odbora Janez Gartnar. Za ravnatelja Tabora je bil imenovan Adolf Grum.

Udeleženci taborskega srečanja pri skulpturi Franca Tavčarja (kipar je na sliki skrajno desno) leta 1977

Slika desno: Nonaldo Veloso de Melo Mahmoud Soua in Janez Gartnar na obisku pri Jožetu Horvatu Jakiju na njegovem domu leta 1978

Po mnenju dr. Zorana Kržišnika je bilo vseskozi možno spremljati dogajanje v okviru Tabora likovnih samorastnikov v Trebnjem na treh ravneh:

- Tabori kot dinamična srečanja ustvarjalcev naivne umetnosti.
- Galerija s svojim statičnim galerijskim življenjem, ki je dajala merila in je obenem tudi vzdrževalo nivo vsakoletnih prireditev s prikazovanjem profilov "klasikov" našega samorastništva.
- Saloni (razstave), ki so imeli funkcijo kačipota med obema omejenima deloma.

Tabori kot delovna srečanja so bili povod in jedro vsakoletnih Taborov likovnih samorastnikov v Trebnjem. Pri tem je šlo v začetku za desetdnevna druženja umetnikov, v zadnjih letih so se skrajšala v sedemdnevna druženja. Na teh srečanjih so se umetniki družili in si izmenjavali izkušnje. Razpravljali so o problemih svojega ustvarjanja. Srečanj so se udeleževali tudi zaradi tega, ker je Tabor po njihovem mnenju vseskozi iskal kvaliteto, nove ustvarjalne moči, odkrival nove talente in prinašal bogastvo različnih izrazov.

V času druženja na teh delovnih srečanjih je v zgodnejšem obdobju vsak umetnik ustvarjal svoja dela v za to priložnost pripravljenih ateljejih. Med njihovim delom so jih obiskovali otroci, šolarji in drugi, ki jih je zanimalo, kako nastajajo dela likovnih samorastnikov. Organizatorji so ustvarjalcem vedno pripravili poseben program. Organizirali so izlete v bližnjo in daljno okolico, piknike, tematske večere, na katerih so razpravljali na primer o naivni umetnosti ali o pomenu kulture v tedanjem času. Otvoritve in zaključki srečanj so bili slovesno obeleženi z nastopi dramskih igralcev, pevskih zborov, recitatorjev, folklornih skupin. Na zaključku so organizatorji podelili vsem udeležencem tudi plakete Tabora likovnih samorastnikov.

Galerija, v kateri bi bila urejena stalna zbirka del likovnih samorastnikov, je bila načrtovana že na samem začetku. Zaradi prostorskih problemov je bila odprta šele leta 1971 v pritličju severnega križnišča v Trebnjem. Leta 1977 so se galerijski prostori razširili še v prvo nadstropje. Pred galerijo pa je bil urejen velik park, v katerem so dobile svoje mesto skulpture likovnih samorastnikov.

Zanimivo je, da je bila na samem začetku taborskih srečanj izražena ideja, da bi se galerijo uredilo v bližnjem trebanjskem gradu. V ta namen so se organizatorji povezali tudi z arhitektom Marjanom Mušičem. Ideja je bila, da bi neko gostinsko-turistično podjetje prevzelo financiranje obnove gradu. Del gradu naj bi bil namenjen hotelskim storitvam, drugi del pa za galerijo. V njej naj bi uredili Galerijo

Dr. Janez Milčinski, tedanji predsednik SAZU, v razgovoru s trebanjskim slikarjem Lucijanom Reščičem na otvoritvi 5. Salona likovnih samorastnikov Jugoslavije leta 1977

Kipar Sandi Leskovec iz Mirne in predsednik umetniškega sveta Zoran Kržišnik leta 1982

likovnih samorastnikov, predstavili dela arheoloških izkopanin, ki pričajo o stari naselitvi tega območja, ter predstavili življenje misionarja Friderika Barage. Na ta način naj bi galerijsko življenje, s tem pa tudi vsakoletno taborsko srečanje, lahko potekalo v prostorih gradu. Obenem pa bi bil pred propadanjem rešen tudi grad. Žal do te uresničitve ni nikoli prišlo. Namesto tega Galerija že nekaj let životari v tesnih župnijskih prostorih in potrpežljivo čaka na svoje nove in večje prostore, grad pa propada. Pomen te ideje je danes še toliko večji, saj je Cerkev vložila denacionalizacijski postopek za prostore, v katerih se nahaja sedaj ta ustanova. Na občinski ravni se zato za bližnjo prihodnost načrtuje nov prizidek pri stari osnovni šoli, v katerem bo svoje prostore dobila tudi Galerija.

Galerija danes razpolaga z 813 deli 213 umetnikov iz 30 držav Severne in Južne Amerike, Azije, Afrike, Avstralije in seveda največ iz Evrope. Najštevilčnejša so dela umetnikov iz naslednjih držav: Hrvaška (64 predstavnikov), Slovenija (42), ZR Jugoslavija (39), Brazilija (18), Federacija BiH (8), Italija (6), Belgija (3), Makedonija (4), iz drugih dežel le po eden ali dva predstavnika. Prevladujejo dela slikarjev. Izmed 211 umetnikov so v galeriji hranjena dela tudi 41 kiparjev. Med slikarskimi tehnikami prevladujejo olje na platno, olje na steklo, olje na lesnitu in olje na lesu; med kiparskimi tehnikami pa kiparjenje v lesu, rezbarjenje, žgana glina in varjenje železa.

Stalna zbirka, ki je postavljena na ogled obiskovalcem, je bila postavljena po zamisli Janeza Gartnarja, predsednika upravnega odbora Tabora in člana umetniškega sveta. Zbirko so v sodelovanju z umetniškim svetom nenehno izpopolnjevali.

Najpomembnejši del v okviru Tabora likovnih samorastnikov v Trebnjem so bili prav gotovo Saloni, ki so prerasli v osrednje dogajanje teh srečanj. Imenovali so se Saloni likovnih samorastnikov Jugoslavije. Vseh skupaj je bilo organiziranih sedem (1971, 1972, 1974, 1977, 1979, 1981 in 1984). Vzrok za njihovo prenehanje je bil finančni. Njihovo organiziranje je bilo povezano z večjimi denarnimi stroški, ki jih organizatorji po sedmem Salonu niso mogli več pokrivati.

Dr. Zoran Kržišnik je v uvodu kataloga 2. salona zapisal, da je bil njihov namen predvsem v tem, da so slovenski samorastniki dobili možnost soočenja s tedaj že v svetu priznano jugoslovansko naivo. Le na ta način se je dalo "objektivno" oceniti in utrditi pomen slovenskega samorastništva v tedanjem jugoslovanskem prostoru.

Izbor del, ki so bila predstavljena na Salonih, je bil strog in selektiven, vedno ga je naredil umetniški svet. Kako selektiven je bil, nam pove podatek, da je bilo v predpregled za 1. salon poslanih v Trebnje 264 del iz različnih krajev Jugoslavije. Od tega je umetniški svet odbral 75 slik in kipov 44 avtorjev. Pri izboru je bil pozoren tudi na nove, mlajše avtorje. Zavračal je tiste, ki so ponujali "robo s tekočega traku", in avtorje, ki so pomanjkanje lastne sposobnosti in ustvarjalne moči nadomeščali s posnemanjem in ponavljanjem vedno istega.

Saloni likovnih samorastnikov Jugoslavije so postali zelo odmeven likovni dogodek v nekdanjem jugoslovanskem prostoru. To se kaže tudi v pokroviteljstvu nad njimi. Pokrovitelji so bili iz vrst tedanje visoke politike: tako je bil pokrovitelj 2. salona Krste Crvenkovski, tedanji podpredsednik Predsedstva SFR Jugoslavije, nad tretjim je prevzel pokroviteljstvo Stane Dolanc, tedanji sekretar Izvršnega

komiteja pri predsedstvu CK ZK Jugoslavije, pokroviteljice četrtega so bile štiri pobratene občine: Ilijaš, Obrenovac, Trebnje in Velika Gorica. Otvoritve so bile vedno zelo slovesne. Med obiskovalci otvoritev so bili prisotni predstavniki visoke politike iz tedanjega jugoslovanskega prostora, lokalni politiki, mnogi kulturniki, predstavniki tovarn v občini. Ob otvoritvi 3. salona so bili Franc Šetinc, tedanji sekretar Izvršnega komiteja CK ZK Slovenije, Marjan Orožen, tedanji član Izvršnega sveta SR Slovenije, generalpolkovnik Franc Tavčar, tedanji poveljnik ljubljanskega armadnega območja in drugi. Navadno so se otvoritve pričele z otvoritvenim govorom predstavnika umetniškega sveta ali z govorom enega izmed častnih gostov (Stane Dolanc, Roman Ogrin, dr. Janez Milčinski in drugi). Otvoritveni večer se je nadaljeval z vrhunskimi nastopi znanih slovenskih in jugoslovanskih glasbenikov in dramskih umetnikov, zborov in orkestrrov.

Otvoritev 4. Salona likovnih samorastnikov Jugoslavije leta 1977

Kakšen pomen so imeli trebanjski Saloni v tedanjem jugoslovanskem prostoru, je razvidno predvsem iz izbora avtorjev in njihovih del, ki so bili predstavljeni na posameznih Salonih, in sicer so bila predstavljena dela 122 različnih avtorjev iz različnih krajev nekdanje Jugoslavije. Od tega so bila razstavljena tudi dela 28 umetnikov iz Slovenije. Predstavljena so bila dela v tistem času najbolj priznanih jugoslovanskih naivcev. Najbolj so bili zastopani predstavniki iz nekdanje republike Hrvaške in Srbije. Vsakokrat so dobili svoje mesto in s tem priznanje kvalitete v primerjavi z jugoslovansko naivo tudi slovenski samorastniki. Na Salonih so bila predstavljena dela naslednjih slovenskih umetnikov: Janko Dolenc, Goran Horvat, Jože Horvat - Jaki, Mirko Horvat, Drago Košir, Boris Lavrič, Franci Lesjak, Sandi Leskovec, Viktor Magyar, Polde Mihelič, Greta Pečnik, Jože Peternelj, Konrad Peternelj, Vinko Pevcin, Anton Plemelj, Irena Polanec, Andrej Prah, Anton Repnik, Lucijan Reščič, Petar Ristić, Rudi Stopar, Jože Svetina, Tone Svetina, Franc Tavčar, Jože Volarič, Zlata Volarič, Dare Zavšek, Boris Žohar.

Pesnik Severin Šali je odprl 15. Tabor likovnih samorastnikov Jugoslavije leta 1982

Slovenski slikarki Lovak Lobnikar in Olga Kolar (v ozadju) s slikarjem Hamdijo Hadžićem na 16. Taboru likovnih samorastnikov

Tabori so bili v Trebnjem neprekinjeno vsako leto. V začetku niso imeli kakšnega posebnega pomena. Bili so le eno od številnih jugoslovanskih središč tedaj zelo popularne naivne umetnosti. Kasneje so z vsakoletnim rednim ponavljanjem, z organizacijo Salonov in s plodnim sodelovanjem organizatorjev in umetniškega sveta postajali vse bolj uveljavljeni. Njihovo najbolj plodno obdobje je bilo od začetka sedemdesetih do sredine osemdesetih let. Lani je bil v Trebnjem jubilejni 30. mednarodni tabor likovnih samorastnikov.

Tabor likovnih samorastnikov v Trebnjem je imel poleg likovnega tudi kulturni pomen, ker je oživiljal kulturno življenje na obrobju izven večjih kulturnih središč v Sloveniji. Še posebno pomembno vlogo je imel konec šestdesetih in v sedemdesetih letih. V tistem času je kulturno dogajanje izven večjih mestnih središč potekalo le v Kostanjevici na Krki in v Slovenj Gradcu. Od leta 1974 se je Tabor loteval v sodelovanju s Temeljno kulturno in izobraževalno skupnostjo ter Zvezo kulturno-prosvetnih organizacij širših kulturnih akcij. V njegovem okviru je bilo organizirana vrsta kulturnih prireditev tudi v nekaterih drugih središčih trebanjske občine. Organizirani so bili kulturni tedni, ki so se razvili v prireditve z naslovom *Dnevi kulture in umetnosti v občini Trebnje*. Program teh prireditev je vseboval razstavo mladih talentov iz celotne trebanjske občine, nastop osnovnošolskih pevskih zborov in mladinskih gledaliških skupin, organiziranje kresne noči v Mokronogu, nastop literarnih samorastnikov, javne večere z razgovori o naivni umetnosti, o kulturnem ustvarjanju med NOB in o kulturi ter umetnosti. V okviru Tabora se je leta 1975 pojavila *Samorastniška beseda*, manjša publikacija, ki je sprva objavljala literarna dela le piscev iz trebanjske občine. Ti so bili: France Režun, Dane Breznik, Barica Videčnik, Anica Zidar in Alenka Majerle. Kasneje se je publikacija odprla tudi drugim dolenskim literarnim samorastnikom. Publikacija je bila likovno opremljena z deli likovnih samorastnikov. Ves čas je bil njen likovni urednik slikar Lucijan Reščič. Danes te publikacije ni več, svojo kontinuiteto ima ravno v *Rasti*.

Opozoriti je potrebno še na en pomemben pomen, ki ga je imel Tabor, to je gospodarski. Na katalogih, ki so spremljali razstave del naivnih umetnikov iz trebanjske Galerije likovnih samorastnikov v različnih delih nekdanje Jugoslavije, so bila natisnjena imena podjetij, ki so sponzorirala določene razstave ali izid kataloga. S tem so se podjetja promovirala po celotnem prostoru tedanje Jugoslavije. Mnoge pogodbe trebanjskih podjetij so bile sklenjene ravno s pomočjo takih in podobnih razstav.

Prizadevanja Tabora likovnih samorastnikov so kmalu obrodila sadove tudi v mednarodnem prostoru. 1976. leta so slovenski samorastniki sodelovali na *XVII. mednarodnem salonu slikarstva in kiparstva Paris Sud* v Franciji. Od desetih umetnikov iz tedanje Jugoslavije je bilo sedem predstavnikov iz Slovenije: Anton Repnik, Anton Plemelj, Irena Polanec, Irena Jelja ter kiparji Janko Dolenc, Sandi Leskovec in Rudi Stopar. Iz Hrvaške sta bila Branko Bahunek in Tomislav Petranović ter iz nekdanje republike Srbije Ilija Vičić-Ika. Nadaljnjo uveljavitev slovenskih likovnih samorastnikov pomeni njihova uvrstitev v knjigo *Noetova barka*, ki jo je izdal Muzej naivne umetnosti L'III-de-France na pobudo njegovega ustanovitelja Maxa Fournyja. V knjigi so bila predstavljena dela slovenskih likovnih samorastnikov: Janko Dolenc, Zigfrid Herman, Sandi Leskovec, Greta Pečnik, Anton Repnik, Petar Ristić, Marko Skok, Rudi Stopar in

France Tavčar.

Odgovor na to, kaj pomeni zbirka del v Galeriji likovnih samorastnikov v Trebnjem in s tem tudi vsa prizadevanja okoli Tabora likovnih samorastnikov, je dala odločitev mednarodne žirije na svetovni razstavi naivne umetnosti v Bratislavi 1994. leta z naslovom *INSTA '94* pod pokroviteljstvom UNESCO, ki je predstavitvi zbirke iz Galerije likovnih samorastnikov dodelila posebno priznanje. Nadaljnje priznanje pomeni tudi razstava 136 del iz te galerije na mednarodnem festivalu naivne umetnosti, ki ga je septembra 1996. leta organiziral Muzej naivne umetnosti v mestu Vicq blizu Pariza v Franciji.

Mabungulana Chissano iz Mozambika na otvoritvi 14. Tabora likovnih samorastnikov leta 1981; na desni strani slike je Janez Gartnar, od vsega začetka predsednik upravnega odbora in član umetniškega sveta

Omeniti je potrebno, da so vsa dela pri pripravah in organiziranju Taborov ter vodenju galerije opravljali trebanjski kulturni zanesenjaki na čelu z Janezom Gartnarjem prostovoljno in brezplačno poleg svoje redne zaposlitve. Samo v galeriji je bila zaposlena oseba kot varuhinja in vodnica po zbirki hkrati. Zasluga za izvedbo vsakoletnih Taborov gre predvsem zagnanosti in ljubiteljskemu odnosu trebanjskih posameznikov.

Od leta 1990 doživlja Tabor likovnih samorastnikov v Trebnjem krizo v organizacijskem in finančnem smislu. Finančne zmožnosti niso več tako ugodne kot v preteklosti. Mnoga podjetja ne sodelujejo več pri financiranju Tabora. Potrebni finančni sredstva za normalno delovanje ni deležen niti s strani države niti s strani občine Trebnje. Največjo krizo je doživljal v letu 1991, ko je prišlo skoraj do njegovega razpada. Zakonodaja se je nenehno spreminjala, pri tem pa se ji Tabor ni sproti prilagajal. Zaradi tega v določenem času uradno sploh ni obstajal, dokler ni Izvršni svet Skupščine občine Trebnje leta 1994 sprejel sklep, s katerim je pooblastil Center za izobraževanje in kulturo in direktorico Darinko Tomplak, da do pravnoformalne ureditve statusa Galerije likovnih samorastnikov Trebnje ureja pravne posle v zvezi z galerijsko dejavnostjo.

V okviru sveta Centra za izobraževanje in kulturo Trebnje deluje danes umetniški svet v sestavi: Zoran Kržišnik, dipl. umetnostni zgodovinar, direktor Mednarodnega grafičnega centra Ljubljana, dr. Mirko Juteršek, dipl. umetnostni zgodovinar, in Janez Gartnar, sodnik v poklju.

Za finančno plat Taborov skrbi približno 17-članski organizacijski svet. Njihovo število se letno spreminja. Center za izobraževanje in kulturo pa nudi organizacijsko tehnično pomoč.

Udeleženci jubilejnega 30. taborskega srečanja v družbi s predsednikom države Milanom Kučanom leta 1997

VIRI IN LITERATURA

Bihalji - Merin Oto: *Mojstri naivne umetnosti*, Ljubljana 1972.

Bihalji - Merin Oto: *Die Malerei der Naiven*, Köln 1975.

Bihalji - Merin Oto, Tomašević Nebojša: *Enciklopedija naivne umetnosti sveta*, Jugoslovanska revija, Beograd 1984.

Bošković Miroslava, Maširević Milica: *Samouki likovni umetnici u Srbiji*, Torino 1977.

Crnković Vladimir: *Veliki majstori naive u Jugoslaviji*. Gaži, Kovačić, Rabuzin, Zagreb.

Čopič Špelca: *Spreminjanje slovenskega slikarstva po letu 1952*. Obdobja 8, pp. 461 - 471.

Dimitrijević Kosta: *Naiva u jugoslaviji*. Mali leksikon slikara i vajara, Beograd 1979.

Gošnik Tone: *Naiva včeraj in danes*. Rast 4 - 5/1992, pp. 363 - 367.

Hemmingsson Kerstin: *Dancing People in Visual Art*. *Ethnologia Scandinavica*, 1985, pp. 117 - 125.

Hudeček Jože: *Naivci in "naivci"*. *Odvezane misli*, Ljubljana 1992, pp. 17 - 18.

Kelemen Boris: *Naivno slikarstvo Jugoslavije*, Zagreb 1969.

Menaše Luc: *Evropski umetnostnozgodovinski leksikon*, Ljubljana 1973.

Pauwels Louis: *L'arche de Noé et les naifs*, Pariz 1977.

KULTURA
Rast 3 / 1998

Sklep

Tabor likovnih samorastnikov v Trebnjem je z leti vse bolj pridobil na pomenu v nekdanjem jugoslovanskem prostoru, predvsem po zaslugi organizacije vsakoletnih rednih Taborov. Sam bi opozoril predvsem na njegov likovni pomen. Kmalu po drugi svetovni vojni je jugoslovanska naiva postala reprezentativna umetnost. Na ta način je postala jugoslovanska naivna umetnost velik izvozni artikel. Hkrati se je uveljavil stereotip, da predstavlja jugoslovansko naivo na splošno v največji meri hlebinski krog naivcev s slikami na steklo. V tem smislu vidim določen pomen ravno v trebanjskem taboru, ki je najprej združil slovenske samorastnike, ki so dotlej delovali nepovezano v različnih delih Slovenije in jih kasneje soočil z ostalimi predstavniki naivne umetnosti z vseh delov bivše Jugoslavije. Na ta način je Tabor prispeval k rušenju stereotipa o jugoslovanski naivi kot umetnosti hlebinskega kroga ter opozoril, da so živeli v večnarodni bivši Jugoslaviji zelo raznovrstni umetniki: raznovrstni v motivih, temah in tehnikah. Ta likovni pomen Tabora likovnih samorastnikov priznava v zadnjem času tudi Evropa. Alain Michon, umetniški direktor Muzeja naivne umetnosti v Vicqu, je v katalogu ob razstavi del iz trebanjske galerije zapisal, da želijo z razstavo *Pogled na vzhod, 136 mojstrov in galerije v Trebnjem v Sloveniji* odkriti novo območje (bivšo Jugoslavijo), novo državo (Slovenijo), kulture in tradicije ter navsezadnje nek izjemen svet.

Nezadnje se danes vse dogajanje v okviru Tabora likovnih samorastnikov odraža v bogati zbirki Galerije likovnih samorastnikov v Trebnjem, ki hrani 813 del naivnih umetnikov iz 30 držav. Zbirka je dobila tudi mednarodno priznanje na svetovni razstavi naivne umetnosti v Bratislavi leta 1994. S tem so bila potrjena dolgoletna prizadevanja organizatorjev in umetniškega sveta.

Naivna umetnost tudi v sedanjem času ni izgubila na svojem pomenu. Po mnenju Zorana Kržišnika je samorastniška umetnost polnovredna veja sodobnega likovnega ustvarjanja in izpolnjuje v njem posebno, ne nepomembno mesto. V naivni umetnosti je preroško svarilo, klic po spoštovanju podlage našega bivanja, neizčrpane zemlje in

Anton Repnik (Slovenija): MOLŽA, 1972, olje na juti, 665 x 530 mm

Dušan Štepec
TABOR LIKOVNIH
SAMORASTNIKOV V TREBNJEM

Pevec Agata: Ruska naivna umetnost, Seminarska naloga, Oddelek za umetnostno zgodovino, Ljubljana 1989.
Režun Milena: Ali so slovenski naivci res naivni? Rast 3/1991, pp. 266 - 274.

Režun France: Naši kraji, Trebnje 1992

Sedej Ivan: Ljudska umetnost na Slovenskem, Ljubljana 1985.

Štepec Dušan: Tabor likovnih samorastnikov v Trebnjem, Seminarska naloga, Oddelek za umetnostno zgodovino, Ljubljana 1997.

Tomašević Nebojša: Naivni slikari Jugoslavije, Beograd 1978.

Tomašević Nebojša: Naivci o sebi, Revija - Beograd 1973.

Tršar Marijan: Kriteriji za presojo umetniške kvalitete "samorastnikov". Sodobnost XVIII, št. 1, 1970, pp. 84 - 87.

Tršar Marijan: Tisnikar, Ljubljana 1974.

Vrkljan - Križić Nada, Kelemen Boris, Susovski Marijan: Naivna umjetnost - Naive Art, Zagreb 1991.

Naif Alltagsästhetik oder Ästhetisierter Alltag, Institut für Kulturantropologie und Europäische Ethnologie der Universität Frankfurt am Main, oktober 1984.

Iz teh korenin smo, Projektna naloga OŠ Trebnje, Trebnje 1993.

Afriške žene na obisku v Galeriji likovnih samorastnikov v Trebnjem leta 1976

nezastrupljenega sveta. V času ekološkega ozaveščenja gledamo na dela naivnih umetnikov in na njihova sporočila z novimi očmi. Po drugi strani se po njegovem mnenju danes zelo hitro menjajo tendence v likovni umetnosti. Smo v obdobju računalnika in moderne tehnike, kar se odraža tudi v likovni umetnosti (konceptualna umetnost, inštalacije). Vse pa gre v prid naivni umetnosti, ki bo vrnila tej *brezdušni* umetnosti nostalgichen pridih. Poudarila bo cilj človeških hrepenenj po pomirjanju med človekom in naravo, ki ga mora človeštvo doseči.

In kako vidim prihodnost Tabora likovnih samorastnikov v Trebnjem?

Če želi kreativno živeti naprej, je po mojem mnenju nujno, da se v galeriji zaposli strokovnega delavca - umetnostnega zgodovinarja, ki bi se specializiral za področje naivne umetnosti. Potrebno je zbirati strokovno literaturo na to temo, urediti dokumentacijsko gradivo, zasnovati nov koncept zbirke del naivnih umetnikov v bodočih novih galerijskih prostorih, navezati je potrebno strokovne stike z ostalimi podobnimi ustanovami po svetu, organizirati različna posvetovanja poznavalcev, likovnih kritikov in umetnostnih zgodovinarjev na temo naivne umetnosti. Da je potrebno soočenje strokovnjakov oziroma poznavalcev naivne umetnosti, je pokazala navsezadnje tudi INSITA 94. Po mojem mnenju naj bi Tabor likovnih samorastnikov v Trebnjem spodbudil k ustvarjalnemu, znanstveno - teoretičnemu delu na področju naivne umetnosti. Galeriji se v bližnji prihodnosti obetajo novi prostori, s tem pa tudi boljši delovni pogoji. Upam, da bo ta prispevek spodbudil strokovnjake, poznavalce in ljubitelje te umetnosti, da ponovno, z določene časovne razdalje razmislijo o naivni umetnosti in Taboru likovnih samorastnikov v Trebnjem.

Ob koncu bi se rad še zahvalil vsem, ki so mi pomagali pri zbiranju podatkov o Taboru in naivni umetnosti, predvsem pa dr. Mirku Juteršku, Zoranu Kržišniku, Janezu Gartnarju, Darinki Tomplakovi in Fani Avguštinčič.

MEŠČANSKA GARDA V NOVEM MESTU

11. julija leta 1883 je stala četa novomeške meščanske garde postrojena v špalirju vzdolž ceste od železniške postaje v Ljubljani proti mestu in čakala na cesarjev prihod. Odprta kočija, v katero je cesar že sedel, da bi se odpeljal na grad, je že speljala, ko je cesar na levem krilu špalirja zraven zastave novomeške meščanske garde opazil stotnika Franca Wagnerja, ki je kasneje ponosno poročal o dogodku okrajnemu glavarstvu v Novem mestu: "Cesar je kočijažu ukazal ustaviti, izstopil je iz kočije in je blagovolil naravnost k meni priti z besedami: Sie sind aus Rudolfswert! Nato sem mu ponižno odgovoril: Vaše veličanstvo! ponižno javljam, kompanija meščanske garde iz Novega mesta s 105 možmi. Njegovo veličanstvo je vprašalo, če je to cela kompanija in pojasnil sem, da sem deset mož pustil doma za stražo. 'In tako daleč ste prišli! Ko pridete domov, povejte meščanom, da se jim zahvaljujem za pozornost', nakar je njegovo veličanstvo spet stopilo v kočijo in se je v triumfalnem sprevedu odpeljalo skozi ljudske množice, ki so ga pozdravljale z živijo klici."¹ Opisan je sicer neznamenit dogodek pred več kot stoletjem ob proslavi šeststoletnice vladanja Habsburžanov, sicer obsijan s cesarsko glorio, ki še danes priliva nadih pomembnosti in veličine, takrat pa se je ljudem in posebno gardistom zdel izjemen v njihovem domoljubju.

¹ Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Dolenjsko in Belo krajino Novo mesto, Meščanska garda v Novem mestu, NME 21, a.e.30 (vsi kasnejši podatki so iz fonda NME 21, kjer to ni drugače navedeno).

² Meščanska garda se v virih različno imenuje: Bürger Corps, Uniformirana meščanska garda, mestna straža, mestjanska četa, meščanska četa, meščanska straža.

Od kdaj je obstajala meščanska garda² v Novem mestu, kdo jo je sestavljal in kaj je delala? Taka vprašanja so dovolj upravičena v času, ko je nepojmljivo, da bi poleg vojske in policije, ki skrbita za mir, varnost in red in sta neomajno vdani vsakokratnemu vladarju, še kdo drug nosil orožje v te namene. Novomeška meščanska garda je sama postavljala svoj začetek v čas ustanovitve mesta, nekaj seveda zaradi poudarjanja svoje pomembnosti, delno pa tudi upravičeno, ker meščanom ves čas in še daleč v 19. stoletje ni ostalo drugega, kot da so oboroženi in izurjeni branili svoje imetje in skrbeli za red v mestu. Ob tem osnovnem namenu so se sčasoma razraščale vedno bolj v ceremonialno pompozno usmerjene naloge, predvsem potem, ko je država uspela dograditi svoj birokratsko-varnostni aparat. Meščanski gardi so ostali kondukti, eksercicir, vsakršne slavnosti in največja vdanost cesarju. Pa vendar, meščanska garda je bila tudi združba meščanov, ki je od svojih članov zahtevala poštenost, spoštovanje do drugih, primerno obnašanje, delavnost, kar vse je gotovo vplivalo na stopnjo zavesti o moralnih vrednotah. Poleg tega je garda vzdrževala svojo godbo, ki je, karkoli je že igrala, prispevala h kulturni in glasbeni podobi življenja v Novem mestu.

Najstarejši ohranjeni dokument, ki priča o delovanju garde, je iz leta 1805. Razlog je deloma v tem, da pred tem letom meščanska garda sama ni bila toliko organizirana in tudi ni vodila pisnega poslovanja, deloma pa v usodi, kakršno so doživeli premnogi pisani dokumenti naše zgodovine. Kasneje je v spisih večkrat omenjeno, da so vse listine zgorele v požaru leta 1795, ker jih je poveljnik garde Filip Mothweiss (tudi Muthweiss), ki je bil takrat tudi mestni sodnik, hranil pri sebi doma. To ni bilo za tiste čase nič nenavadnega; pri sebi je hranil tudi mestni arhiv, ki ga je doletela enaka usoda. Tistih nekaj dokumentov, ki so se ohranili iz začetka 19. stoletja in so dokazovali

3 Meščanska garda v Novem mestu, NME 21, a.e. 12.

4 Janez Mahorčič je bil sin steklarja Jožefa Mahorčiča, za katerega sam pravi, da je bil že v mladosti v gardi kot bobnar, torej naj bi garda obstajala že v času cesarice Marije Terezije.

5 V seznamu gardistov iz leta 1815 je napisan kot Alojz Andrea, v drugih virih tudi kot Andre in Androya.

6 Mestna občina Novo mesto, NME 5, 1795 in 1798; Okrajno sodišče Novo mesto, NME 17, zemljiška knjiga.

KULTURA
Rast 3 / 1998

253

obstoj meščanske garde v Novem mestu do leta 1848, pa so morali po uvedbi Bachovega absolutizma predložiti ministrstvu na Dunaju, ki je razsojalo, katere garde in strelska društva smejo še naprej delovati. Ob tej priliki je garda seveda svoja prizadevanja za potrditev nadaljnega delovanja podprla še s pisanji o svojem zgodovinskem pomenu (ustanovitev leta 1365 in pečatenje z rdečim voskom). Dunajskim vladnim organom ni uspelo vrniti teh dokumentov vse do leta 1867, tako da garda leta 1865, ob petstoletnici Novega mesta, ni vedela nič zanesljivega iz svoje zgodovine. To je bil vzrok za nastanek izjemno zanimivega dokumenta³, saj so tedaj izprašali dva najstarejša meščana, Janeza Mahorčiča⁴ in Alojza Andrea⁵, da sta se poskušala spomniti dogodkov izpred pol stoletja.

Mahorčič je bil star 22 let, ko je leta 1808 pristopil k meščanski gardi, Andree pa leta 1814 kot nekaj starejši. Oba sta kot otroka doživela tisti grozni požar leta 1795, Mahorčič se je celo spominjal, kako je gorela cerkev sv. Katarine. Povedala sta, da sta originalno privilegijsko listino meščanske garde predtem še videla v Mothweissovi hiši. O zastavi meščanske garde nista vedela nič zanesljivega in nista mogla trditi, da bi v požaru pogorela tudi zastava, ki jo je darovala cesarica Marija Terezija in bi nato cesar Franc I. leta 1797 (tedaj seveda še Franc II., op. p.) gardi podaril novo zastavo. Mislila sta celo, da je tedanja (torej zastava, ki jo je imela garda leta 1865) tista, ki jo je podarila Marija Terezija. V njunem pričevanju se očitno prepleta prvotni spomin na te dogodke s kasneje pridobljenim védenjem, zanesljivo pa je tudi to, da se vsega nista niti sama spomnila in so jima marsikaj, kar bi želeli v taki izjavi slišati, kar položili v usta. Pričanje najstarejših ljudi kot ostanek starega dokazovanja zaradi pomanjkanja pisnih virov so v tem primeru porabili kar za prosti spis o pomenu in zvestobi meščanske garde. Opisi zgodnejših dogodkov, kot vpad kmetov v mesto leta 1809, so vsekakor bolj verodostojni kot kasnejši.

Tedaj, torej okoli leta 1808, je bilo garde za eno stotnijo in še ni bila uniformirana, temveč oblečena v modre civilne suknje in ozke hlače (Stiefelhose ali škornjevke), oborožena z mušketai in možje so še imeli lase spletene v kite.

Francoske zasedbe leta 1809 sta se spominjala zelo živo in pravzaprav gardi v škodo, ker o kakšnem junaškem odporu gardistov ali celo, kakor pravita, o ustanovitvi meščanske garde v tem času, kakor piše zgodovina, nista vedela nič. Spominjala sta se, da so meščani sprejeli Francoze uslužno in neoboroženi. Po nekaj dneh so Francozi izginili iz Novega mesta, toda kmalu so se vrnili, zasedli Novo mesto in vsa Dolenjsko, Kranjska je postala francoska provinca in uvedena je bila francoska uprava. Meščani so znali v teh letih gardino zastavo, orožje in opremo tako skriti, da jim Francozi tega niso mogli zapleniti.

Prvi seznam gardistov je iz leta 1807, to je prepis iz knjige Johana Schindlerja, profesorja na graški gimnaziji, ki je tega leta zbral podatke in izdal delo o meščanskih gardah v monarhiji. Novomeško meščansko gardo je tega leta vodil stotnik Filip Mothweiss, torej tisti stotnik, ki mu je pred leti pogorela hiša z arhivom in gardino zastavo vred. Ob požaru je sedlar Mothweiss obubožal, kasneje si je opomogel in na pogorišču si je sezidal novo hišo⁶. Garda je imela še avditorja (nekakšnega pravnika), kar je bil mestni sindik Franc Sebastijan Janežič, tri nadporočnike, podporočnika, praporščaka, svojega zdravni-

ka, to je bil ranocelnik Raunacher, narednika, svojega puškarja, ta je bil tudi sicer puškar Matija Žagar, duhovnika, ki je bil posvetni duhovnik Videtič, tri godce, poleg teh pa še korporale in desetarje. Petintrideset mož je imelo take ali drugačne funkcije, sedemdeset mož je bilo prostakov, torej skupaj 105 mož, enako število kot leta 1883 ob cesarjevem obisku. Lahko trdimo, da so bili gardisti v tem času skoraj vsi meščani in lastniki hiš v mestu, torej obrtniki in trgovci, seveda pa ne dninarji in obrtni pomočniki, četudi so imeli hišo. Gardisti so bili tudi mestni uradniki, to sta bila mestni sindik in mestni blagajnik, ki sta bila seveda meščana, in le zelo majhno število državnih uradnikov, med njimi pa ni bilo nobenega kresijskega uradnika. Videti je, da je v zgodnejšem obdobju še bilo mogoče, da je bil v gardi tudi kakšen uradnik, kasneje pa je bila omejena izključno le na meščane in njihove sinove.

Po koncu francoske okupacije se je število članov zmanjšalo na okoli 90, od teh je bilo kar 22 častnih članov. V spominih obeh izprašanih najstarejših meščanov je omenjen 4. oktober 1813 kot prvi dan po odhodu Francozov, ko so ob praznovanju goda cesarja Franca gardisti svečano korakali s svojo, pred Francozi obvarovano zastavo, še vedno v civilnih oblekah kot prej, vendar že ne več z lasmi, spetimi v kite. Po streljanju salv je iz patriotskih meščanskih ust zadonel klic: Naj živi naš cesar Franc!

Prva pravila so datirana z letnico 1815, ohranjeni člani dodatka k statutu pa so kasnejši. V uvodu je zapisano, da je garda prostovoljno združenje poštenih in olikanih mož, ki ga višje oblasti dopuščajo in sprejemajo z vsemi častmi na znanje. Namen združenja je gojiti čast, slogo, ljubezen do bližnjega, razumevanje, pa tudi zvestobo in pokorščino do deželnega kneza in do vseh oblasti. Določbe o tem, da morajo možje v uniformah poslušati ukaze nadrejenih, ko pa uniforme odložijo, so si enakopravni kot meščani, dajejo sklepati, da je prav tu prihajalo do sporov v vsakdanjem življenju.

Leta 1865 sta se najstarejša meščana spominjala, da so imeli gardisti v letih 1815, 1816 in 1817 veliko opravka z garnizonsko službo pri vzdrževanju miru in reda v mestu, s patroljiranjem in straženjem prevoza rekrutov, zapornikov, državnih pošiljk in tudi državnega denarja v Ljubljano, Gradec, Maribor, Celje, Karlovec in Zagreb. Na teh pohodih so dobili 48 krajcarjev na dan, zraven pa še tobak, kruh in moko. Iz kasnejšega prepisa je videti, da je spremstvo rekrutov do Maribora trajalo kar 12 dni, 7 dni z enim dnevom počitka tja grede in samo 5 dni nazaj, ker so meščani (ki jih je bilo kar 21) pohiteli domov k svojim opravkom, kot je zapisano v opombi. Za svoje zasluge je garda velikokrat dobivala zahvale oblasti, ki so jih potem prebrali zbrani kompaniji. Spominjala sta se lakote v teh letih, posebno v letih 1816 in 1817, ko je veliko ljudi zaradi nje pomrlo. Spominjala sta se tudi kongresa leta 1821 in avstrijskih reform ob ponovnem prevzemu oblasti.

Leta 1819 je bil stotnik in poveljnik garde Franc Ksaverij Fabiani, 1821 pa je bilo mesto stotnika nezasedeno in tega leta je število gardistov padlo na okoli 70.

Prvi dokument, ki nam da podobo o eni izmed nalog garde, je iz leta 1823, ko je župnik iz Šmihela prosil za nekaj gardistov kot stražo pri sv. grobu na Grmu na velikonočni petek in nedeljo in za streljanje salv. Najstarejša meščana sta se spominjala, da je bilo v letih po padcu Napoleona, to je v dobi miru, delovanje garde omejeno na ak-

7 Računi za belo, zeleno in rdeče blago, za krojača, za izdelavo čak in za ščitke so ohranjeni iz leta 1818 in kažejo, da so za nakup blaga in izdelavo uniform od gardistov pobrali in plačali precejšnjo vsoto.

tivnosti ob slovesnostih.

Že v letih od 1828 do 1831 je gardo doletela resnejša naloga, ko so čez mejo vdirale roparske tolpe iz Bosne in je kresija naročila gardistom, da postavijo straže na cestah, ki vodijo v mesto, in da ponoči patrolirajo po mestu, ker seveda oni najboljše poznajo mesto in meščane in bodo hitro opazili nevarne tujce.

Garda se je uniformirala leta 1817⁷. Uniformo so sestavljali: temnozelen frak, bele ozke hlače (škornjevke), visoki škornji in čaka, tako sta se spominjala najstarejša meščana. Leta 1836 so gardisti namesto belih hlač dobili sive dolge hlače. Podrobnejši opis uniforme najdemo v osnutku statuta iz leta 1843: frak je bil ukrojen po vojaško iz jeklenozelenega blaga z rdečimi našivi in rumenimi gumbi, dolge hlače so bile iz ruskosivega blaga in obšite z rdečimi progami, pokrivalo je bila črna čaka z zlato-temnomodrimi kokardami in za oficirje z vojaškimi znaki. Nosili so polškornje iz mehkega usnja. Če smemo verjeti najstarejšima meščanoma, so šele leta 1854 zamenjali frake z vojaškimi suknjami. Leta 1867 so stekli dogovori za nakup dobro ohranjenih vojaških plaščev na Dunaju, leta 1873 garda še ni imela svojih plaščev (tako govorijo dokumenti) in si jih je za slovesnost ob 25-letnici vladanja Franca Jožefa izposodila od vojske. V statutu iz leta 1872 je bilo glede uniform določeno, da si jih vsak kupi sam, le revnim jih kupi garda in ostanejo tudi gardina last. Višji častniki so imeli zlate porte (okrasni trakovi) na čaki, zlate zvezde na ovratniku, zlate pasove za sablje in zlat portepe (z resami okrašen jermen ali trak za na ročaj sablje), podčastniki pa rumene porte, bele zvezde, vsi pa so nosili svilen portepe.

Leta 1839 je garda poslala cesarju prošnjo, da bi ji dovolili nadaljnji obstoj in potrdili statut, ker ga še nima potrjenega. Tu so navedli le glavne točke: gardist mora izpolnjevati meščansko prisego; vsako leto mora plačati 36 krajcarjev pristojbine in iz teh prispevkov se letno plača 12 maš; ko oficirji odložijo uniforme, so vsi enakopravni meščani; velja pokorščina kot v vojski in izvrševanje dolžnosti; orožja ne smejo uporabljati za druge namene; orožja in opreme ne smejo prodajati brez vednosti komandanta, četudi je to njihova last; nihče ne more brez razloga izstopiti; če nekdo zboli, mu je gardist dolžan nuditi pomoč in oskrbo; ko nekdo umre, se garda udeleži pogreba in gardisti nesejo krsto.

Garda je vedno stremela po tem, da je bila uradno priznana in dovoljena, ker bi jo sicer oblast lahko vsak čas prepovedala in zahtevala izročitev orožja. V dokumentih je opaziti, da je garda interpretacije o svojem pomenu in namenu, njeni zgodovini in zaslugah za državo ter lojalnosti do cesarske hiše prilagajala času. Čim mlajši so dokumenti, tem več je teh izjav, kar je razumljivo, saj je bil strah pred ukinitvijo z dograjevanjem državnega aparata vedno večji. Zato teh izjav tudi ne smemo jemati preveč zares in garde ne moremo izenačiti z nemškutarji in vdanostjo cesarju, sicer bi bil razvoj Novega mesta v slovensko mesto že ob koncu stoletja popolnoma nemogoče ob dejstvu, da so bili gardisti skoraj vsi pravi meščani in njihovi sinovi.

Ohranjen je osnutek statuta garde iz leta 1843, pri katerem pade v oči pomota na naslovnici, kjer se je pisar pri besedici "uniformirte" zmotil in zapisal "civilisirte", torej statut za "die organisirte und civilisirte Bürger Garde der k.k. Kreisstadt Neustadt!", nakar je pomoto popravil v uniformirte. Že tu omenjajo v uvodu, da garda ne skrbi le za red v mestu, temveč tudi nadomešča vojsko, kadar le-ta odide iz

Meta Matijević
MEŠČANSKA GARDA
V NOVEM MESTU

8 Stane Granda: Dolenjska v revolucionarnem letu 1848/49, Novo mesto 1995, str. 110 in dalje; Miloš Jakopec: Narodna garda v Novem mestu 1848, Dolenjski list, 17. 6.-5. 8. 1993; Miloš Jakopec: "Matičkovi" odmevi leta 1848 v Novem mestu, Novo mesto 1997.

9 Kazinsko društvo v Novem mestu, NME 164, tiskano letno poročilo 1878.

10 Isto kot zgoraj.

11 Okrožni urad Novo mesto, NME 1, 1848, 1243p.

12 O uniformah narodnih gard glej: Sergej Vrišer: Uniforme narodne garde na Slovenskem v letih 1848/49, Časopis za zgodovino in narodopisje, 1969 / nova vrsta V.

13 Zaradi točnosti si dovoljujem popraviti navedbe o poklicih igralcev v literaturi: Lovrenc Gorjup (baron Naletel) je bil pisarniški asistent pri kameralni okrajni upravi, tu je služboval tudi Janez Benedikt kot pisarniški praktikant, čigar sestra ali morda bolj verjetno hči, nikakor pa ne žena, je igrala Tončka. Bartolomej Grom (čigar žena je igrala Rozalijo) je bil pisar pri okrajnem komisariatu, prav tako Maksimilijan Javornik (Matiček) in Jožef Župančič (Žužek), torej so se kar trije od štirih pisarjev okrajnega komisariata udejstvovali pri igri. Anton Sandri (Jaka) je bil pisarniški praktikant, Franc Polak (Zmešnjava) pa aktuar drugega razreda pri okrajnem komisariatu. Konceptni praktikant Johann Recher (Budalo) je bil edini med igralci, ki je služboval na kresiji. Karl Schramek je bil sicer gardist, vendar že od julija 1848 ni več plačeval pristojbine, niti ga ni v šematizmu. Jasno je videti, da je večina igralcev izšla iz vrst srednjega uradništva okrajnega komisariata, ki mu je stal na čelu okrajni komisar Waschnitius, okrajni sodnik je bil Matej Pinter in aktuar prvega razreda Ignac Guzelj in verjetno se je prav tu rodila ideja o predstavi. O razširjenosti "Matička" v knjižni izdaji piše Majda Smole v knjigi Graščine na nekdanjem Kranjskem na strani 6, da se ji zdi, da so v knjižnicah kranjske gospode prejkone po množičnosti prevladovali, kar bi pomenilo, da je bilo delo tudi sredi stoletja dosti razširjeno in znano.

mesta. Število gardistov ni bilo določeno, omejeno je bilo le na meščane in njihove sinove iz mesta in predmestja Kandije, in to samo na moralno neoporečne. V vseh zadevah so bili podrejeni kresiji, le v vojaških vojaškemu poveljstvu. Gardo je sestavljala kompanija, ki se je delila v štiri vode, imela je poveljnika, stotnika, nadporočnika, dva poročnika, kapelnika, vodjo godbe, zdravnika, dva narednika, zastavonošo, 14 korporalov, dva bobnarja. Lahko so se ji pridružili tudi drugi, honoraciori in meščani kot častni člani. Garda se je vzdrževala sama z mesečnimi prispevki, častniki so plačevali več, prostaki pa manj.

O narodni gardi v Novem mestu leta 1848 in 1849 je bilo že precej napisanega⁸, vendar je ob zadnjem članku treba opozoriti, da ni mogoče enačiti narodne garde s slovenstvom in meščanske garde z nemškutarstvom. Prav tako ni bila nemškutarsko usmerjena novomeška kazina, saj si je oktobra 1848 celo nameravala nadeti ime Slovensches Casino (Slovenska kazina)⁹. Njen direktor je bil od leta 1843 do 1848 kameralni svetnik in predstojnik kameralne okrajne uprave Franc Tschoffen¹⁰, ki je bil tudi član narodne garde in njenega upravnega sveta, kar bi nakazovalo boljšo razlago, kako da je bila Linhartova igra Veseli dan ali Matiček se ženi 6. januarja 1848 igrana prav v kazinski dvorani, kot pa posredovanje dr. Rosine. Narodne garde, ki so se po vzoru dunajske garde ustanovljale v naših mestih, so se res imele za varuha pridobitev revolucije, vendar jih je oblast kaj hitro strpala med določbe svojih zakonov kot inštitucije za varstvo vladarja in ustave, za vzdrževanje miru, reda in varnosti, v kate-re so bili dolžni vstopiti vsi moški med 19. in 50. letom starosti, seveda če niso bili vajenci, hlapci ali dninarji. Ker je v Novem mestu uniformirana in oborožena meščanska garda že obstajala in so bile njene naloge pravzaprav enake kot na novo določene za narodne garde (tako je bilo tudi v nekaterih drugih mestih), je oblast dopustila, da so meščanske garde obstajale še naprej kot posebni oddelki v okviru narodne garde, poleg posebnega študentskega oddelka, če se je ta osnoval, vendar pod skupnim poveljstvom. Poleg prebivalcev mesta, ki so bili kot pravi meščani, torej trgovci in obrtniki in njihovi sinovi, združeni v meščanski gardi, je do leta 1848 zelo narastlo število uradnikov in zato so prav ti sestavljali jedro tretjega oddelka v narodni gardi ali narodno gardo v ožjem smislu. Če natančno pregledamo sezname članov te ožje narodne garde in tiskane šematizme o stanju uradništva, se nam potrdi zapis v poročilu okrajnega komisarja Waschnitiusa¹¹ iz oktobra 1848, da narodno gardo sestavljajo uradniki in nekaj mlajših meščanov. Ta se jih seveda otepal z denarnimi težavami in z nabavo uniform, ki so jih sestavljale modre suknje in sive hlače¹². Potrebovali so tudi pečat in boben, ki so ju nabavili v Ljubljani. Garda je pripravila več prireditev v "kranjskem in nemškem jeziku" ("besede" in gledališke predstave), kakor pišejo sami, izlete v okolico in plese. V veselju do gledališča in "besed" se je narodna garda razlikovala od meščanske. Zato ne preseneča, da je večina igralcev Linhartove igre Veseli dan ali Matiček se ženi 6. januarja leta 1848, ki je izšla iz uradniških krogov, tudi kasneje v narodni gardi nadaljevala s kulturnim delom. Razen Gorjupa (ki je bil verjetno že bolj prileten mož), njegove žene, gospe Dicenti in Kaiserleta so bili vsi igralci te veseloigre ali pa njihovi družinski člani tudi člani narodne garde.¹³

Julija 1848 je bilo vpisanih v seznam narodne garde 88 gardistov,

od teh jih 9 ni hotelo prispevati predpisanih 10 krajcarjev mesečnega prispevka, nekaj pa jih je izjavilo, da ne bodo sodelovali, in do julija 1849 jih je ostalo res samo okoli 60, kar vse kaže na to, da jih je navdušenje hitro minevalo. V narodni gardi je bil kot administrator upravnega sveta tudi trgovec Karl Jenkner, kasnejši poveljnik meščanske garde.

Zanimiva je interpretacija dogodkov iz leta 1848 v spominih obeh najstarejših meščanov. Povedala sta, da je meščanska garda ostala neomajno zvesta cesarski hiši in je naredila vse za vzdrževanje reda in miru. Nič je ni moglo pripraviti do tega, da bi se priključila narodni gardi in zato je maršal Radetzky leta 1849 tudi prepustil meščanski gardi sto italijanskih pušk. Meščanska garda se res ni vključila v narodno gardo, vendar iz drugih razlogov, kar pa ji je čez sedemnajst let že prišlo prav pri omenjanju svoje zvestobe cesarju in je razen teh skopih navedb in pravzaprav potvarjanj resnice vse dogajanje leta 1848 preprosto zamolčala.

Spori med meščansko in narodno gardo so nastali večinoma zaradi osebnih zamer. V dopisu¹⁴ okrajnega komisarja je celo zapisano, da ima Maksimiljan Javornik prevladujoč vpliv v narodni gardi in bi ga bilo zato treba premestiti¹⁵.

Tudi zgodba o prepustitvi italijanskih pušk je v spominih obeh najstarejših meščanov predelana za kasnejše potrebe. 8. marca 1849 je namreč poveljstvo meščanske garde pisalo pismo, ki je bilo naslovljeno samo na "vašo ekselenco", poslano pa je bilo maršalu Radetzkyemu. Navedli so, da so že 9. septembra 1848 poslali prošnjo upravnemu odboru narodne garde, da bi jim ta prepustila sto od tistih dvesto pušk, ki jih je Radetzky poslal narodni gardi z italijanskega bojišča¹⁶, pa jim je narodna garda odgovorila, da zahtevi ne more ustreči, ker je Radetzky poslal puške izključno narodni gardi in bi tako postopanje nasprotovalo namenu in volji ekselece. Pristavili so, da je narodna garda sestavljena le iz uradnikov, ki jih ni niti 60. Ker so meščanske garde po sklepu notranjega ministrstva sestavni del narodnih gard, je izgovor te uradniške narodne garde seveda malo poceni, so napisali. Meščanska garda, ki jo sestavlja posestniški stan, prosi, da Radetzky sam da privoljenje za teh sto pušk. Videti je, da ni meščanska garda nagajala samo narodni gardi, ampak je tudi znala ljubosumno in dlakocepsko braniti svoje. Maršal Radetzky je res odobril teh sto pušk, ki so jih meščanski gardi pustili v času ukinjanja narodnih gard.

Leta 1849 je bilo meščanski gardi naloženo, da postavi straže pred kresijsko blagajno, pred kameralno okrajno upravo in okrajnim komisariatom in pri straženju pomaga narodni gardi. Okrožni glavar Laufenstein ni pozabil pripisati, da bi bilo zaželeno dobro sodelovanje med gardama. Ko je okrajni glavar Mordax leta 1852 pisal poročilo v podporo gardini prošnji za nadaljnji obstoj, ni pozabil omeniti, da je leta 1850, ko je vojska odšla iz mesta, prosil narodno in meščansko gardo za stražarjenje blagajn in uradov. Narodna garda mu ni odgovorila, meščanska pa je bila takoj pripravljena stražiti, je zapisal.

S cesarskim patentom 22. avgusta 1851 so bile narodne garde ukinjene, meščanske garde in strelske čete so lahko še obstajale, seveda ob reviziji svojih statotov. Pri presojanju, katere garde in strelska društva smejo še delovati, je bilo oblasti važno dejstvo, ali so že obstajale in delovale pred letom 1848, torej je bilo potrebno izključiti vsako možnost, da bi bile take garde otroci revolucije. Novomeška garda je

14 Okrožni urad Novo mesto, NME 1, 1848, št. 1243p.

15 Javornik je bil pisar pri okrajnem komisariatu, sicer igralec Matička, leta 1848 tudi obtožen, da je pisal sramotilno in grozilno pismo okrajnemu sodniku Pinterju, kjer mu je grozil s "krajšanjem glave", če ne bo zapustil Novega mesta, do zamere pa naj bi prišlo zaradi Javornikovega razmerja z ženo trgovca Fabianija, pa tudi sicer naj bi bil Javornik v službi grob in surov.

16 Na prošnjo narodne garde ji je maršal Radetzky dal poslati z italijanskega bojišča 200 pušk (na netilno kapico ali na perkusijski mehanizem), 200 bajonetov in 200 nabojnih palic. Orožje je 14. oktobra 1848 prispelo v Novo mesto in vzbudilo nekaj razočaranja med gardisti, ker jim je bilo obljubljenih 200 pušk, okovanih z medenino, teh dvesto pa je bilo okovanih z železom.

lahko predložila nekaj dokumentov, ki so dokazovali njen obstoj od leta 1805 in da je bila priznana od civilnih in vojaških oblasti, ki so ji tudi zaupale mnoga opravila. Leta 1851 je bil poveljnik garde Toussaint vitez Fichtenau in že novembra je dobil nalogo od okrajnega glavarstva, da gardisti zaradi pomanjkanja vojaštva od šestih zvečer do šestih zjutraj stražijo davčni urad.

Konec petdesetih let je garda ponoči redno stražila državno blagajno. Kako nevarno je lahko bilo to, dokazuje pripoved obeh najstarejših meščanov o poskusu vloma v blagajno davčnega urada leta 1851, ko je gardist Grošelj streljal na tri vlomilce in enemu odstrelil klobuk z glave, nakar so vlomilci pustili prestreljeni klobuk, železno palico in še več orodja ter zbežali. Pa tudi kasneje najdemo zanimive opise dogodivščin na teh nočnih stražarjenjih. Leta 1867 je poročnik Wagner v zelo natančni in pet strani dolgi prijavi naznanil prestop ekorporala Kniflica. Noč, v kateri je poročnik stražil s svojo patroljo, je bila zelo temna in deževna. Ker mesto ponoči ni bilo razsvetljeno, je bilo temno kot v rogu in poročnik v prijavi pravi, da bi bilo želeti, da bi bilo ob tako temnih nočeh mesto vsaj deloma razsvetljeno. Ko so možje čakali pred rotovžem, so nenadoma opazili visoko moško postavo, ki se je s hitrimi koraki oddaljevala proti kazinski stavbi. Ker je bilo že po uri, ko so zaprli gostilne, jim je bil mož sumljiv. Ko so ga dohiteli, ni hotel povedati svojega imena, in ker je bilo tako temno, ga tudi ni bilo mogoče spoznati. Izjavil je celo, da lumpje niso pač nikakršna patrolja. Poročnik je nazadnje poslal po laterno v stražarnico na rotovž in šele tedaj so možje spoznali uporneža, ki je bil korporal meščanske garde Knific. Poročnik Wagner je že nekaj dni kasneje prijavil tudi nekega kmeta iz Bršljina, ki je ob 11. uri ponoči gnal dva konja skozi mesto in pri tem tako tleskal z bičem, da je bilo slišati kot streljanje iz pištole. Seveda je kmalu prišlo do tega, da je garda postavila zahtevo, naj se hišni posestniki, ki niso člani garde, tej priključijo ali pa plačujejo določeno vsoto za patroljiranje po mestu.

Od srede 19. stoletja so redno potekale slovesnosti ob cesarjevih rojstnih dnevih in godovih. Leta 1853 je garda skupaj z meščansko gardo iz Kostanjevice priredila parado v Šentjerneju in po maši streljala salve v čast cesarjevega rojstnega dne. Leta 1858, ob rojstvu prestolonaslednika Rudolfa, je priredila novomeška garda pohod v Toplice, kjer sta bili dopoldanska in popoldanska maša na prostem, opoldne kosilo in zvečer seveda zabava. Garda se je toliko bolj potrudila, ker je povezovala ime prestolonaslednika z imenom ustanovitelja Novega mesta in do leta 1783 tudi z imenom mesta samega¹⁷. Garda se je seveda tudi udeleževala slovesnosti ob cerkvenih praznikih in ob obiskih državnih ali vojaških osebnosti v mestu.

Ob cesarjevih praznovanjih in jubilejih, tudi srebrni poroki, ob porokah in zarokah v cesarski hiši je garda vedno voščila cesarju in ob 40-letnici cesarjeve vojaške službe leta 1877 celo z besedami: "Vaša cesarska visokost! Ker se danes vsi narodi Avstrijski trudijo Vaši cesarski visokosti priklanjati se zarad 40 letne vojaško službene svečanosti, derzne se tudi pokorno potpisana uniformirana mestjanska bramba novomeška sloveznemu vojvodu, veleslavnemu zmagalcu pri Costocci (Custozzi, op. p.) venec neizmernega čestitenja ponižno pred noge položiti, in moliti k Vsigamogočnemu da bi mnogo let še dovolil Vaši cesarski visokosti prepustiti vojvodstvo u slavo Avstriji." Pismo je bilo seveda napisano v nemščini, prevod je garda sama pripisala na koncept.

17 Novo mesto se je do leta 1783 imenovalo Rudolfswert, od tedaj dalje uradno Neustadt in od leta 1865 spet Rudolfswert oz. Rudolfovo; 19. novembra 1865 je garda paradirala v počastitev cesarjevega dovoljenja za spremembo imena mesta.

Meta Matijević
MEŠČANSKA GARDA
V NOvem MESTU

18 Jarčev zbornik, Novo mesto 1993,
Novo mesto med 1850 in 1900, str. 54
in dalje.

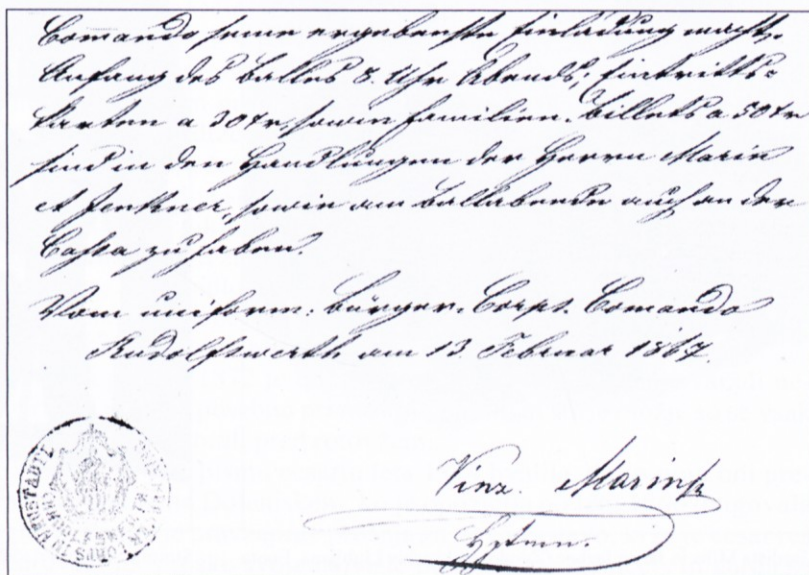
Tudi slovesnostim, ki so bile ob petstoletnici Novega mesta od 19. do 21. avgusta 1865, se je garda z vsem navdušenjem pridružila. Tega leta je zasnovala in si naročila tudi razkošno spominsko knjigo.¹⁸

Ko je leta 1866 vojaštvo zaradi vojne s Prusijo in z Italijo odšlo iz mesta, je meščanska garda izjavila, da je pripravljena izvrševati garnizonsko službo, kar je cesar s sklepom potrdil. Od tega časa dalje je garda prevzela celotno garnizonsko službo, patroljiranje, asistenco pri rekrutacijah, tudi žandarmerijsko službo pri odhodu žandarmerije, potrebne straže pri vojaški bolnišnici, skladišču, zaporu in pri pogrebih umrlih v garnizonski bolnišnici. Leta 1867 so sorodniki umrlega prostovoljca Janeza Polanca, ki se je ranjen vrnil iz mehiških vojn in tu umrl, želeli, da ga garda pospremi na zadnji poti. Kaj hitro je vojska ugotovila, da lahko s pomočjo garde osnuje v Novem mestu vojaško podružnično bolnišnico, in leta 1866 je bila v Novo mesto preseljena garnizijska bolnišnica iz Trevisa, garda pa je poskrbela za stražarjenja in za pogrebe (z vsemi vojaškimi častmi) umrlih v bolnišnici, ki so jo uredili kar v vojašnici. Ranjencem iz bitke pri Custozzi je garda poslala nasproti vozove, da bi jim olajšali pot. Na nekem sestanku je bilo celo predlagano, da bi prebivalce Bršljina, ki sicer uživajo volilno pravico mestne občine, tudi sprejemali v gardo, kar je bilo hitro zavrnjeno z utemeljitvijo, da Bršljinčanom kot kmetom manjka "izobrazba in civilizacija", medtem ko je vsak meščan civiliziran in naj bi imel nekaj izobrazbe. Tega leta je bila gardina služba že služba v okviru vojske. Garda je opravljala garnizonsko službo do sklenitve miru, ko jo je spet prevzela vojska.

Leta 1867 je bila posvetitev zastave meščanske garde v Krškem. Novomeško društvo žena (Frauenverein) je podarilo dragocen trak za zastavo. Novomeška garda se je udeležila slovesnosti s 87 možmi in celotno godbo pod poveljstvom Vincenca Marina. Možje so odšli na pot ob dvanajstih ponoči in prišli v Krško ob pol osmih zjutraj. O dogodku je pisal tudi časopis Laibacher Zeitung.

Leta 1864 je garda sklenila, da jo v administrativnih zadevah vodi upravni odbor, ki so ga sestavljali častniki, narednik, dva vodnika, dva korporala in štirje meščani-gardisti in se voli za dve leti. Oni so volili izmed sebe blagajnika, ekonomo in pisarja.

Štampiljka meščanske garde iz leta 1867 (Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Dolenjsko in Belo krajino, NME 21)

Novomeški gardisti leta 1865 (Dolenjski muzej)

Gardista Miha in Janez Jazbec (Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Dolenjsko in Belo krajino, NME 182)

Stotnik Anton Vrtačič, ob njem stojita gardista Kos in Kopač (Dolenjski muzej)

19 Napredovanje je bilo avtomatično, čeprav so temu rekli volitve: nadporočnik je postal poveljnik, poročnik 1. razreda nadporočnik, poročnik 2. razreda poročnik 1. razreda itd.

8. marca 1869 je garda pričakala cesarja Franca Jožefa na postaji Videm-Krško, ko je ta potoval z Dunaja v Zagreb. Ob tej priliki se je cesar podpisal gardi v spominsko knjigo (hrani jo Dolenjski muzej) in v zahvalo je garda napisala cesarju dolgo in gostobesedno pismo, polno ponižnosti, spoštovanja in poveličevanja cesarske hiše. Leta 1872 mu je kot nadaljnjo zahvalo poslala še diplomu. Istega leta je garda poslala diplomu in sprejela kot svojega člana tudi kneza Karla Auersperga, vojvodo kočevskega, ki je bil pred tem nekaj časa celo ministrski predsednik.

Leta 1870 je bil gardin ukaz oziroma obvestilo vsem gardistom o novem gardinem vodstvu prvič napisan tudi v slovenščini. Ker je bilo prebrano zbrani gardi, smemo sklepati, da se opomba na robu, namreč da je razglasitev povzročila veliko veselje in zadovoljstvo med gardisti, ne nanaša toliko na novo vodstvo, ki je moralo biti za gardiste pričakovano¹⁹, kot na slovensko besedilo. Novi poveljnik Karl Jenkner je v slovenščini napisan kot Dragotin Jenkner in vsekakor je lahko to tudi dokaz o nenemškutarski usmerjenosti garde. Med častnimi člani leta 1879 in 1880 so bili tudi goreči narodnjaki, kot bi se izrazil prof. Janko Jarc: Dominik Rizolli, Martin Mohar, ki sta bila med pobudniki in organizatorji Narodne čitalnice leta 1865, Maks Bruner in še kdo. Pač pa je garda vedno stremela, da so bile med njenimi častnimi člani tudi zelo ugledne osebnosti: ob cesarjevem obisku leta 1883 je imenovala za svojega častnega stotnika deželnega glavarja grofa Gustava Thurna in za častnega člana tudi ministrskega predsednika grofa Eduarda Taaffeja, kasneje tudi ljubljanskega župana Petra Grassellija, škofa Missio, deželnega glavarja Otona Detelo in deželnega predsednika Heina.

Zaradi različnih prekrškov je večkrat prišlo tudi do izključitev. Leta 1870 je bil zaradi nepokorščine izključen iz garde oziroma njene godbe korporal Suhi, leta 1877 korporal Alojz Preatoni, ker je žalil nadporočnika Seidla z besedami: "Kaj vi ste oficir in nosite cesarske portetepeje, treba vam bi bilo pljuniti v obraz", leta 1880 Jakob Pirnat, ker je bil obsojen na mesec dni zapora zaradi povzročitve težke telesne poškodbe.

Iz leta 1872 je novi gardin statut. Na levi, se pravi na prvem mestu, je pisan v slovenščini in na desni v nemščini. Slovensko ime garde je bilo Mestna straža v Novem mestu. Kot dolžnost garde je zapisana skrb za javno varnost, red in mir, "ako gosposka to zahteva", pri čemer je z izrazom gosposka mišljena seveda uradna oblast. Tako so bile garde pri vzdrževanju reda že več let oblastem samo nadomestilo ob pomanjkanju žandarmerije ali vojaštva. Poleg tega so bile njene naloge še paradna služba ob rojstnih in godovnih dnevih cesarja, ob cerkvenih praznikih in drugih slovesnostih ter spremljava pogrebov svojih članov. Od začetka stoletja je veliko nalog, ki so ji bile takrat zaupane, že odpadlo, še celo osnovna, to je skrb za red in mir, je bila podrejena presoji oblasti. Leta 1873 je bil statut prebran celotni kompaniji v slovenščini in v nemščini.

Sredi poletja 1872 je občina prosila za nočne patrolje zaradi nevarnosti požara, posebno pri mestnih podih, in štirje možje so se vsak večer ob 9. uri zbrali pred rotovžem.

Garda se je v pismu cesarju leta 1874 hvalila, da so prav oni preprečili tabore na Dolenjskem, ko je opozicija po letu 1866 dvigovala glavo. Pismo je pravzaprav prošnja za novo zastavo, ki jo je cesar res daroval "na stroške svoje najvišje privatne zakladnice", in garda se

Meta Matijevič
MEŠČANSKA GARDA
V NOVEM MESTU

Zastava meščanske garde iz leta 1875
(hrani jo Dolenjski muzej)

20 Jarčev zbornik, Novo mesto 1993,
Novo mesto med 1850 in 1900, str. 50.

21 Prav bi bilo Vivat.

Svečana posvetitev nove zastave leta
1875 (Dolenjski muzej)

KULTURA
Rast 3 / 1998

262

mu je s telegramom zahvalila. Zastava ima na eni strani izvezenega cesarskega orla in na drugi strani mestni grb. Garda je hitro poslala prošnjo še cesarici Elizabeti, da prevzame mesto botre pri posvetitvi zastave, na kar je cesarica pristala in se odločila podariti še trak za zastavo in kot svojo zastopnico imenovala ženo okrajnega glavarja Jožefa Ekla Celestino. 25. junija zvečer je prispel v mesto deželni predsednik, naslednji dan je bila slovesna posvetitev z budnico ob 5. uri zjutraj, ob 9. uri je bila maša na prostem, ob 10. uri posvetitev, pri kateri se je garda skupaj z gardama iz Krškega in Kostanjevice postrojila pred rotovžem, ob 1. uri svečano kosilo in ob 4. popoldne ljudska veselica v Horvatovem gozdičku pri Žabji vasi. Organizirali so loterijo, dobiček je bil namenjen za stroške posvetitve, denar ali dobitke za loterijo pa so prispevali gardini člani. Fotograf Jožef Saller iz Ljubljane je posnel slovesni dogodek in v znak zahvale so fotografijo poslali tudi cesarju in cesarici. Dr. Ernest pl. Lehmann, nekdanji državni pravdnik v Novem mestu in nato predavatelj kazenskega prava v Ljubljani, po rodu pa Novomeščan²⁰, je gardi poslal čestitke iz Gradca in zapisal: "Slava svitlemu Cesarju, Cesarici botri mili! Bodimo zvesti našemu Vladarju v mirnih dnevih in ob vojni sili".

Leta 1880 je po smrti Karla ali Dragotina Jenknerja prišlo do volitev novega poveljnika. Izvoljen je bil Anton Vrtačič, ki je svoj nastopni govor končal s klicem: "Naj živi njegovo cesarsko kraljevo veličanstvo cesar Franc Jožef, naj živi njeno veličanstvo cesarica Elizabeta, naj živi cesarska hiša, naj živi cesarstvo, naj živi meščanska garda v Novem mestu, Vivant!"²¹, čakajoč na odgovor gardistov: "Naj živi naš komandant in stotnik Anton Vrtačič!"

Z zakonom leta 1886 je bila garda vključena v vojaške črnovojniške oddelke. Seznam, ki je bil sestavljen ob tej priliki, kaže, da je bilo tedaj 120 gardistov, godba pa je štela 21 godcev.

Leta 1888 so predložili osnutek novega statuta, ministrstvo za deželno obrambo pa je zavrnilo določila, ki niso bila v skladu s predpisi o črni vojski. Šele 1906 je garda pripravila novi osnutek in prosila za potrditev, prav tako tudi, da bi smeli še naprej nositi uniforme, ki so bile podobne vojaškim uniformam pešcev. Osnutek statuta je bil leta 1907 zavrjen in oblasti so zahtevale od garde, da se ravna po enem izmed vzorčnih statotov nekaterih avstrijskih gard. Zaradi vseh teh zapletov s potrditvijo statuta je garda načrtovala celo sprejem pri cesarju, da bi ga zaprosila za dovoljenje nošnje vojaških znakov in emblemov. Statut je bil leta 1908 napisan na novo in leta 1909 je cesar celo dal dovoljenje za nošnjo cesarskih emblemov na uniformi. Leta 1909 pa je bila odklonjena gardina prošnja, da bi se smela imenovati cesarsko kraljeva privilegirana meščanska garda.

Proti koncu svojega obstoja je garda postajala vedno bolj zaprta vase in nezaupljiva. Leta 1906 je od veteranskega društva v Novem mestu zahtevala prispevek 20 kron za godbo, da bi se smelo tudi to društvo udeležiti defiliranja pred okrajnim glavarjem in zraven poslušati muziciranje gardine godbe. Veteransko društvo ji je odgovorilo, da je veliko njegovih članov, ki so podporni člani godbe, in zagrozilo, da ne bodo več dajali podpor, kar bi lahko imelo še nadaljnje posledice. Tokrat so se nekako zmenili za redne mesečne prispevke veteranskega društva.

Ob začetku prve svetovne vojne je bila garda vpoklicana v aktivno službo kot del črnovojništva in je spet dobila svoje zadolžitve, to je vzdrževanje reda ob zbiranju konj za vojsko, nadzor ranjencev v bol-

Anton Vrtačič!
 posestnik v Rudolfovem, stotnik in
 poveljnik c. kr. priv. unif. mesečanst
 garde, imetelj zlatega kolajne za hrabrost,
 zlatega križca za zasluge, vojne sve-
 tije, jub. spominke svetije, vojnega
 službenega križca za 12 letno službovanje
 je bil prejemnik spominke svetije.

Zmorsvami udeležil se je kot
 prvotni desetnik in narednik 17.
 polka vseh bojev leta 1848 in
 1849 v Italiji ter se v bojih pri Casa-
 Verde in Gambalotta tako hrabro
 vedel, da je bil vsled tega z zlato
 kolajno za hrabrost odlikovan.
 Vsled drugih poznejih zaslug po-
 delil mu je presviti cesar zlati
 križec za zasluge s krono.

Zgoraj: stotnik Anton Vrtačič; spodaj: diploma ob sprejemu med častne člane, 1888 (Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Dolenjsko in Belo krajino, NME 21)

nišnicah, stražarjenje mostu. Leta 1915 je garda celo zaprosila meščansko gardo v Gradcu, da prevzame njeni dve zastavi (staro in novo) v hrambo v primeru sovražnikove invazije. Istega leta je mestno županstvo prosilo za stalno stražo pri rezervoarju novomeškega vodovoda pri sv. grobu na Grmu in na Kapiteljskem hribu. Poročila gardistov pričajo o budnosti garde. Poveljnik straže, narednik Jožef Matko, je poročal o pregonu sumljivih oseb: "Dne 11.6. videl je gardist Ivan Koklič od glavne ceste v grmovju sumljivega človeka, ki se je bližal proti njemu. Na kar mu zakliče trikrat stoj! Kdo tu! ni bilo nikakega odgovora, zažvižgal je na piščalko in je bilo slutiti tudi drugega, ki se mu je bližal. Gardist Ivan Koklič vstrelil proti njemu in se še ni umaknil vstrelil še drugič, je bilo slutiti da bežita dva. Nato pridem tudi jaz iz Jos. Jereletom ki sem bežečega še sam slutil."

Do leta 1919 spisi niso ohranjeni in ni mogoče vedeti, kaj je garda še opravljala do konca vojne, po vsej verjetnosti pa razen stražarjenja nič drugega. Leta 1919 je deželna vlada za Slovenijo hotela imeti statute garde in popis inventarja. Tega leta je garda še imela obe zastavi²², ono iz 1875 in tudi staro, nato 51 pušk, 9 sabelj in nekaj druge opreme, nekaj uniform, 22 godal, velik boben, 2 mala bobna, 2 čineli, bas, klobuk za kapelnika s peresi, voz za veliki boben in razne knjige. Septembra 1919 je bila garda razpuščena in premoženje garde prenešeno na mestno občino.

Leta 1924 se je sestel pripravljalni odbor za obnovitev "Mestne čete v Novem mestu" in v prošnji napisal, "da društvo ni politično, da goji vežbo in vzbuja ljubezen do domovine ter skrbi za povzdig narodnih in cerkvenih svečanosti". Veliki župan ljubljanske oblasti jim je leta 1925 odgovoril, "da meščanska četa v naši novi državi s svojo sedanjo organizacijo nima več pogojev do pravega obstoja". Zanimiv je napotek, da "bi se morali vsi predmeti garde, ki spominjajo na avstrijski režim, a imajo morebitno zgodovinsko vrednost, kakor n.pr. zastava, izročiti deželnemu muzeju, če nima morda mestna občina svoje zgodovinske zbirke". Veliki župan dopušča možnost ponovne ustanovitve, vendar kot društva po zakonu o društvih iz leta 1867, ker novi zakon o vojski ni predvideval civilnih pomožnih organizacij za vojsko. Leta 1925 so sreskemu poglavarju poslali poročilo o predmetih garde in poročali, da so uniforme uničili molji, orožje je še shranjeno na podstrešju na občini, zastava je shranjena v omari, ki je bila nalašč za to narejena, godala pa uporablja obrtno društvo. Orožje so istega leta predali vojaškemu oblastem. Pripravljalni odbor za obnovitev garde je res pripravil osnutek novega pravilnika, ki pa je bil zavržen. Novomeška je prosila za nasvet kostonjeviško gardo, ki so ji odobrili pravila, in ta jim je odgovorila: "Tudi tukajšnjemu bivšemu pripravljalnemu odboru je trda predla, predno je prebilo led. Mi smo se tudi trdovratno držali principa, da moramo doseči pravico do nošenja orožja, pa smo morali odjenjati, ker smo uvideli, da ne moremo z glavo skozi ljubljanski zid." In so ukrepali bolj zvito: popustili so le navidezno, pridobili nasvete z najvišjega državnega vrha, kako dobiti tudi dovoljenje za nošenje orožja, načrtovali "Streljačko družino", ki bo nato delovala kot oddelek garde. Videti je, da vsa prizadevanja Novomeščanov niso obrodila sadov in da je kakršnokoli prizadevanje za obnovitev garde po tem letu zamrlo. Tako je zamrla organizacija, ki je za današnje razmere nerazumljiva, namreč kot zbor meščanov, ki so bili pripravljani žrtvovati svoj čas in denar za koristi celega mesta.

Ljudmila Šribar

“USTREČI SEM HOTEL KRČANOM, KAKOR KRŠKI MODRIJAN...”

Naslov prispevka je citat iz Mencingerjevega pisma Franju Šukljetu (27. septembra 1900)

Vladimir Štoviček: Janez Mencinger, plaketa, 1972 (detajl)

V prvem pomladnem mesecu je minilo 160 let, odkar se je na Brodu pri Bohinjski Bistrici (28. marca 1838) v starodavni kmečki družini Gregorja Mencingerja in žene Marije rodil prvi sin Janez. Rojenice so mu darovale modrost, pogum, srčno dobroto in poštenost, pa še poseben dar - postal je slovenski pisatelj z zvrstjo, ki je pri narodu, ki ga je nadvse cenil in ljubil, pred njim ni gojil še nihče.

Ljudsko šolo je obiskoval v Bohinjski Bistrici, gimnazijo v Ljubljani (1849-1857), do 5. razreda je bil gojenec Alojzijevišča, saj so doma upali, da bo postal duhovnik, odločil pa se je za študij klasične filologije na Dunaju (1857-1858), v drugem semestru se je prepisal na pravo (1858-1862), ki ga je zaključil v Gradcu. Kot prvi Bohinjec je tam 12. julija 1864 pridobil tudi doktorski naslov. Že pred zaključkom študija se je v juliju 1862 zaposlil kot odvetniški koncipient pri dr. Razlagu v Brežicah (1862-1870), z njim se je nato za leto dni tudi preselil v Ljubljano. Novembra 1871 je opravil odvetniški izpit v Gradcu in odprl samostojno odvetniško pisarno v Kranju (1871-1882), kjer je zaposlil tudi odvetniškega pripravnika Ivana Tavčarja. Po smrti krškega odvetnika dr. Karla Kocelija, nekdanjega sodelavca pri dr. Razlagu in osebnega prijatelja, se je preselil v Krško. Od tu je bila njegova žena Marija, roj. Barbo (1850-1917). Po večletnem prijateljevanju sta se poročila 15. januarja 1872 v videmski cerkvi.

Krško je nanj prvi hip učinkovalo dolgočasno, “skučno i grustno”, je v cirilici zapisal prijatelju Levcu, kmalu pa mu je mesto z okolico, zlasti Trška gora z Menišijo, postalo ljub in pravi dom, le v pozni starosti je tožil o “puščavniku v Krškem”. Na Meniški gori (vrh Trške gore pri Krškem) je od svoje žene 27. maja 1878 odkupil posestvo (vl. št. 34 kat. občine Krško), ki ga je želel napraviti za vzor sodobnega kmečkega gospodarstva. Štelo je 19 ha (v fevdalnih časih je bilo last menihov avguštincev iz Ljubljane), od tega 10 ha gozda. V začetku je vanj vložil precej sredstev, saj so bili trtni nasadi zastareli in tudi trtna uš jim ni prizanesla, zgradil je novo hišo, kasneje pa dokupoval tudi zemljo (npr. 1880 “Pharrgilt Haselbach” - leskovško “farovško prešnico”). Pridelal je precejšnje količine vina in žganja, leta 1904 pa vse skupaj prodal za 26.000 kron deželnemu učitelju vinarstva Francu Gombaču. V Krškem je imel nadstropno stavbo, sestavljeno iz dveh hiš (zdaj Cesta krških žrtev 2). Danes na uglednega slovenskega pisatelja opozarja le spominska plošča Turističnega društva Videm-Krško, hiša pa žal nezadržno propada. V njej je več kot trideset let delovala odvetniška pisarna poštenega slovenskega pravnika, ki je z modrim nasvetom preprečil marsikatero nepotrebno tožbo in rešil marsikaterega otroka bede, v katero bi ga pahnila znana slovenska strast za pravdanje.

Vseh njegovih petero otrok: sinovi Milan, Janko, Anton, Leon in hčerka Mica, je obiskovalo krško ljudsko šolo, skrbni oče pa je poskrbel za njihovo dobro izobrazbo.

Kot odvetnik je bil pošten in precej spreten. V Krškem še vedno posamezniki vedo, da je revežem nudil pomoč tudi zastonj, kar je

Ljudmila Šribar
"USTREČI SEM HOTEL
KRČANOM, KAKOR KRŠKI
MODRIJAN..."

Dr. Janez Mencinger je bil leta 1894 izvoljen za krškega župana, v delo občinske uprave je uvedel slovenski jezik in akte izdajal v slovenščini, krško županstvo pa je v devetdesetih letih 19. stoletja dobilo tudi novi pečat s slovenskim in nemškim napisom. (Pečat je leta 1894 narisal slikar .Srečo Magolič)

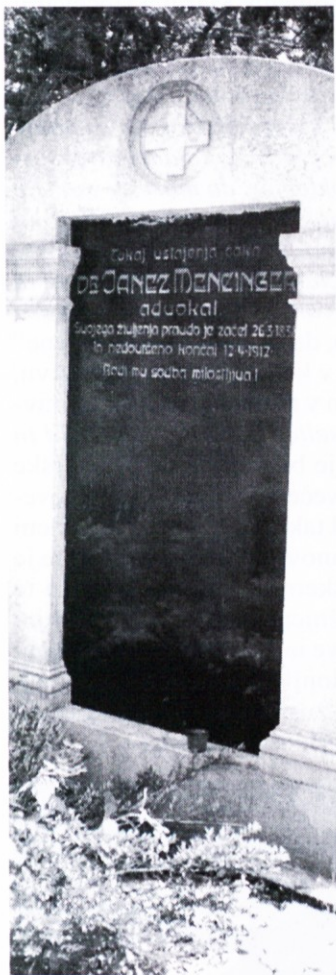
veljalo tudi za njegovega sina, ki ga je v Krškem nasledil. Bil je odločen narodnjak, slovenski liberalec, vendar v politiki ni hotel aktivno sodelovati. 7. januarja 1866 ga najdemo med tistimi zavednimi slovenskimi rodoljubi, ki so ustanovili slovensko čitalnico v Sevnici, za ravnatelja je bil izvoljen dr. Razlag, dr. Mencinger pa za člana čitalniškega odbora.

Pozneje se je posvetil edino občinski upravi, sprva že v Kranju (1879-1882), nato tudi v Krškem (od 1884), v letih 1894-1896 je bil krški župan, zatem je to čast sam odložil. V času njegovega županovanja so bili občinski akti in dopisi v slovenskem jeziku. V Krškem je bil več let tudi aktivni član okrajnega šolskega sveta in krajevni šolski nadzornik Kot človek je bil vseskozi v središču takratnega družabnega življenja, duhovit, šaljiv, a tudi moder in dostojanstven. Veliko se je družil z Ivanom Lapajnetom in drugimi učitelji, z njimi je prijateljeval tudi, ko so bili prestavljeni drugam (iz pisem je npr. znano, da se je s svojim vplivom v Ljubljani zavzel za Frana Gabrška, da je dobil mesto ravnatelja na II. mestni deški šoli (1902), saj so ga v Ljubljano zvalili vladni ljudje, potem pa mu dali slabše plačano učiteljsko mesto). Kot izrazit mislec in izobraženec je imel zanimive in ustvarjalne odnose tudi z okoliškimi duhovniki: za mestni napredek vnetim Janezom Knavsom (Krško), pisateljem in prevajalcem Ivanom Veselom (Veliki Trn), z leskovškim, za šolstvo zavzetim župnikom Edvardom Pollakom in pozneje z dr. Jurijem Sterbencem, zavednim Slovincem iz Starega trga pri Kolpi, znancem že iz dunajskih študentskih let ter iskrenim narodnjakom, sadjarjem, pesnikom in kronistom Dragotinom Ferdinandom Ripšlom, župnikom na Vidmu. V družbi teh in drugih krških izobražencev je prirejal debatne in bralne večere, največkrat kar v svoji hiši na Trški gori. Njegova hišna zdravnikova sta bila dr. Franc Zupanc (zdravnik v Krškem 1881-1885), ki ga Slovenci poznajo kot vladnega svetnika in zdravstvenega referenta za Kranjsko, Dolenjci pa kot člana deželne komisije, ki je v Novem mestu odločila o ustanovitvi bolnišnice usmiljenih bratov (17. 5. 1893), ki je skozi stoletje prerasla v pomembno slovensko in osrednjo dolenjsko bolnišnico, ter krški okrajni zdravnik dr. Galash. V krški odvetniški pisarni je zanj kot pisar delal Fran Vidmar (Widmer), posestvo na Trški gori pa mu je oskrboval bratranec Anton Mencinger, za njim pa nečak Tonej Mencinger z Broda.

Dr. Janez Mencinger je v slovensko literaturo vstopil že kot gimnazijec, pod vplivom "vajevecev" je začel pisati pesmi, prve mu je objavil dr. Janez Bleiweis v Novicah, izhajale so pod psevdonimi J. M-i-r, Jankomir ali Janko Mir. Med študijem na Dunaju se je opredelil za pripovedništvo, objavljajl je predvsem v Slovenskem glasniku, z imenom ali pod psevdonimom Sivor. Motiviko je našel v kmečkem in graščinskem življenju. Iz tega obdobja so dela: Jerica, Zgubljeni, pa spet najdeni sin, razprava Potovanja in premišljevanja nekega bankovca, Zlato pa sir, Vetrogončič, Človek toliko velja, kar plača, Črtice iz bankovčevega življenja (so nadaljevanje socialne razprave Potovanja...), Bore mladost, Skušnjave in skušnje.

V drugem obdobju je snov njegovih pripovedi izrazito poučno vzgojna, družabno zabavna in satirična, objavljajl pa je predvsem v Ljubljanskem zvonu: humoreska Mešana gospoda, parodija Cmokaver in Ušperna, parodija na Mahničeve napade na Gregorčičeve pesmi Vodnikov Vršac, potlej pa še nekaj pa je izšla pod psevdonimom Sulfirij Udrihovič.

Ljudmila Šribar
"USTREČI SEM HOTEL
KRČANOM, KAKOR KRŠKI
MODRIJAN..."

Pokopališče s cerkvijo sv. Križa v Krškem, kjer je bil leta 1912 pokopan častni krški meščan Janez Mencinger, je danes mestni park. Po štirikratnem prekopu v letih 1971-1972 je pisatelj končno našel svoj mir v Gaju zaslužnih občanov

Tretja doba njegovega pisateljstva je označena kot "konstruktivna beletristika" ali "žanrska zvrst". Sem sodita najboljši deli: utopični roman *Abaddon* s podnaslovom *Bajka za starce* (1893) in potopisni esej *Moja hoja na Triglav* (1897), v katerem se spominja mladosti, rojstnega kraja, rojakov, prijateljev, literarnih in političnih sodobnikov. Obe deli je napisal v Krškem.

Potem ni več neposredno posegal v slovensko slovstvo, ker je odklanjal nazore nove struje (moderna). Domnevno okrog 1. 1908 je pisal *Meniške spomine*, ki so v rokopisu ostali nedokončani. Z veliko ljubezni so posvečeni Krškemu, Trški gori in meniškim vinogradom. "*Krškemu ni nikoli nihče postavil tako ljubeznivega literarnega spomenika kakor Mencinger v Meniških spominih...*" pravi slovenski literarni zgodovinar dr. Matjaž Kmecl. Na Krško in okolico je v drobcih vezan tudi roman *Abaddon* ter nekatere prigodne pesmi, ki jih je zložil v zreli moški dobi: 1896 zahvalni napis krški meščanki Josipini Hočevar - plošča je vzdana na južni steni ladje v krški cerkvi sv. Rozalije -, ki je financirala cerkveno obnovo, voščilno pesem krškemu gostilničarju Antonu Rupertu na hram v Volovniku, kjer je imel ta obširne vinograde, Luki Svetcu ob 70-letnici (njegov brat Pavle je bil krški okrajni glavar), okrajnemu sodniku Alojzu Gregorinu itd. Z verzi je sodeloval pri raznih krških slovesnostih, za proslavo 50. obletnice vladanja Franca Jožefa je zložil pesem, ki jo je natisnil D. Hribar v Celju pod naslovom "*Slavnostna beseda govorjena dne 28. avgusta 1898. leta v Krškem na svečanosti 50-letnice vladanja našega presvitlega cesarja Franca Jožefa I.*"

V zadnjem obdobju, ko ni več pisal, je prevajal zlasti Lermontova in Puškina in s tem v zvezi gojil obširno korespondenco z nekdanjim župnikom pri Sv. Duhu (Veliki Trn), Ivanom Veselom -Vesninom.

Dr. Janez Mencinger je umrl 12. aprila 1912 v Krškem. Pokopan je bil tik ob stari cesti na pokopališču sv. Križa, ki je bilo po 2. vojni spremenjeno v mestni park. Ob veličastni udeležbi, med drugimi dr. Ivan Tavčar, dr. Slane, dr. Poznik, župan Šavnik iz Kranja, nadsvetnik Škerlj iz Novega mesta itd., ga je pokopal njegov nekdanji tovariš v Alojzijevišču, prešernoslovec, literarni zgodovinar in narodni delavec msgr. Tomo Zupan, nagrobni govor je imel dr. Fran Ilešič v imenu Slovenske Matice in Društva slovenskih pisateljev.

V letih 1971-1972 je bil njegov grob zaradi širitve ceste proti gasilskemu domu štirikrat prestavljen, zaradi neodgovornega in nestrokovnega prekopa pa je Krško postalo središče hudega škandala, ki je odmeval v vseh slovenskih in celo zamejskih medijih. Pisatelj zdaj že več kot 20 let počiva v Gaju zaslužnih občanov, ob južnem zidu mestnega parka, nasproti Hočevarjevega mavzoleja in groba slovenskega učitelja Ivana Lapajneteta. Na spomeniku je tekst, ki ga je sam pripravil: "*Tukaj vstajenja čaka dr. Janez Mencinger, advokat. Svojega življenja pravdo je začel 26. marca 1838 in nedovršeno končal 12. aprila 1912. Bodi mu sodba milostljiva.*"

Bodimo pa milostljivi tudi mi in v Krškem ohranimo spomin nanj, kot si je zaslužil. V osemdesetih letih (ob 70. obletnici smrti) je kipar Vladimir Štoviček začel pripravljati Mencingerjev kip, ki naj bi mu ga Krško postavilo, za kar se je pri občinskih organih zelo zavzemal učitelj Slavko Smerdel, vendar s predlogom ni prodr. V Krškem že 50 let propada pisateljeva hiša, od njegove bogate literarne, pravne in upravne dediščine se v mestu ni ohranilo takorekoč ničesar (razen natisnjenih del, ki jih hrani Valvasorjeva knjižnica). Mencinger je Kr-

Ljudmila Šribar
"USTREČI SEM HOTEL
KRČANOM, KAKOR KRŠKI
MODRIJAN..."

Viri:

Mencinger Janez: Izbrani spisi. Zv. 1-5 / uredil Josip Tominšek. – Ljubljana: Matica Slovenska, 1911-1928

Mencinger Janez: Zbrano delo. Knj. 1-4 / uredil Janez Logar. – Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1961-1966

Letno poročilo čveterorazredne ljudske šole v Krškem za šolsko leto 1885/6 – V Krškem: Krajni šolski svet, 1886: str. 6, 11-12, 15, 16,

Ob stoletnici slovenskega tabora v Sevnici. – Sevnica: Občinska konferenca SZDL, 1969, str. 16

Lapajne Ivan: Krško in Krčani. – Krško: Odbor za olepšanje mesta, 1894. – Str. 191./150/

Jančar Drago: Mencingerjeve posmrtnne selitve. – V: Jančar D.: Sproti. – Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1984; str. 139-148

Domoznansko gradivo Valvasorjeve knjižnice Krško (Mencinger Janez)

škemu poklonil 30 let svojega življenja in je poleg Bohoriča, Dalmatina in Valvasorja najznamenitejša osebnost, ki je prebivala v tem mestu ob Savi. Tu je bil tudi član Odbora za olepšanje mesta, ki je poleti 1894. leta vzdikal spominsko ploščo na Valvasorjevo hišo (v spomin 200-letnice Valvasorjeve smrti), postavil spomenik Martinu Hočevarju in izdal knjigo Krško in Krčani Ivana Lapajneteta. Pisatelj je za vse to prispeval tudi precej lastnega denarja.

Silno ponosen je bil na krške izobražence svoje dobe, saj je v Meniških spomilih zapisal: "*Dalje smo ne baš po meščanski šoli, ampak vendar najučenejše mesto vse Kranjske vojvodine. Ta dan, ko pišem to pismo, je v Krškem naseljenih toliko doktorjev, da moreš v vsakem devetdesetem prebivalcu našega mesta spoštovati gospoda, ki so mu vseučiliški velikani učenosti na krasnem in jako dragem pergamentu slovesno potrdili, da je vir doctissimus et clarissimus (op. preučeni in preslavni mož). S tako obilnostjo diplomovane učenosti se ne ponaša drugo kranjsko mesto*". Morda ravno zato, da bi mesto svoje "učene" prebivalce obdržalo, je aktivno delal tudi v krškem bralnem društvu, ki je izdatno pomagalo revnim šolarjem in v ta namen redno pripravljalo veselice, leta 1882 je "*ob priliki veselice nabralo 60,70 gld in zopet drugikrat 33 gld*". Bralno društvo je bilo zametek prve krške knjižnice, pripravljalo je bralne in debatne večere, na vrtu Gregoričevega hotela prirejal koncerte, ki jih je vodil takrat v Krškem zaposleni slovenski skladatelj Viktor Parma. Po ustanovitvi Sokola (1904) se je preimenovalo v Narodno čitalnico v Krškem. Le delček gradiva te knjižnice danes hrani Valvasorjeva knjižnica, ki se je z literarnim večerom 1977. leta ob 500-letnici podelitve mestnih pravic Krškemu poklonila tudi Janezu Mencingerju. Poklonil se mu je tudi urednik zbornika Krško skozi čas Lado Smrekar z izvirnim prispevkom dr. Matjaža Kmecla Janez Mencinger kot meščanski ideolog.

Mencingerjeva hiša v Krškem žalostno propada

JOSIP ŠUBIC – MENTOR FANY HAUSMANN

Ob 180-letnici prve slovenske pesnice

Kdo je bila pesnica Fany Hausmann, ki je 25. oktobra 1848 v Celjskih slovenskih novinah objavila verzifikacijo *Vojaka izhod*, prvo pesem, ki jo je kdajkoli v slovenskem jeziku objavila (ne napisala!) kakšna Slovenka? Proti vsem pravilom romantične poetike pripovedovalec v tej pesmi hladno poudari, da v resnici zija globok prepad med edino vojakovo srečo pri materi in ljubljeni deklici ter med vojaško obveznostjo, ki jo mora kar najuspešneje izpolniti, ker je pač Slovenec, torej najodličnejši med cesarjevimi vojščaki. Zato Slovenec v tej pesmi ne odide v boj s frazo: »Za vero, dom, cesarja!« Samo pogumno izpolni dolžnost do vladarja, pri tem pa se niti enkrat ne sklicuje na domovino, kaj šele na Boga. Zgolj iz spoštovanja do verskih čustev svojih najdražjih, ljubice in matere, obe priporoči Bogu.

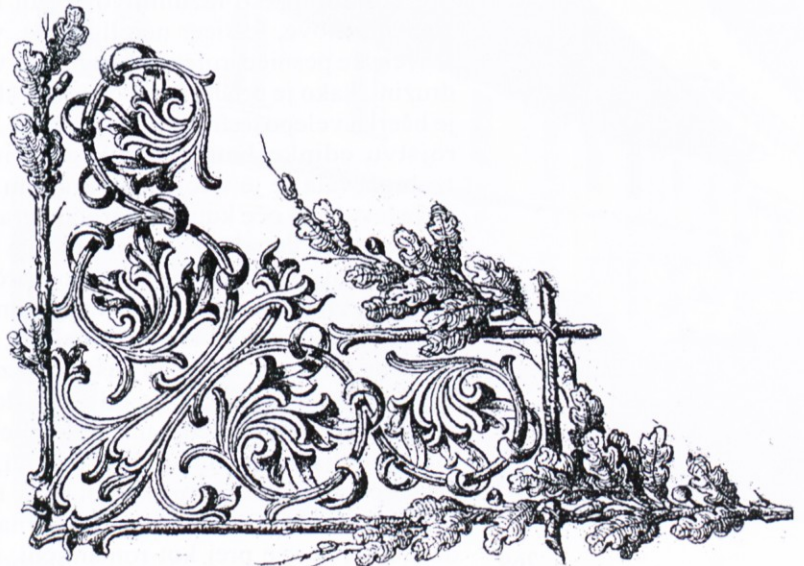
Skoraj ni mogoče verjeti, da smo bili Slovenci tako brezbrizni do kulturnega bisera, lirske poezije prve slovenske pesnice Fany Hausmann, aristokratske gospodične, rojene v avstrijskem mestu Bruck an der Mur (15. aprila 1818), ki je leta 1849 v listu Slovenija sprejela slovensko narodnost in je od vseh pozabljena in obubožana umrla za tuberkulozo v Dobriši vasi že 4. aprila 1853. V imenovani pesmi pripovedovalec lirskega besedila v tretji osebi opisuje boleče občutke slovenskega vojaka, ki odhaja na vojsko in pušča doma mater in zaročenko. Motivno se pesem naslanja na številne podobne iz ljudskih pesmi, vendar pa tretjeosebni pripovedovalec (lirski subjekt) motiv tematsko opredeljuje skozi svoj lastni, vse prej kot romantični pogled. Pokaže namreč na razpoko v tradicionalno romantični vojaški slavi, saj je za pripovedovalca, ki govori o vojakovem slovesu, ta služba cesarju v bistvu tragedija skoraj za vsako slovensko družino; je pa seveda nujnost in obveznost, ki se ne ozira na človekove občutke, vsakršen odpor pa bi imel še hujše posledice.

Čudno in težko razumljivo se zdi raziskovalcu življenja in dela Hausmannove, te sicer nereligiozne, vendar narodno zavedne prve slovenske pesnice, rojene in vzgojene v verni veleposestniški nemški družini, kako je prišla do tako močne slovenske narodne zavesti. Bila je hčerka veleposestnika in podjetnika Josefa Hausmanna, ki je bil ob rojstvu edinke Fany lastnik graščine Landskrone pri Brucku. Izobraževala se je v rojstnem kraju in na Dunaju, po materini smrti pa je leta 1835 oče kupil še baročno graščino Novo Celje, ki je nekakšen posnetek dunajske cesarske palače Schönbrunn. Fany se je kmalu naučila slovenščine in 1848-49, po marčni revoluciji na Dunaju, pisala lirske pesmi za prvi slovenski napredni politični list Celske slovenske novine (urednik Valentin Konšek), glasilo slovenskega celjskega liberalnega kroga, katerega duša je bil zdravnik dr. Jožef Šubic (1802-1861) iz Mokronoga, ki je od 1834 do 1860 živel in delal v Celju. Kdo, če ne prav on, tedaj največji dolenjski izobraženec, ki je študiral v Ljubljani, na Dunaju in v Padovi, naj bi imel najpomembnejše zasluge za takšno umetniško pot Fany Hausmann, naše prve pesnice, ki je iz romantike vodila že v postromantiko in k realizmu? Namreč, dr. Šubic, ta vse prej kot romantični, nesrečno poročeni razumnik,

Evropejec v najboljšem pomenu besede, je v številnih listih objavljaj različno publicistiko, zlasti odmeven pa je bil njegov članek proti katoliškemu duhovniškemu celibatu (Celjske slovenske novine 1848, št. 14); leta 1863 pa je izšel v Janežičevi zbirki Cvetje iz domačih in tujih logov njegov prevod Vergilovega dela *Georgicon*.

Podrobnejše raziskovanje poezije Fany Hausmann vse bolj potrjuje domnevo, da se je pesnica obojega, nereligioznosti in narodne zavednosti, navzela v celjskem političnem krogu zlasti od dr. Šubica, ki je imel ob revoluciji leta 1848 od vseh na Slovenskem še najbolj meščansko liberalne nazore. Zato je razumljivo, da v vojskovanju, kot ga Fanny Hausmann prikaže v pesmi *Vojaka izhod*, ni nič herojskega, nič socialnopolitičnega; vojakovo junaštvo ne pomeni več bistva avtentičnega vojakovega načina bivanja kot npr. v Prešernovi pesmi *Soldaška*, pa čeprav je Hausmann oboževala Prešernovo poezijo in mu posvetila svojo najlepšo pesem (Umirajoči pesnik, 1849). Ni izključeno, da je prav zaradi dr. Šubica objavila praktično vse svoje pesmi v Celjskih slovenskih novinah, čeprav bi jih lahko tudi drugje, ker je bila dokaj znana, saj ji je Lovro Toman v listu Slovenija (1848) kot prvi slovenski pesnici posvetil nadvse prijazno pesem. Očitno pa ji je bilo prazno narodnjaštvo odvečno. V konservativnih Novicah bi težko razumeli ljudski motiv vojakovega slovesa od doma, ki ga je uporabila za izražanje spoznanj in občutij tistega, ki v pesmi govori tekst o tem slovesu, kot bi komentiral dogodek na odru ali motiv na sliki. Ta komentar pripovedovalca (lirskega subjekta) pa dokazuje, da vojak v tej situaciji doživlja degradacijo, nesrečo, prazno upanje, da bo morda res ostal živ. Takšen način pesnjenja, zlasti zgradbe lirskega subjekta, ki govori pesniško besedilo, pa kaže na konec romantike in na prve korake Hausmannove v smeri postromantike, kar je tedaj pomenilo iti v korak z evropskim literarnim ustvarjanjem, npr. s Heinrichom Heinejem, pozneje pa je bil naš največji postromantik Simon Jenko.

Lucijan Reščič: Variacija vinjete iz leta 1888

Mitja Simič **PARK OB DVORCU SOTESKA**

Doba zgodnjega baroka ob koncu 17. stoletja pomeni čas največje tvornosti vrtno umetnosti pri nas. Po nemirnih časih 15. in 16. stoletja, potem ko turški vdori niso več ogrožali naših krajev in so bili zadušeni še zadnji kmečki upori ter ostanki reformacije, so se v 17. stoletju začele družbene razmere počasi umirjati. To je tudi pomenilo dokončno slovo od srednjeveških razmer ter močnejšo navezavo na sodobne evropske tokove. Del plemstva je pričel opuščati nekatere srednjeveške dobro utrjene gradove na težko dostopnih legah in si začel graditi udobnejša, mirnejšim družbenim razmeram primerna bivališča v ravnini. Takrat so v naših krajih nastali prvi dvorci, ki so bili praviloma obdani s parkovnimi površinami. Dvorci so imeli na začetku še renesančni značaj, proti koncu 17. in v začetku 18. stoletja pa so dobivali vedno bolj baročno obliko. V času razcveta baroka so bili vpeti v parkovno kompozicijo, tako da so pravzaprav predstavljali le enega izmed delov parkovne zasnove kot celote. Največ parkov te dobe je pri nas nastalo ob novozgrajenih dvorcih na Štajerskem (npr. Dornava, Črnci, Betnava itd.), na Dolenjskem pa je enega najimenoitnejših dvorcev s parkom na tedanjem Kranjskem predstavljala Soteska. Dandanes jo običajno imenujmo kar grad Soteska, vendar pa je tipološka oznaka dvorec zanjo bolj primerna.

Dvorec Soteska s parkom na grafiki iz Valvasorjeve Topografije sodobne vojvodine Kranjske (1679).

Nastanek in lega

Dvorec Soteska je bil pozidan v sredini 17. stoletja. Njegovo gradnjo so dokončali gospodje Gallenberški, potem ko so gospostvo nasledili od gospodov Širskih. Ti so opustili grad Stara Soteska, ki je stal na strmi brežini na nasprotnem bregu reke Krke nekoliko višje ob toku navzgor, potem ko so ga predhodno že dodobra razdejali Celjani z grofom Hermanom na čelu. Nov dvorec so postavili na levem bregu Krke na mestu, kjer reka prehaja iz ozke doline gornjega toka v svoj srednji, bolj ravninski tok, in ga pomaknili na skrajni rob že nekoliko nagnjene obrežne ravnice. Ob njem so zgradili tudi most čez Krko ter ga s tem prometno povezali z nasprotnim bregom. Velikopotezna zasnova v duhu renesančnih dvorcev z dvonadstropnimi trakti in štirimi stolpi, ki so označevali vogale skoraj kvadratne zasnove, mu je dajala značaj monumentalnosti. Takoj za Sotesko se dolina zoži (od

Ostanek nekdanje osrednje osi do Hudičevega turna

tod tudi ime), dokaj strma in z gozdom porasla pobočja pa tvorijo nekakšno zeleno ozadje, na katerem se je odslikavala nekoč mogočna stavba. Prostor pred dvorcem se odpira v široko polje v smeri proti Dolenjskim Toplicam, kar je omogočalo ureditev večjih parkovnih površin.

Prvotna zasnova parka

O prvotni zasnovi parka ob dvorcu izvemo največ iz Valvasorjeve Slave vojvodine Kranjske iz leta 1689. Da je Soteska nanj napravila velik vtis, dokazuje navdušeno opisovanje njene podobe in več grafičnih upodobitev. Na veliki dvostranski grafiki lahko vidimo okoli dvorca zgledno urejene parkovne površine pravilnih oblik v bolj ali manj renesančni maniri. Skozi skrbno oblikovane kamnite portale se je vstopalo v parkovne površine, ki so jih obdajali in razčlenjevali visoki zidovi. Očitno pa je, da je risar v svojem navdušenju narisal nekoliko večji park, kot ga omogočajo dejanske razmere na terenu, predvsem bližina Krke.

Nekoliko kasneje, na prelomu v 18. stoletje, so glavno os parka, ki je vodila mimo jugovzhodnega trakta gradu, podaljšali preko ceste do novega vrtnega paviljona, zgrajenega v zgodnjebaročnem slogu, ki se ga je oprijelo ime Hudičev turn. S to poudarjeno osjo, ki je park vzporedno s tokom Krke podaljšala na omembe vrednih 250 m dolžine, je le-ta dobil že povsem baročen značaj. Prostor med cesto in paviljonom so obdali z zidom štirioglate oblike ter v osi dodali še dva kamnita portala. Na vsaki strani osi so oblikovali po štiri parterna polja pravokotne oblike, vendar pa ni jasnih podatkov o tem, kako so bila zasajena oz. podrobneje členjena. Dosti kasneje so ob spodnjem delu obzidja ob Krki zgradili še manjši bazen.

Franciscejski kataster iz leta 1825 še prikazuje baročno zasnovo parka

Hudičev turn

Hudičev turn sicer predstavlja enega najpomembnejših zgodnjebaročnih stavbnih spomenikov pri nas, vendar pa bi v tem kontekstu osvetlili predvsem njegovo vpetost v zasnovo in življenje parka. S svojo lego je zaključeval kompozicijo celotne parkovne zasnove in ji dajal poseben poudarek. Pot do njega je predstavljala tudi glavno os parka in je vodila preko treh baročnih kamnitih portalov. Zadnji je bil prislonjen ob vhodno fasado stavbe, tako da je v bistvu postal njen

sestavni del. Podobno kot park je bil tudi Hudičev turn namenjen predvsem razvedrilu, saj naj bi tudi svoje ime dobil po razuzdanih zabavah, ki naj bi jih grajska gospoda prirejala v njem.

Notranjost Hudičevega turna je bila bogato poslikana z iluzionističnimi prizori. V pritličju najdemo prizore vrtov z bujnim zelenjem in fontanami, v nadstropju pa je naslikana baročna arhitektura s plastikami, ki prehaja preko razkošnih stebrišč in stopnišč v nek namišljen odprt prostor ter nato skozi okna v resnično okolico. S takšno poslikavo je parkovni prostor postal tudi del notranjosti paviljona, pa čeprav naslikani prizori ne prikazujejo Soteske in njenega parka, ampak so najverjetneje plod umetnikove domišljije. Kdo je avtor teh poslikav, še ni dokončno razjasnjeno.

Letalski posnetek izpred druge svetovne vojne kaže predvsem veliko gospodarsko moč Soteske, hkrati pa tudi pojemanje parkovnih kakovosti

Dvorec Soteska v prvi polovici 20. stoletja

Dvorec je bil že od sredine 18. stoletja v lasti Auerspergov, zadnji lastnik pa je bil knez Karel. Dokumenti iz prve polovice 20. stoletja povejo, da je imela Soteska takrat veliko gospodarsko moč, o čemer pričajo številna mogočna gospodarska poslopja ter objekti ob Krki (žaga, mlin, kasneje celo dve elektrarni). Večina gospodarske dejavnosti je bila vezana na gozdarstvo in proizvodnjo lesa.

Žal pa lahko sočasno ugotovimo, da je v tistem času veliko parkovnih površin že propadlo. Razmeroma dobro je bil oskrbovan le še vrt pred vhodno fasado (cvetlični vrt) ter notranje dvorišče, kjer so tudi gojili okrasno rastlinje, medtem ko na vrtu ob južni fasadi ni bilo več klasične parkovne vsebine, ampak je tam raslo sadno drevje. Sadno drevje (jablane) so posadili tudi v vrtu pred Hudičevim turnom, kjer je ohranjala parkovni vtis le še osrednja peščena pot, ki je bila obsajena z grmovnicami. Še vedno pa so bili dobro ohranjeni skoraj vsi obodni zidovi in portali ter nekaj parkovnih dreves in živic. Hudičev turn so v začetku 20. stoletja preuredili v stanovanje ter s tem stavbo močno degradirali.

Kot nekakšno dopolnilno parkovno površino so Auerspergi v tistem času uporabljali tudi manjši gozdič oz. poplavni log na ravnici na nasprotnem bregu Krke. V parkovno urejenem gozdu so imeli poti za ježo in vožnjo s kočijami, sicer pa naj bi tjakaj dodatno

Kamnit portal na vhodu v cvetlični vrt pri dvorcu je bil postavljen v osrednji osi, ki je vodila vse do Hudičevega turna. Sedaj stoji v muzejskem vrtu v Novem mestu

Kamnolom močno kviri podobo Soteske v prostoru

naseljevali tudi lovno divjad.

Med drugo svetovno vojno je bil двореc požgan in razdejan, park pa je opustel. Zadnji udarec parkovnim površinam pa je zadala poveljna razširitev obstoječe ceste Novo mesto - Žužemberk in izgradnja novega mostu, saj je bil ob teh posegih skupaj z obzidjem uničen ves južni del parka pod gradom. Takratnima varuhoma kulturne dediščine, arhitektu Marjanu Mušiču in profesorju Janku Jarcu, je uspelo rešiti vsaj kamniti portal, ki danes krasi muzejsko dvorišče pri Dolenjski galeriji v Novem mestu.

Stanje danes

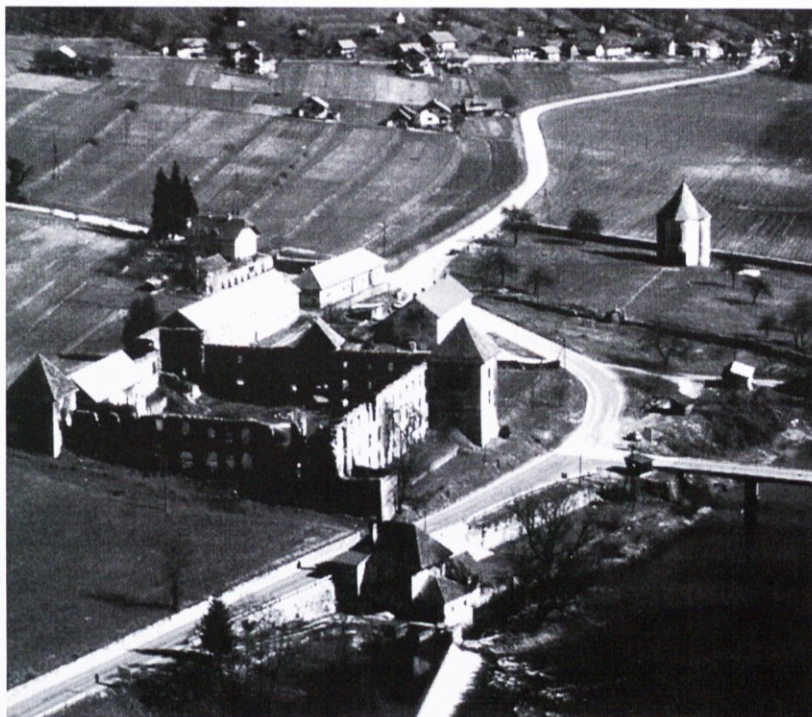
Od nekoč imenitne podobe dvorca s parkom je ostalo bore malo. Dvorec je v ruševinah, v parku pa so poleg Hudičevega turna ohranjeni le še dva baročna kamnita portala, del obodnih zidov, ostanki bazena ter ostanki parterne ureditve pred vhodno fasado. Tudi nekdanji parkovni gozdič ne kaže več urejene podobe. Ohranila pa se je večina nekdanjih gospodarskih poslopij in elektrarna na levem bregu Krke, na desnem bregu pa se je iz stare žage razvil obrat tovarne Novoles, v katerem je še ohranjen del starega postrojenja (parni stroj).

Notranja sestava parka z rastlinjem je žal povsem izbrisana. Danes na travnati površini pred Hudičevim turnom spomladi cvetijo bele narcise. Ker se te pojavljajo le znotraj obzidja, drugod v okolici pa jih ne zasledimo, lahko sklepamo, da so bile tu zasajene načrtno. Ne vemo sicer, kdaj se je to zgodilo, vemo pa, da jih starejši domačini pomnijo že od začetka tega stoletja. Očitno je, da narcisam to rastišče zelo ustreza, sicer se ne bi ohranile tako dolgo. V zadnjem času pa opažamo, da jih ni več toliko kot nekoč, na kar prav gotovo vpliva tudi pretirano trganje in teptanje.

V zadnjih dvajsetih letih so bila postorjena nekatera pomembna obnovitvena dela, ki so bila vezana predvsem na obnovo Hudičevega turna. V poveljnih letih je bilo namreč tam narejeno veliko škode, saj je bila stavba odprta in izpostavljena vandalizmu in nestrokovnim posegom (npr. napeljava vodovoda za potrebe veselic, ki so jih prirejali na območju nekdanjega parka). Pri obnovi so bile odstranjene predelne stene stanovanja ter ponovno odkrite poslikave. Pred nekaj leti je bila streha na novo prekrita s skodlami, zamenjani so bili dotrajani okenski okvirji in vratna krila, okoli stavbe pa je bila narejena

Danes lahko še vedno zaslutimo nekdanjo veličino parkovne zasnove - pogled iz zraka

zračna kineta (za boljše zračenje temeljev in za zmanjšanje talne vlage v zidovih). Obnovljeni so bili tudi ohranjeni obodni zidovi vrta pred Hudičevim turnom, hkrati pa je bila počiščena tudi grmovna zarast ob stavbi in ob obodnih zidovih. Hudičev turn je sedaj zaprt in tako za silo zaščiten pred nadaljnjim propadanjem, vendar bi bilo potrebno za njegovo dokončno obnovo postoriti še ogromno konservatorskega in restavratorskega dela, za kar pa trenutno ni na voljo dovolj denarja.

VIRI IN LITERATURA

Valvasor, J. W.: Die Ehre des Herzogthums Krain. Ljubljana - Nuremberg 1689, Novo mesto 1877

Stopar, I.: Gradovi na Slovenskem. Ljubljana 1986

Zgodovinski parki in vrtovi v Sloveniji, publikacija ob Dnevih evropske kulturne dediščine, Uprava RS za kulturno dediščino. Ljubljana 1995

Lipoglavšek, M.: Zbornik za umetnostno zgodovino, št. XVIII/82. (Iluzionistično slikarstvo 17. stol. na Slovenskem), str. 73 - 91. Ljubljana 1982

Fotografije so iz dokumentacije Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto; (Foto: M. Simič in M. Pršina - sedanje stanje; Novak - pred letom 1941)

Možnosti za prihodnost

Za celovitejšo obnovo parka še ni pravih možnosti, za kar je več razlogov. Dokler poteka preko območja nekdanjega parka glavna regionalna cesta, je težko govoriti o obnovi (revitalizaciji) parka kot celote, za obvoznico pa zaenkrat ni pravih izgledov. Možno bi bilo sicer obnoviti nekatere dele parka, predvsem pred Hudičevim turnom in pred vhodno fasado dvorca, vendar razpolagamo z zelo majhno količino oprijemljivih podatkov. Poleg tega se morebitna obnova parkovnih površin veže tudi na bodočo namembnost grajskih stavb, ki pa še ni določena. Trenutno poteka obnova grajskih hlevov, ki naj bi postali razstavni depo Tehniškega muzeja iz Bistre. To je za zdaj prvi in edini vsebinski program, ki naj bi sčasoma vrnil kulturnejšo vsebino temu prostoru.

Poleg obnovitvenih del v grajskem kompleksu je potrebna tudi čimprejšnja sanacija bližnjega kamnoloma, ki s svojo izpostavljeno lego kvarji podobo Soteske in njene širše okolice. Dolgoletno izpiranje peska iz kamnoloma pa je tudi ustvarilo velika nasutja na vrtu pred Hudičevim turnom, kar še dodatno otežuje obnovo.

Kakorkoli že, kljub razmeroma skromnim ostankom parka lahko v Soteski še vedno zaslutimo njegovo nekdanjo veličino. Pomembno je, da obnovitvena dela v grajskem kompleksu ne zamrejo ter da še vedno obstajajo možnosti za njegovo vsaj delno obnovo in oživitvev.

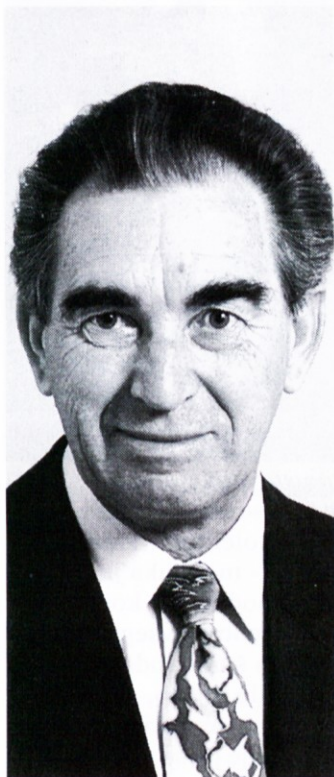

Ivan Lacković - Croatia (Hrvaška): CVETJE, 1970, olje na steklu, 680 x 580 mm

Ivan Gregorčič

LJUBEZNI OKROG BESEDE IN KNJIGE

Pogovor z Jožetom Zupanom, ravnateljem OŠ dr. Pavla Lunačka v Šentrupertu

Ena osnovnih značilnosti Jožeta Zupana, prof. slovenskega jezika z nazivom svetnik, sicer že 17 let ravnatelja Osnovne šole dr. Pavla Lunačka v Šentrupertu, je velika energija. V časih, ko je bila tako rekoč edina zveza Šentruperta s svetom še vlak, ki je potnike za Šentrupert odložil na 2 km oddaljenem Rakovniku, je takoj po izstopu z vlaka v svoji značilni hitri hoji, ki je prehajala že v tek, prevzel »vodilni položaj«, pa naj je bil »frej rok« ali obložen s potovalko (-ama). Še vedno je tak, vedno v fizičnem in duhovnem gibanju. Cilj, ki ga zasleduje in pravzaprav tudi nosi v sebi, je težnja k urejenosti, redu in lepoti.

*Čeprav že dolga leta ne poučuje, pa je njegovo srce še vedno pri materinščini. To potrjuje tudi dejstvo, da je še kot ravnatelj dolgo vodil občinski aktiv slavistov in se še sedaj redno udeležuje študijskih srečanj za to področje. Šolo resnično doživlja kot svoj drugi dom. Tako je tudi urejena: s sten hodnikov te ogovarja bogata zbirka knjižnih ilustracij naših najboljših ilustratorjev (več kot 200 enot), zbral pa je tudi bogato zbirko prevodov slikanic naših avtorjev v tuje jezike. Veliko navezanost na besedo dokazuje tudi njegovo uredniško delo, saj ureja šolsko glasilo *Preproste besede*, občinski literarni zbornik mladih ustvarjalcev *Srečanja*, urejal pa je tudi literarno publikacijo *Samorastniška beseda*. Na šoli pripravlja in vodi številne kulturne prireditve. Nanje vabi pomembne slovenske ustvarjalce. Ni le spreten voditelj, ampak tudi vztrajen »menedžer«, saj zna pridobiti potrebna sredstva za uresničitev svojih zamisli; kar si zamisli, navadno tudi izpelje. Že tako rekoč od samega začetka sodeluje v vodstvu gibanja *Bralna značka*. Na predlog tega gibanja je bil letos za svoje vsestransko kulturno in pedagoško delo nagrajen z državno nagrado za vzgojo in izobraževanje.*

(Ker se privatno tikava - prehod z »vi« na »ti« me je kot nekdanjega učenca stal kar nekaj truda, naj tudi tale sicer »javni« pogovor ostane v »naravni« ti obliki.)

- Čeprav življenje navadno ni romantična zgodba, pa je tebe, če se ne motim, v naše kraje le pripeljalo neko romantično naključje...

«No, res je bilo tako, čeprav se to že kar nekako staromodno sliši. Že začetek je bil romantičen: učiteljica iz Novega mesta, nastavljena z dekretom v Šentrupert, se sreča s študentom z Bohinjske Bele na dramskem tečaju v Kopru. Le nekaj dni je bilo zadosti, da so se spletele niti, ki so se poglobile tudi zato, ker je bil študent že čez nekaj dni v brigadi pri Kranju. Čeprav je bilo delo precej naporno, saj je bilo ob kopianju jarkov za vodovod treba takoj prenesti v življenje izkuš-

nje dramskega tečaja - igrali smo Babilonski stolp, kjer sem bil režiser, igralec in scenarist, je bilo še vedno dovolj časa za sanjarjenje. In ker sta bila že v tistih časih učiteljski in študentski žep plitva, avtoštop pa še ni bil razvit, saj se je le kdaj pa kdaj prikazal avto na cesti, je bilo najinih srečanj bolj malo. Zato pa sem toliko raje privolil, da bom kot študent sedmega semestra slavistike prišel poučevat v Šentrupert, saj je takrat učiteljev zelo manjkalo. V tistih časih pa je bilo javno mnenje za učitelja zelo pomembno, zato pomeni prvi dan službe tudi drugi dan zakona. Takrat sem še slišal travo rasti..."

Med prvo generacijo učencev leta 1962

- *Vse se je začelo torej z ljubeznijo. In se je ljubezen širila tudi na Šentrupert. Zdi se mi, da se danes že kar poistovetiš z njim.*

"Vsako delo sprejemem z ljubeznijo, zato sem se takoj vživel v Šentrupert, še posebej, ker sem prišel v spoštovan kolektiv, v katerem se je resno delalo. Kot popoln metodični zelenec - metodika je bila na vrsti šele v 8. semestru - sem še posebej rabil podporo v kolektivu - največ sem jo dobil pri ženi. Vendar sva bila z ženo od vsega začetka prepričana, da bova čez nekaj let, ko dokončam študij, odšla v mojo pokrajino. Na Bledu me je pravzaprav že čakalo mesto, saj sem na šolo zahajal že ves pretekli september (v Šentrupert sem prišel z novim letom) in prisostvoval uram slovenščine. Življenje pa se večkrat drugače odvija, kot načrtuješ. Ko sva nenadoma izgubila triletnega sinka, najdražje, kar sva imela - tega se tudi ti spominjaš - nama je bilo usojeno, da ostaneva v tem kraju. Res je, da se danes po svoje že kar poistovetim s Šentrupertom - ne kot kak idealist, ampak realist: tu se je stekala moja življenjska energija, tu je mladost najinih otrok, sama pokrajina s svojo mehko privablja, nikdar pa ne pozabim dodati, da sem po srcu ostal Gorenjec (pravijo mi sicer Gorenjec z napako, ker sem premalo varčen, pa nič hudega) - kdaj pa kdaj se le moram ozreti na Savo, reko otroštva in še zrelih let, na Babji zob in na skalnato Iglico na drugi strani."

- *Ampak če ne bi bilo še neke tvoje ljubezni, ljubezni do jezika, bi do te zgodbe ne prišlo. Odkod ta ljubezen? Katere silnice so te pripeljale na slavistični oddelek Filozofske fakultete v Ljubljani?*

"Izhodišče ljubezni do jezika bi najprej iskal pri mami: živo se še spominjam, kako mi je recitala pesmi, ki se jih je spomnila še iz osnovne šole - posebno mi zveni pesem Soči; ko sem kasneje reko tudi spoznal, sem bolj mislil na svojo mamo kot na pesnika Gregorčiča. Ne morem pozabiti, kako sva velikokrat v mraku prepevala pesmi -

Na pragu 19. leta - prvo leto na slavistiki

od partizanskih do cerkvenih. Na jezik pa je zgodaj vplivalo sodelovanje na prireditvah in nastopanje na amaterskih predstavah. Od vsega začetka sem bil obseden z branjem, na tej poti je bila tudi sestrična, s katero se še danes redno srečujeva. Ko se je bilo ob koncu mature le treba odločiti, kam bom šel, se mi je preprosto zdelo, da ni nobene druge poti, da za kaj drugega sploh nisem sposoben.“

- Kakšna je bila tvoja najzgodnejša mladost? V kakšno realnost je bila položena in s kakšnimi sanjami je bila prepredena, kot bi rekel Cankar?

“Ko brskam po spominu, bi skoraj z grozo rekel, da je bila najboljša mladost v prvih vojnih letih. Čeprav smo skromno živeli, smo bili bogati, ker smo se razumeli. Nepozabni so bili spomini, ko sem k očetu kretničarju hodil v službo, kako me je peljal v čebelnjak ali mi v koritku za vodo za čebele ponudil sočne češnje, ki so dišale ob kretnici. Ali potem doma, ko sem ga opazoval, kako je kolaril, jaz pa sem mu naročal, kaj mi mora kupiti, ker Jožek “nuca”. Živ mi je spomin, kako sva peš šla na Bled na vlak do Jesenic, ko sva šla gledat sestrico, ki sem ji jaz izbral ime. Prehitro pa je bilo idilike konec, saj sem na pragu osvoboditve očeta izgubil - vse življenje pa mi je ostal ideal. Za marsikaj sem bil prikrajšan, med vrstniki sem se počutil manj vrednega, ker nisem imel očeta, morda sem se tudi zato več družil v ženskem svetu kot v moškem (menda mi je bilo usojeno, da bom življenje preživel v pretežno ženskem kolektivu). Življenje pa je bilo treba mnogokrat prepletati tudi s sanjami, saj le-te nič ne stanejo. Ker pa je vsaka mladost lepa - tega nas je naučil Cankar - je treba reči, da je bila tudi zame po zaslugi garaške in odločne mame.”

- Verjetno si bil v šoli med pridnimi in zavzetimi učenci. So bili kakšni učitelji (ali drugi odrasli), ki so nate kot mladega naredili še posebno močan vtis in te pomembno zaznamovali?

“Bil sem priden v osnovni šoli in nižji gimnaziji, povprečen v višji gimnaziji in srečen na slavistiki. Name so najmočnejši vtis naredili prav učitelji: učiteljica v prvem razredu s svojim redom in strogostjo, razrednik v nižji gimnaziji s svojo človeško toplino, ravnatelj mi je bil kot drugi oče in samo njegova zasluga je, da nisem sredi nižje gimnazije pobegnil med vrtnarje. Profesorica likovne vzgoje je v meni odkrila smisel za lepoto, kako je treba biti dosleden, pa me je naučil profesor biologije - še danes se srečujeva. Da bi rad postal učitelj, se je zgodilo prav med spraševanjem pri uri slovenščine: štirje smo stali pred tablo, jaz sem odgovarjal samo tisto, česar niso drugi znali. Višja gimnazija se me ni dotaknila; kot vozači smo bili drugorazredni dijaki, zato se nikoli nista sestali obe paralelki na skupnem praznovanju. Na slavistiki sem imel odlične profesorje, ki pa se s svojim strokovnim znanjem niso znali približati podeželskim mladeničem; to je znal storiti šele mlajši rod, zato smo še danes v dobrih stikih, lahko bi rekel kar v prijateljskih odnosih. Vsekakor pa ne morem mimo vpliva, ki ga je imel name pedagoški svetovalec iz Novega mesta; sprva sem se ga bal, ker je vse delo do potankosti pregledal, kasneje pa sem spoznal, da me je s svojim svetovanjem neizmerno obogatil - še danes se spoštujeva. V življenju so me bogatila srečanja s številnimi kulturniki. Že večkrat sem poudaril, da verjamem v moč dobrih ljudi, čeprav nas tisti, ki nam niso naklonjeni, bolj prizadenejo. A treba je verjeti, da je prvih več kot drugih.”

Berta Golob že dolgo sodeluje s šent-rupertsko šolo

- Katere knjige so te kot otroka in mladostnika, če se spomniš, prevzele? Kaj te je nasploh zanimalo?

“Nenavadno je, da so me kot učenca na razredni stopnji najbolj pritegnile Prešernove Poezije; knjiga, ki jo imam v mislih, je izšla ob stoletnici pesnikove smrti. Učitelj nam je že v tretjem razredu dal za domačo nalogo, naj se naučimo kakšno Prešernovo pesem. Prebrskal sem skrinjo in med almanahi Brstje iskal Prešernove pesmi, našel pa samo take, kot so bile Lenora, Prekop ali Neiztrohnjeno srce - predolge za učenje na pamet. Potem pa so izšle Poezije - kot brevir sem delo jemal v roke. Še danes slišim glas sestrične, ki mi je s svojim odrskim glasom prebiral pesmi. Sploh ne vem, kako sem prišel do denarja, da sem lahko knjigo kupil - vem samo, da je bila tudi mama zadovoljna. Kasneje sem tako navdušenje čutil pri nekaterih Cankarjevih črticah - najgloblje se me je dotaknila črtica Naš laz, ob koncu gimnazijskih let pa sem v najožji izbor uvrstil še Prežihove Samorastnike. Od malega sem rad bral, zgodaj so se mi oblikovale najljubše mladinske knjige - še danes se jih z veseljem spominjam: Pod svobodnim soncem, Beli očnjak, V puščavi in goščavi, Otroka kapitana Granta. Vendar pa je Karl May šel mimo mene - z veseljem pa sem prebiral zveščice o Treh mušketirjih, Grofu Monteu Christu... Seveda pa sem precejšen del prostega časa preživel tudi v naravi: ni bilo lepšega občutka kot to, da si že jeseni staknil prvi teloh ali med kamenjem izgrebel cvetočo ciklamo s čebulico vred. Vsake počitnice v gimnazijskih letih pa je bilo treba prijeti za delo; tako se moja delavska knjižica začelja s poštarjem, haha!”

- Katera knjiga te je prevzela nazadnje; ampak res tako, da te je premaknila, kot pravimo?

“V mojih letih te le malokdaj kakšna stvar premakne, še posebej, ker veljam za trmastega človeka (zame to ni psovka, saj trmo enačim z vztrajnostjo). Pa vendar trenutno odmevata v meni dve deli. Najprej so to Pavčkove Majnice - v njih ponovno čutim vero v lepo ljubezen, izpovedano skozi mladostnikov duh, čeprav pesni dedi. Drugo tako delo pa je Vejica, nagajiva smejica Berte Golobove: na tako sproščen in pester način zna najmlajšim posredovati znanje o vejici, zato bi pisateljico vsak dan priganjal, naj vendar hitro napiše še za predmetno stopnjo, da bodo prenehale govornice o stresni šoli, storilnostno naravnani! Vidiš, odgovarjam ti predvsem s slovenskimi knjigami, čeprav so se me nekatera tuja dela tudi dotaknila. Vendar mi ogromno pomeni, če avtorja osebno poznam - pri tujih si pa tega ne morem privoščiti.”

- Omenil si ljubezen do odrskih desk in igranja. Kaj ste igrali na Beli? Menda si igral tudi z mamo Milene Zupančič?

“To je povezano z najlepšimi spomini na leta odraščanja. Začel sem seveda z mladinskimi predstavami - še zdaj mi zvenijo verzi iz dela Mačeha in pastorka dr. Kristine Brenkove, še danes občudujem igro dekletca Milene Zupančič - danes prve dame gledališča - v Čarobni paličici, ki sem jo tudi režiral. Prelomnico je pomenilo sedemnajsto leto starosti - tedaj sem že sprejemal vloge odraslih, začel sem kot stražar v delu Mire Puc Svet brez sovraštva. Pretresljivo dobra ženska ekipa je bila - kot da bi včeraj igrali. Osrednjo vlogo je imela moja mama; tudi mame Milene Zupančič Betke se živo spominjam: to je

bila izjemno vitalna ženska, vse življenjske napore je reševala s smehom in še danes ne morem verjeti, da se je njeno življenje steklo, ko je bila le malo starejša, kot sem jaz zdaj. Globoko se mi je vtisnila epizodna vloga v Rdečih rožah - igral sem očeta pijanca, ki je popolnoma zanemaril sedem otrok. Najtežja preizkušnja je bila vloga Rutarja v Borovih Raztrgancih; ker je Rutarico igrala moja mama, sva menda lahko življenjsko predstavila lika. Omenil bi še Mladost pred sodiščem, kjer sem igral prestopnika - veliko bolj so mi bile všeč dramske vloge, čeprav brez Nušića in Moliera ni šlo. Ob koncu obdobja sem že vodil klubske večere - najbolj živo mi je v spominu predstavitve Lorce, ki smo ga študentje oboževali. Za šalo naj omenim, da smo nekoč ob dnevu žena igrali celo mojo romantično igro Hrepenenje - kdo ve, kje se zdaj valja zvežčič z njeno vsebino. Morda je to obdobje zato tako močno v meni, ker je bilo nasilno pretrgano."

Spomin na uprizoritev Skopuha leta 1957; Jože Zupan je na skrajni levi strani slike, ob njem je mati Milena Zupančič

- To ljubezen si tudi prenesel s seboj v Šentrupert. Takrat je tudi tu še živelo amatersko igranje, ki je pozneje počasi usahnilo. Iz otroških let se te spomnim v predstavi Težka ura...

“V Šentrupertu sem z gledališčem takoj želel nadaljevati; že v maju sem z otroki pripravil več enodejank z naslovom Vodnjak želja - in doživel prvo razočaranje, saj na prireditev niso prišli niti vsi starši nastopajočih. V lepšem spominu je igra Šestero mušketirjev z mojo prvo generacijo - imenitno je bilo. Borova Težka ura pa je bila namenjena počastitvi spominskega dne. Kasneje je bilo še nekaj poskusov, da bi z mladimi pripravili Županovo Micko, ponovno Šestero mušketirjev, pa je bilo že med vajami premalo zanimanja, tako da do predstave sploh ni prišlo. Večkrat se z nostalgijo spominjamo teh časov, tudi v Šentrupertu je bila močna tradicija s kopico imenitnih igralcev, na čelu jim je bil najin ravnatelj; s spremenjenimi razmerami pa je tu zamrlo - prihod televizije, zaposlitev kmetov z delom v tovarni in na kmetiji - na Beli pa je ta tradicija ostala in vsako leto pripravijo več predstav. Ko sem se lani udeležil ene izmed predstav - igral je tudi nečak - se mi je zdelo, kot da sem se za hip povrnil v mladost.”

- *Sicer so se pa na šentruperski šoli kalili mnogi pozneje tudi vse-slovensko ugledni učitelji, npr. prof. Marija Zupančič (sedaj Gabrijelčič), še prej prof. France Žagar - pozneje eden naših redkih metodikov pouka materinščine z doktoratom - in mnogi drugi...*

“Res me ni sram priznati, da sem na šentruperski šoli 38. leto. Lahko bi našteval še več imen - naj omenim samo še dve: prof. Milka Bobnar je bila tu le krajši čas, potem pa vseskozi na Ekonomski srednji šoli v Novem mestu, a je vseskozi ohranila stik s Šentrupertom; v šali je dejala, kdor je prišel iz Šentruperta, je imel pozitivno že zagotovljeno. Druga pa je prof. Minka Krejan - človek s čistim srcem in z neizmerno dobroto - vsako srečanje z njo je bogatitev. Seveda je prijeten občutek, da se s prof. Gabrijelčičevo še vedno srečujemo, ponosni smo, da je v Šentrupertu začel dr. France Žagar - ta je odšel že pred mojim prihodom. Seveda pa moram dodati, da sem ponosen na marsikaterega svojega učenca - z ženo rada poudarjava, da je slab učitelj, če ga učenci ne presežejo. Oba namreč veva, da je v znanju številnih učencev tudi najino delo - kot kamenček v mozaiku. Tu bi bilo imena še bolj kočljivo naštevati - ni jih malo - rečem pa lahko, da mi je ljubo, ker sem vplival na tvojo življenjsko odločitev...”

- *Toda večina vseh teh je kmalu odšla, lepota pokrajine je bila premalo. Kraj je le bil relativno nerazvit, zajezena je bila novogradnja. Kaj je tebe priklenilo na Šentrupert? Vem, da je tvoj neuresničen sen delo oz. vodstvo kakšne (večje) knjižnice.*

“Tedanje razmere res niso bile naklonjene življenju v Šentrupertu - ni bilo primernih stanovanj za učitelje - midva sva 18 let živela v stanovanju, kjer ni bilo vode v kuhinji in še česa ne, zato pa sva se razumela z vso gospodarjevo družino. Odhajanje učiteljev je bilo v dobršni meri povezano tudi z mladostjo: prihajali so mladi učitelji, ko so ptički spletali gnezdo, so odleteli. Midva sva bila le dva; oba zaljubljena v materinščino, zato bi drugje težje dobila mesto na isti šoli. Glavni razlog, zakaj sva ostala, pa sem že omenil. Je bilo pa več skušnjav, ki bi me lahko speljale - v knjižnico, za pedagoškega svetovalca, za profesorja metodike - celo prvo sem že napisal, a je na srečo ostala v hišnem arhivu. Res je, knjižnica je že od malega moja ljubezen. Spominjam se, kako sem svoje knjige urejal in jih oštevilčil, kako vodil vaško knjižnico, v Šentrupertu pa delal tudi v knjižnici od prvega dne. Skromno strokovno znanje sem širil ob imenitnih strokovnjakih Pionirske knjižnice - še danes ga širim. Še pred petnajstimi leti je bila marsikje knjižnica premalo razgiban prostor, preveč samo izposoja - jaz pa sem želel v knjižnici združiti ljubezen do knjige in gledališke umetnosti - vedno mora ostati kaj hrepenenja. A nič hudega - marsikaj sem na malo drugačen način uresničil tudi na šoli.”

- *Del te neudejanjene energije si najbrž sprostil z delom v gibanju Bralna značka, pa tudi pri urejanju revij oz. zbornikov Samorastniška beseda in Srečanja.*

“Prav gotovo - pri bralni znački sem že nad trideset let, že več kot 26 let pa tudi član predsedstva Zveze Bralnih značk Slovenije, nekaj časa sem bil tudi njen predsednik. Tudi tako se lahko približaš mladim. Delo pri Zvezi Bralnih značk Slovenije mi je zelo razširilo obzorje, spoznal sem številne pisatelje in ilustratorje, se srečal s številnimi mentorji po vsej Sloveniji in v zamejstvu, kjer še vedno odgovarjam

za Bralno značko v Celovcu. Lepi spomini so tudi na čas, ko smo urejali Samorastniško besedo, predhodnico Rasti: mnogi danes uveljavljeni avtorji so začeli pri njej! Kar nekako si ne predstavljam, da ne bi bilo več Srečanj; ta literarna revija, ki združuje mlade z vseh petih šol v občini Trebnje, je verjetno redkost v slovenskem prostoru, po kvaliteti pa je prav gotovo med vrhunci ustvarjalnosti mladih. Zame je pravi praznik, ko urejeno številko prepustim oblikovalcu - to počenjam že enaindvajseto leto. Omenim naj še šolsko glasilo Preproste besede, kjer sem v zadnjih dvajsetih letih le urednik, gradivo pa po zamisli žene uresničujejo učenci - že 38. leto namreč vodi novinarski krožek - podatek, zrel za učiteljsko knjigo rekordov, mar ne?"

Predstavitve šolskega glasila Preproste besede v Šolskem epicentru v Ljubljani decembra 1995; levo od Jožeta Zupana Majda Ivanov in Marjeta Kotar

- Vse tvoje ljubezni se vrtijo okoli besede in knjige, té pa spremljajo tudi knjižne ilustracije. Tvoja šola jih je polna, kmalu bo zanje zmanjkalo zidov. Bi povedal, kako se je zbirka rodila, kako množila, s kakšno »metodo« prihajaš do originalov najpomembnejših slovenskih ilustratorjev?

“Že zelo zgodaj sem imel spoštljiv odnos do slik - učilnico petega razreda, kjer sem najprej učil, smo takoj opremili z reprodukcijami svetovnih umetnikov! Dolga leta sem tudi vodil likovno vzgojo - učencem sem svetoval, kako naj kompozicijsko zastavijo delo, nikdar pa nisem prijel za čopič. Potem je ljubezen do lepega tlela v meni več kakor dvajset let, dokler se ni udejanila ob 375-letnici šolstva v Šentrupertu - v aprilu 1994. leta. Osnova za nastanek zbirke so bila likovna dela, ki so jih podarili umetniki s Prul - naša KS je bila z njimi pobratena. Prav so prišle tudi ilustracije šolskega glasila Preproste besede, ki so jih oblikovali ilustratorji - moji znanci. Nato pa se je začelo... Mnogi me sprašujejo, kako mi je to uspelo. Vedno odgovarjam: s prijaznostjo. Najprej predstavim šolo in sebe, poprosim, čež kakšen teden pa zavrtim telefon - in če je odgovor pritrdilen, se dogovorim za srečanje. Najprej sem poprosil samo meni znane ilustratorje; nihče ni odklonil. Ker pa lepote ni nikoli preveč, tudi ne usahne želja po novih imenih, tudi takih, s katerimi se še nisem pobljize seznanil. Zato v zadnjem času prihajajo ilustracije tudi po pošti. Če je sprva še kdo odklonil, se zdaj zelo redko zgodi, da bi kdo zavrnil prošnjo. Včasih mi kdo reče: Bodo znali v šoli ceniti? Jaz zaradi vas podarjam. - Jaz pa pravim: lepoto je treba deliti: šoli ostanejo slike, meni spomini. Res, mnogo prijetnih doživetij in poznanstev se je tako oblikovalo - tega mi nihče ne more vzeti! Če omenim samo štiri slikarje: Melita Vovk, Mara Kraljeva, France Slana, Lucijan Reščič - to pomeni že sto izvirnikov. To pa je že za celo galerijo - vseh ilustracij pa je več kot še enkrat toliko - in še prihajajo.”

Dr. Kristina Brenkova ob kulturnem prazniku leta 1994, ko so odprli stalno razstavo Slovenska slikanica za otroke sveta

- Kaj pa zbirka prevodov slovenskih slikanic v tvoji vzorno urejeni šolski knjižnici?

“To je pa druga pesem ljubezni. Bilo je v 1993. letu; pisateljica dr. Kristina Brenkova, ki je bila urednica pri MK in pripomogla, da se je slovenska slikanica z izvirnimi ilustracijami razširila po Evropi, je vzdihnila: Kje bi se našlo gnezdece za takšne slikanice?! Jaz pa, obseden z lepoto, sem takoj ponudil našo malo knjižnico. In tako se je ob kulturnem prazniku 1994. leta rodila stalna razstava Slovenska slikanica za otroke sveta - v začetku je bilo 43 slikanic, danes jih je že krepko čez dvesto v 16 različnih jezikih - prav ob letošnjem 2. aprilu smo morali vitrine razširiti. Ta zbirka mi je posebej ljuba tudi zato, ker menda podobne ni nikjer - še slikarka Ančka Gošnik Godec je morala priti v Šentrupert, da je lahko videla svojo Muco Copatari-co v esperantu!”

- V programe kulturnih prireditev na šoli si povabil mnoge znane Slovence, med katerimi imaš veliko znancev in prijateljev. Z mnogimi si pripravil tudi intervjuje. V letošnjem letu, v letu svoje okrogle obletnice (60.), jih boš zaokrožil v knjigo...

“Vedno mislim, da je otrokom in učiteljem treba ponuditi najboljše. Zato sem na šolo pripeljal številne pisatelje, slikarje in druge umetnike, da bi vsi začutili srečo srečati se v živo z znano osebnostjo. Ker sem marsikdaj pripravil pogovor in jih snemal, so se navadno ti zapisi znašli v Kroniki Bralne značke. Tam pa so preveč samevali. Ko se jih je nekaj nabralo, se je začutila želja, da bi bili predstavljeni; tako so se nekateri znašli v Rasti, drugi pa v Šolskih razgledih. Ker pa je pogovorov nastalo več - tudi z osebnostmi, ki jih nisem srečal na šoli, se je začutila potreba po knjižni predstavitvi. Srečavanja bodo izšla do jeseni pri Založbi Karantanija, likovno podobo pa jim bo dala akademska slikarka Melita Vovk. To naj bi bilo v letu okrogle obletnice darilo sebi in drugim.”

Predstavitve dela Toneta Pavčka Čas duše, čas telesa v Šentrupertu 17. marca 1995

- Organiziral si tudi slikarska srečanja v Šentrupertu.
“Večkrat sem rekel: lepote ni nikdar preveč. Lepoto izžarevajo tudi slike. Že več kot dvajset let je minilo, odkar je bila v šoli razstava arhitekta in slikarja Borisa Kobeta Šentrupert v štirih letnih časih.

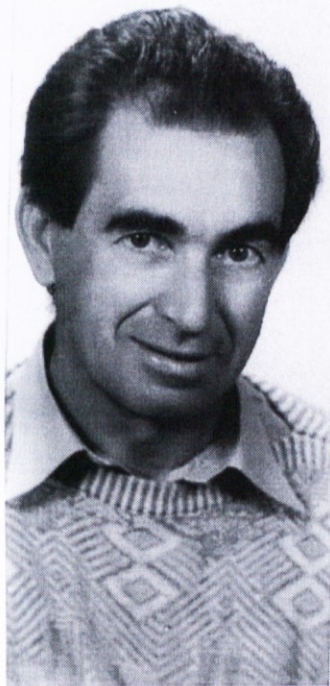
Razstava, ki je ne pozabiš - slike so bile v hipu razprodane. Na začetku tega desetletja pa sem bil vsaj soorganizator razstav Veljka Tomanova, Franceta Slane, Janka Orača, Bogdana Breznika, Sandija Leskovca in Lucijana Reščiča. Mnoge slike - predvsem Tomanove in Slanove - so ostale v tej dolini. Ko sem razmišljal, kako bi počastili 950-letnico prve omembe Šentruperta, sem si rekel: Zakaj pa ne bi tudi v našem kraju organizirali slikarskega srečanja? Šentrupert s svojo lepoto vabi, omamlja - zakaj ne bi slikarji ustvarili del, ki bi prišla v roke ljubiteljem Šentruperta? Ker je bilo uspešno, smo ob petstoletnici gotske cerkve slikarsko srečanje ponovili. Ob tem lahko rečem, da je bil trud poplačan, če si videl zadovoljnega slikarja in kupca slike. Za knjige in slike ne sme biti žal denarja: oboje te polni, sprošča in umirja."

S Francetom Slano na prvem slikarskem srečanju v Šentrupertu v septembru 1994

- Dejstvo, da sta z ženo Danico delala oz. še delata v istem učiteljskem kolektivu, ti kot ravnatelj, ona kot učiteljica (sedaj le še kot mentorica odmevnega novinarskega krožka), je lahko včasih v nekem smislu najbrž tudi neprijetno, po drugi strani pa sta se pri svojem delu srečno dopolnjevala.

“Vsako tako druženje prinaša prednosti in neprijetnosti. Več prednosti je bilo tedaj, ko sva oba samo poučevala - tudi morebitno nadomeščanje sva si tako lahko uredila kar med seboj, predvsem pa sva ogromno sodelovala - posebno pri spisju. Ocenjevanje je namreč tako zelo individualno, da je treba svoja občutenja in doživetja ob tem primerjati tudi z drugim. Če si pa v takšni vlogi, kot sem jaz zdaj, pa je več neprijetnosti - zelo moraš paziti, da ne bi koga bolj pohvalil, da ne bi bil kdo ob tem prizadet. Vem tudi, da bi ženo s tankim posluhom za jezik in za odkrivanje radoživega v otrocih marsikdaj moral bolj izpostaviti, saj je s srcem živela za materinščino in mnogo več dala pri novinarskem krožku, kot je bila moralno in materialno nagrajena. A je že tako, da je včasih bolj treba skrbeti za dobre medsebojne odnose, kot da bi koga prekomerno izpostavil, saj bi mu tako lahko bolj škodoval, kot pa koristil - tu ne mislim samo na ženo.”

Tam nekje ob Abrahamu

- V izobraževanju si preživel in predelal že dovolj dolgo obdobje, da bi lahko rekel kakšno besedo tudi o valovanju sprememb, ki so jih prinašali različni časi. Od zdajšnje šole se ob deklarirani prijaznosti zahteva izrazita storilnost in tekmovalnost. Kako gledaš na te stvari?

“Šolstvo ima stalne spremembe, včasih utemeljene, drugič pa spremembe zaradi sprememb. Tudi sam sem jih doživljal; v šolo sem šel s šestim letom; ko je bila osvoboditev, je bil sprejet zakon, da je začetek šolske obveznosti s sedmim letom - in vsi smo se - ne glede na uspeh - ponovno znašli v prvem razredu. No, razlika je le bila: prvič je bila najboljša ocena 1, drugič 5 - v drugem razredu pa je bila najboljša ocena 4. Znana je sprememba, ko smo iz osnovne šole in nižje gimnazije naredili enotno osnovno šolo, pri gimnaziji pa črtali nižja in višja. Kaj pa je bilo tudi pozitivno: sistematično uvajanje Toporišičevih novosti - čeprav jih nekateri še danes docela ne morejo sprejeti. Množičnost v vzgoji in izobraževanju nima vedno najboljših učinkov; to se je poznalo pri osvajanju nove matematike: prenasičenost je bila, vse njej podrejeno - in morda je bila prav v tistem obdobju slovenščina zapostavljena, potem pa je bilo obilo snovi, ki jim ne učitelji ne učenci niso bili kos - morda od tod tudi manjša priljubljenost predmeta, čeprav je vse relativno. Že nekaj časa pa je v ozračju parola o prijazni šoli, ki je nekateri niso razumeli, zato se je iz demokracije spreminjalo v anarhijo; ko so obnemogli ob prijazni šoli, pa so se reševali s storilnostno naravnostjo in tekmovalnostjo. - Sem za prijazno šolo, vendar mora biti v njej znanje kot vrednota. Nekaj tekmovalnosti mora biti - to, kar pa se danes počenja, velikokrat v zunanem blišču zanemarjamo jedro - to pa je in ostane učenec. Z optimizmom pa gledam na devetletno osnovno šolanje - kljub vsemu moramo priznati, da se nobena prenova ni tako dolgoročno pripravljala - in še vedno bi lahko tudi poskusni začetek premaknili še za eno leto. Nikoli mi ni žal, da nisem mlajši, ker vsako človekovo obdobje prinaša elemente bogastva človekove osebnosti. Za nekaj pa mi je le žal. Predlog učnega načrta za materinščino je tako skrbno pripravljen, da bi bil pravi užitek uresničevati ga - še posebej, ker je toliko pomožnega gradiva že izšlo, marsikaj pa še bo. In še nekaj: v tej prenovi dobiva materinščina prvič osrednje mesto - to ni več samo zadolžitev slavista, pač pa odgovornost slehernega člana pedagoškega kolektiva. Koliko let je trajalo, da smo dobili peto uro materinščine v petem razredu - zdaj je pa vendarle v prvem triletju toliko ur in se ne bo nihče več mogel izgovarjati, da ni mogel zastavljenih ciljev uresničiti. Vem pa, da so številni strokovnjaki tudi v teh urah videli rezervo za druge predmete - a tokrat jim ni uspelo! - Prenovo bi rad doživel kot slavist, ne kot ravnatelj. A tudi tu moram reči: Ničesar ne obžalujem - naj bo lepo novim rodovom!”

- Ko sva že pri materinščini. Se ti zdi, da je kot jezik res ogrožena in kot šolski predmet neprijubljena?

“Moj prijatelj Tine Cundrič, mojster Sonetnega venca sonetnih vencev, kar grozljivo napoveduje, da bomo Slovenci izumrli - z njim pa tudi naš jezik. Res sem velikokrat že kar ogorčen, ker tako hlapčevsko delajo z materinščino. Izkušnje pa povedo, da smo se Slovenci v kritičnih trenutkih vedno odrezali - in tako upam tudi zdaj: vedno je treba iti navzdol, da se v tebi porodi želja po vzponu - k

soncu - naj bo malo pesniško povedano - čeprav nisem napisal še nobene pesmi. Tudi o (ne)priljubljenosti slovenščine govorijo; uradne statistike rade poudarjajo nepriljubljenost materinščine - mislim pa, da je materinščina v učenčevih očeh takšna, kot jo prikaže slavist. Če je slavistu temeljni cilj približati učencem vrednote materinščine - in da to storiš kot človek - potem se ni bati, da tudi manj zanimivih zakonitosti ne bi učenci z razumevanjem sprejeli. Res pa je, da se družba v zadnjih tridesetih letih ni preveč trudila, da bi imel slavist zadovoljstvo ob delu. Vendar prave vrednote nosiš v sebi - pa tudi v knjigah jih ne manjka; zato bi rad prebral še veliko knjig."

Gošnikovi (na sliki Tone Gošnik) so si ob obisku Šentruperta ogledali tudi Slovenske slikanice za otroke sveta; pobudnica stalne razstave je bila dr. Kristina Brenkova

- *Včasih je zanimivo poslušati zgodbe iz časov, ko so hodili po šolah »po starem« strogi šolski nadzorniki, ki so vzbujali resničen respekt. Gotovo imaš kakšno zanimivo na zalogi.*

"Danes si učitelji sploh ne morejo predstavljati, kako nesproščeno smo živeli. Razni šolski nadzorniki so nenapovedano prihajali - nekateri celo zelo pogosto. Ker pa je bilo malo prevoznih sredstev, smo vedeli, da lahko pridejo k pouku le po glavnem odmoru. Zato pa je bil glavni odmor nesproščen - nenehno si pogledoval proti cesti, če morda ne prihaja znana oseba. Moram pa poudariti, da je bil takšen strah odveč pri pravih svetovalcih, ki so se lahko izkazali s svojo strokovnostjo; tega za vse ne bi mogel trditi, saj se je zgodilo tudi to, da niti ravnatelj predal ni ušel pregledu! - Vseeno mislim, da je bilo več dobrega kot slabega in bi bil še danes kakšen obisk prav zaželen - pa ne bi nič komentiral!"

- *Tvoj ravnateljski staž je že precej dolg. Nasploh so za šentrupersko šolo značilna dolga obdobja posameznih ravnateljev. Kaj je po tvojem mnenju bistvo dobrega ravnateljstva?*

"Res je šentruperska šola po ravnateljih nekaj posebnega, saj sem v vsem dvajsetem stoletju šele četrti ravnatelj. Najprej je bil 25 let Aleksander Lunaček, nato 30 let Matija Brezovar (le-ta je potolkel vse rekorde, saj je bil na šoli kot učitelj in ravnatelj kar petdeset let) in tudi Bojan Brezovar je ravnateljval več kot petindvajset let; meni pa se zdaj izteka 17. leto ravnateljstva. Kaj je bistvo dobrega ravnateljstva? Velikokrat sem razmišljal o tem - tudi zato, ker je res nenavadno, da smo bili samo štirje za celo stoletje. Spoznal sem, da na lovorikah drugih ne moreš dolgo uspevati - vodenju je treba dati osebni pečat; v ospredju mora biti pedagoško delo, hkrati pa mora biti šola, ki jo predstavljaš, razpoznavna. Že Aleksander Lunaček se je odlikoval z izredno strokovnostjo - njegovim pedagoškim mislim še danes rad pritrdim. Hkrati pa je znal širše delovati, saj je bil začet-

V Rimu z ženo in svojim nekdanjim učencem, avtorjem intervjuja

nik sodobnega čebelarstva in sadjarstva. Matija Brezovar je bil najbolj razpoznaven kot kronist - toliko podatkov je posredoval - kar škoda je, ker se zaradi vojne vihre ni vse ohranilo. Bojan Brezovar je bil spoštovana osebnost - vsak, ki je prišel na šentrupersko šolo, se je naučil delati - in morda so prav zato prijetni spomini pri mnogih učiteljih. Dal je tudi kulturni pečat šoli - bil je prvi, ki je skušal ohraniti vsaj del naše kulturne dediščine. Jaz pa - o sebi ne bi govoril; rekel bi le, da mi je ljubo, če tudi za ta mali Šentrupert ljudje vedo."

- Kaj ti je največje zadovoljstvo, če pogledaš na doslej opravljeno delo, v katero pa je najbrž kanila kdaj tudi kakšna grenka kapljica?

"Še vedno mi je največje zadovoljstvo, če kakšen nekdanji učenec reče: v srednji šoli se mi ni bilo treba učiti slovenščine, ker sem jo znal še iz osnovne šole. Drugače čas že dolgo ni naklonjen osebnemu zadovoljstvu, pa če še toliko želiš narediti. Še vedno trdim, da je največ zadovoljstva v razredu - in da najbolj pogrešam odkritosti, ki sem je bil deležen od učenčevih doživljajskih spisih. Če že moram še kaj reči, bi dodal, da mi je v zadovoljstvo, ker se v šoli dobro počutim - tudi takrat, ko sem sam: ob pogledu na številne ilustracije se odpočijem, sprehod skozi knjižnico se mi zdi, kot da bi se sprehajal po svetu. Tudi o grenkih kaplj(ic)ah bi se dalo govoriti; a če ne misliš nanje, jih ni - mar ni tako bolje?"

- Kot tudi družbenega aktivista z občutkom za lepo te moram vprašati tole: V šentruperski okolici, v katero so v preteklosti s posebnim občutkom postavljali zgradbe, saj se zdi, da so zlite z okoljem, žal propadajo po vrsti skoraj vsi gradovi. Kot kaže, je na tem tudi škrlljevski grad. Kako gledaš na to problematiko in kakšne so možnosti za njeno rešitev oz. vsaj za zaščito pred nadaljnjim propadanjem?

"Brez spoštovanja preteklosti ne moreš graditi prihodnosti. To grenko ugotovljamo iz dneva v dan. Mogočne stavbe, grajene brez mehanizacije, kot je nekoč rekla učenka, se bodo sesule, če bomo še tako brezbrizni. Koliko sakralnih objektov je otel nadaljnjemu propadanju šentruperski župnik Janez Vidic - pa so mu hvaležni? Mirnska dolina je nekdanj slovela po številnih gradovih; kaj bomo zapustili zanamcem? Razvalin je že zdaj preveč! Škrlljevski grad s svojo lego vzbuja poglede - koliko časa še? Bomo počakali, da se zruši streha in bomo potem lahko opazovali le še kup razvalin? Res nismo tako bogati; če pa bi znali vsaj toliko zaščititi, da bi preprečili nadaljnje propadanje, bi vzbujali upanje, da bi se le še dalo kaj rešiti."

- Vem, da nikoli ne miruješ. S čim si polniš »akumulatorje«? Kakšni načrti te bodo priganjali k delu v prihodnje?

"Človek se polni na različne načine - recepta ni; če bi bil, bi verjetno še bolj izkoriščali življenjsko energijo - tudi tisto, ki ji pravimo rezervna. Zato je treba najti način, kako blažiti stresse v hitrem utripu življenja. Še vedno mi je ljubo polniti se s knjigo - že zdaj se veselim obdobja, ko bom lahko več segal po njej. Zdaj mi je v ospredju zanimanja mladinska književnost - tako, za dušo, pa tudi poezija - morda prav zato, ker lahko pesnik v malo besedah veliko pove. Tako vsako novo leto začenjam s poezijo; če že ne preberem celotne knjige, pa jo vsaj prelistam in se tu in tam ustavim. Nič hudega, če sem posamezno zbirko že prebral, lepo ostane lepo - in zakaj se ne bi ponovno približal lepemu?!"

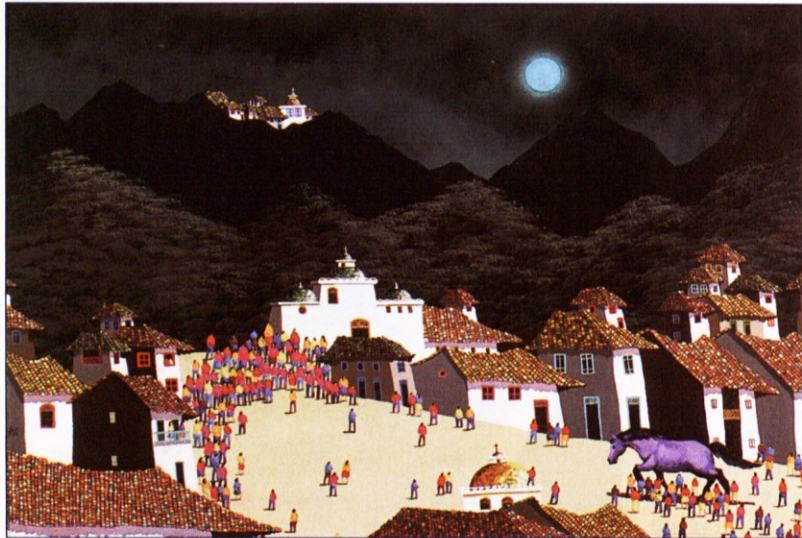
Omenil sem že, da sem v letih odraščanja sanjari, da bi postal vrtnar. Kdaj se sprašujem: bi bil bolj srečen? - Pa ne mislim na to: v vsakem poklicu lahko najdeš lepo: jaz sem našel. A vendar je lepo delati tudi na zemlji - iti se vrtnarja. Delo na vrtu - tako zelenjavnem kot cvetličnem - je osvežitev. Četudi si kdaj prekomerno utrujen, je to sladka utrujenost. Koliko lepote ti lahko nudi en sam šopek. Skladnost barv je skladnost duše - s šopkom izražaš hvaležnost - živim in mrtvim.

Časa mi velikokrat zmanjka, načrtov nikoli. Načrtujem več, kot zmorem - a spet nič hudega, če vsega ne uresničiš: tako lahko spet načrtuješ in upaš. Ne znam živeti kot uradnik - vedno je treba še kaj snovati. Rad bi odpravil večje pomanjkljivosti na šolski stavbi, ki jih odpravljam že nekaj let, pa vedno zmanjka denarja; rad bi dočakal povečan vrtec in dobre pogoje za začetek devetletne osnovne šole - to so cilji do konca tisočletja. Drugače pa pravkar pričakujem novo številko šolskega glasila, rad bi še v tem šolskem letu predstavil kakšen pisateljsko-slikarski par, ob dnevu zlatih knjig naj bi bila okrogla miza o Bralni znački, predstavitev nove knjige dr. Kristine Brenkove, rad bi organiziral srečanje vseh ilustratorjev, ki so podarili ilustracije, pa izdal še brošuro o ilustracijah - preveč, da bi se vse lahko uresničilo. Res bo samo to, da bom ob koncu neke poti pospravil po predalih - potem pa veselo v tretje tisočletje in tretje življenjsko obdobje!"

- Naj bo tudi tisto zares veselo, polno energije in zdravja!

S podelitve Državne nagrade za vzgojo in izobraževanje

Momodou Ceesay (Gambija): DAJALKA, 1976, akvarel, 465 x 830 mm

Gonzalo Endara Crow (Ekvador): ZBOROVANJE, 1982, olje na platnu, 370 x 540 mm

Borut Vuković

NOVE ČASOVNE IN PROSTORSKE RAZSEŽNOSTI

Človeška narava in tehnologija

Dejstvo, da ne živimo več v prvi naravi dreves in tudi ne več v drugi naravi industrijskih izdelkov, temveč že v tretji in četrti naravi informacije in digitalizacije, nas postavlja v posebno razmerje do tehnologije. Benjamin in Virilio se v teoretski razpravi ukvarjata ravno s spremembami, nastalimi v ožjem družbenem okolju, ki so posledica "vdora" tehnologije v človeški prostor - pri tem mislim predvsem na spremembe tehniškega, komunikacijskega in urbanega porekla - ter s tem posredno tudi s spremembami individualne percepcije. Esej se osredotoča na eno običajnih tem, ki ju problematizirata avtorja, t.j. vprašanje umestitve "nove" komunikacijske tehnologije (filma pri Benjaminu in telekomunikacije pri Viriliju) v družbi oziroma preloma, ki nastane na relaciji med človekom in tehnologijo. Kaj je človeška narava in kaj tehnologija? Kako potegniti mejo med obema v dvajsetem stoletju? To so vprašanja, na katera bom poskušal odgovoriti.

Benjamin in Virilio se tega problema lotevata na zelo podoben način, vendar vsak s svoje zgodovinske perspektive. Oba se namreč ukvarjata z vprašanjem prostorske distance in razdvojenostjo, ki nastopi s pojavom novih tehnologij na relaciji opazovalec - predmet, subjekt - objekt.

Za razumevanje Benjaminove misli je ključen koncept avre, ki ga razdela v eseju *Umetniško delo v času svoje tehnične reprodukcije* (1936). Problem avre je Benjamin vezal predvsem na tiste determinante umetniškega dela in načina njegove percepcije, ki se izražajo v enkratnosti in prostorski distanci med umetniškim delom in njegovim opazovalcem, vendar pa je znotraj tega tematiziral tudi sociološki aspekt tega pojava, ki je deloma ahistoričen. Benjamin opredeli avro kot enkratni pojav daljine, kot: "...nenavadno prejo iz prostora in časa: enkratni pojav daljine, kolikor more biti blizu. Mirno opazovati poleti opoldne pogorje na obzorju ali vejo, ki meče senco na opazovalca, dokler ne začneta trenutek ali ura sodelovati pri njenem pojavu - pomeni vdihovati avro teh gora, te veje." Razmerje, ki se vzpostavlja, je razmerje prežetosti enkratnega dogodka in kontemplativne zamaknjenosti opazovalca. Podobno zapiše o slikarju, ki "pri svojem delu ohranja naravno distanco do danega predmeta". Problem avre se torej kaže predvsem v tistih determinantah umetniškega dela in načina njegove percepcije, ki se izražajo skozi enkratnost in prostorsko distanco med umetnino in njenim sprejemnikom. Z ukinitvijo avre pride do izgube enkratnosti doživljanja in do izginotja prostorske distance umetniškega dela (ki jo Benjamin vidi skozi desakralizacijo umetniškega dela) kot tradicionalne oblike umetniškega izražanja. Enkratnost je nadomeščena z množičnim izdelkom, sakralnost pa z

množično porabo. Razcep, ki nastane z vdorom novih tehnologij - fotografije in filma - nastane na ravni percepcije umetniškega dela, v razmerju med naravnim in tehnološkim, med opazovalcem in opazovanim predmetom.

Mesto slikarja je prevzel snemalec, ki ga Benjamin primerja s kirurgom. Medtem ko slikar pri svojem delu še ohranja naravno distanco do danega predmeta, pa snemalec globoko prodira v tkivo danosti. Sliki, ki ju ustvarita, sta popolnoma različni. "Slikarjeva je totalna, snemalčeva pa večstransko razbita", kjer se deli spajajo po novih zakonitostih filmske montaže. Z novo mobilnostjo, ki nastane, lahko kamera s svojo nadčloveško vizijo doseže filmski posnetek kateregakoli objekta iz neposredne bližine. "Zbližati stvari prostorsko in človeško," piše Benjamin, "je strastna želja današnjih množic kot tudi njihova težnja, da bi presegli enkratnost nekega dogodka s sprejetjem njegove reprodukcije." Z zблиžanjem stvari (prostorsko in časovno) se objekt znajde v naši neposredni bližini. Razmerje, ki se vzpostavlja, ni več kontemplativna zamaknjenost gledalca umetniškega dela, temveč je to razmejitev distance med opazovalcem in objektom. Ta je preblizu, da bi ga lahko videli.

Podobno razmejitev opaža tudi Virilio petdeset let kasneje, kjer tehnologije telekomunikacije in teleprezence rušijo fizično distanco med gledalcem in objektom, pri čemer je vloga gledalca problematizirana. Vloga gledalca sedaj ni več samo vloga opazovalca, temveč je s priklopljenostjo na različne elektronske vmesnike gledalec postal aktivni soudeleženelec samega procesa zaznave. Sprememba, ki nastane, je vidna v relaciji male in velike optike, kot opozarja Virilio.

Mala optika temelji na geometrični perspektivi, ki še dopušča percepcijo sveta kot razsežnost in trajanje, in pri tem vključuje razlike med blizu in daleč, med objektom in obzorjem v odnosu do katerega stoji objekt. Velika optika pa razblinja to obširnost človeškega okolja in nas umešča v "trenutni" elektronski pretok informacij. To je "aktivna optika časa svetlobne hitrosti, ki sega onstran klasičnega pojma obzorja".

Če lahko informacijo prenesemo s katerekoli točke sveta z enako hitrostjo, koncepti - blizu, daleč, obzorje, razdalja in prostor - nimajo sami na sebi nobenega pomena več. Če za Benjaminova industrijska doba premesti vsak objekt od svoje prvinske naravne umestitve k montaži, potem za Virilija postindustrijska doba izniči skupno dimenzijo prostora in se prepusti vrtočlavičiču časa-prostora. In sicer najmanj v principu, kjer je vsaka točka na zemeljski obli sedaj v trenutku dostopna s katerekoli točke sveta. Kot posledica tega nas velika optika priklene v klavstrofobičen svet brez globine in obzorja, Zemlja pa postane naš arest. Vladavina velike optike nezadržno vodi k "derealizaciji zemeljskega obzorja, ki izhaja iz bližnjega prvenstva perspektive realnega časa valovne optike pred perspektivo realnega prostora geometrijske optike quattrocenta", pravi Virilio.

Če Benjamin za označitev "naravnosti" uporablja še pokrajino in slike (pogojno tudi fotografijo), pripada film tehnologiji, ki spreminja človekov pogled. Ob koncu stoletja je Virilio zapisal te vrstice nekoliko drugače. Film, ki po Benjaminu aktivno sodeluje pri izginotju avre, ob koncu stoletja naseljuje mesto človekove "narave". Virilio namreč človeško vizijo, prostorsko perspektivo, slikanje in film, upošteva kot del male optike geometrične perspektive. Nasprotno pa velika optika zajema instantnost elektronskega prenosa. Virilio torej

postulira zgodovinski prelom med malo in veliko optiko skozi relacijo film - telekomunikacije.

Prehod od male k veliki optiki je možno brati kot premik od prvega k drugemu v smislu kontinuitete. Spremljajoč proces razkroja fizikalnega prostora in snovi je proces, ki privilegira izmenljivost in mobilnost znaka nad izvirnim objektom in odnos med njima. To se sklada tako z Benjaminovim mnenjem o filmu, kakor tudi z Virilio-jevim o telekomunikacijah kot "rušilcih" avratičnega (po)doživljanja. Zadnje je lahko mišljeno le kot nekoliko naprednejša stopnja v kontinuiranem procesu spreminjanja objektov v znake. V preteklosti so se različne fizične lokacije srečevale znotraj časopisa, slike, filma; sedaj pa se srečujejo znotraj elektronskega zaslona. Znaki sami na sebi obstojijo kot digitalni podatki, ki olajšujejo njihovo prehodnost in manipulabilnost. V primerjavi s fotografijo, ki je eksponirana, dobesedno ujeta v trenutku, omogoča digitalna reprezentacija s kreiranjem znakov, ki niso več samo mobilni, temveč spremenljivi, vsaki podobi spremenljivost samo na sebi.

Kar je radikalno novega v telekomunikaciji glede na film, je to, da lahko deluje kot dvosmerna komunikacija. Ne samo da lahko uporabnik nemudoma prejme informacijo ali podobo z različnih lokacij po vsej zemeljski obli, temveč ima hkrati tudi možnost, da naseljuje te "iste" lokacije ne glede na fizično prisotnost v prostoru. Z drugimi besedami, uporabnik lahko vpliva na spremembe materialne realnosti ne glede na fizično prisotnost in realni čas. Elektronske komunikacije postajajo trenutne ne samo kot procesi, s katerimi se objekti spreminjajo v znake, temveč je lahko tudi obratno - manipulacija objektov skozi znake.

V zahodni misli je imel dotik v razmerju do pogleda vedno nekakšen negativni prizvok. To lahko najbolje opazimo pri obisku muzejev, hramov umetnosti, kjer nas napisi opozarjajo na umetniška dela: Prepovedano dotikanje! To je umetnost!. Vstop elektronskih vmesnikov (radia, televizije, računalnika...) in s tem neposredno dotika v človekovo življenje je popolnoma spremenil doživljanje čutnega in estetskega. Estetski pojavi predmetov ali oseb se pridruži še "estetika izginjanja" oddaljenih likov, ki vzniknejo na obzorju zaslona. Teleprisotnost v perspektivi in teleeksistenca na splošno ne odpravljata linije obzorja v prid odsotnosti črte nekega globokega in imaginarnega obzorja, temveč postavljata pod vprašaj sam pojem otipa, bližine. Taktilnost na daljavo problematizira samo realnost bližnjega in oddaljenege, s čimer postavlja pod vprašaj našo prisotnost tukaj in zdaj, in s tem vprašanje čutnega izkustva.

Jan Hruška (Češka republika): ZIMSKO VESELJE, 1994, olje na lesonitu, 280 x 560 mm

Sekula Dugandić (Federacija Bosne in Hercegovine): PRAZNIK ŽENA, 1987, olje na platnu, 500 x 700 mm

Janez Gabrijelčič

VELIKO MISLITI, VEDETI, DELATI

Pogovor s prof. dr. Jožetom Gričarjem

Prof. dr. Jože Gričar je eden naših najbolj znanih ekonomistov. Še posebej na področju informatike in učinkovitosti informacijskih sistemov predstavlja tako v Sloveniji kot v svetu nesporno avtoriteto, ki je utemeljena na izjemnem poznavanju stroke. Znan je kot odličen profesor, ki ne poučuje samo na domačih univerzah, ampak je dobrodošel in iskan predavatelj tudi v tujini. Še posebej smo lahko ponosni na to, da je prof. dr. Gričar po rodu Dolenjec, kar tudi sam rad poudari.

- Vaše otroštvo, zgodnje šolanje in razmere, ki so vladale tedaj...

“Rodil sem se deset dni po napadu na Jugoslavijo, tako da se še spominjam nemških vojakov v Novem mestu. S Tonetom Furlanom sva imela ob odhodu Nemcev za en dan svoj protiletalski top na Marofu. Prva leta po vojni, ko je bilo veliko ruševin, smo se šli vojsko po celem mestu. Sicer pa je bil svet, ki smo ga imeli s Petrom Simičem in Janezom Nachtigalom, Kapitelj, Šance pa pravi raj. Izlet na Loko ali v Ragov log je bil že podvig. Kot osnovnošolec sem Novo mesto videl od Ferličeve gostilne (približno tam je sedaj Zavarovalnica Tilia) do kandijskega mostu. Na drugi strani so bili Bršljančani oziroma Kandijanarji, oboje pa je bilo kar daleč. Veliko prelepih dni sem preživel z bratrancem Francijem Bevcem v Šentpetru; ure in ure sva stikala za ribami ob Krki do Otočca in nazaj. Ob nedeljah se je na poletje hodilo obirat koloradskega hrošča. Tudi šolarji smo šli včasih med tednom; tisti, ki bi hrošča našel, bi dobil oceno pet pri prirodopisu. Seveda smo se trudili, vendar s hrošči nismo imeli posebnega uspeha. Čudil sem se, v čem je korist našega gazevoja po tujih njivah. V nižji gimnaziji je bila prilika vključiti se v tabornike. To je bila čudovita organizacija, v kateri ni bilo prilike za dolgčas. Vzorniki so bili strelovci. Naš mentor in razrednik profesor Marijan Dobovšek nam je dajal mnoge spodbude. Nasploh se je tedaj živelo dokaj skromno. Glavna zabava je bila iti ob koncu tedna v kino. Na gimnaziji je bil red, na plesu ob sobotah je bila kontrola. Gimnazijci smo imeli ansambel “Disy Combo”, na katerega smo bili zelo ponosni. Sicer so nam govorili, da je novomeška gimnazija dobra. Po tem, kako so generacije kasneje zaključevale univerzo, lahko sodimo, da je res bila. Moji spomini na gimnazijska leta so zelo lepi.”

- Kdaj ste se odločili za študij ekonomije in kateri so bili razlogi za to?

“Najprej sem mislil, da bom študiral strojno, ker so me zelo priv-

lačili avtomobili. Prijatelj Tomo Gorjup me je naučil voziti kamion, nekaj let preden sem smel opravljati izpit. Dejansko sem ga naredil, predno sem bil star osemnajst let, prvi avto, rabljenega spačka, pa sva z ženo kupila šele, ko sva imela že dva otroka. Vendar sem se v tretjem letniku višje gimnazije odločil za ekonomijo. Najbrž je bilo več razlogov za to: moj oče je bil trgovec, na poletnih taborih sem bilo veliko let ekonom, računal sem, da bom na ta način bolj verjetno dobil službo. Zaključna naloga na gimnaziji je že bila usmerjena v trgovino in ekonomijo.”

- Vaša poklicna kariera je zelo bogata. Nam lahko poveste nekaj poudarkov iz nje?

“Enajst let sem bil zaposlen v podjetju Commerce v Ljubljani na zelo različnih mestih: od prodajnega referenta v oddelku kemije, do programerja, vodje avtomatske obdelave podatkov in direktorja sektorja zastopstev računalnikov Philips v tedanji Jugoslaviji. Commerce je bilo krasno podjetje. Njegovemu direktorju Jožetu Penci in predstojnikom in kolegicam ter kolegom v tem podjetju sem za vedno hvaležen za vse, kar sem se od njih lahko naučil. In tega je zelo veliko, saj je podjetje zastopalo 80 tujih firm iz razvitega sveta, ki so poslovale na svetovni ravni. Tedaj stikov s tujino ni bilo toliko kot danes, zato je bila izredna priložnost delati v neposrednih stikih s tujci, se učiti jezikov, veliko potovati, spoznavati najnovejše tehnologije, delati in se obnašati po načelih evropskih poslovnežev. Leta 1968 sem bil v Nemčiji na prvem šolanju za programiranje računalnikov, ki me je navdušilo. Od tedaj se ukvarjam s problematiko uporabe računalnikov v organizacijah - z informacijskimi sistemi.

Sedaj sem 21 let na Fakulteti za organizacijske vede Univerze v Mariboru. Ko sem prišel sem, je bila to (kranjska) Visoka šola za organizacijo dela. Celotno obdobje mojega dela na univerzi je sestavljeno iz več delov. Najprej sem sedem let proučeval literaturo v zvezi s predmeti, ki sem jih predaval, se pripravljaj za predavanje, zbiral gradiva za doktorat in delal z organizacijami. Po pridobljenem doktoratu pri profesorju Ivanu Turku na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani sem preživel deset jesenskih semestrov na raznih univerzah v ZDA. Prvo pot na univerzo v Minnesoti mi je leta 1985 odprl profesor Dane Melave, tedanji rektor mariborske univerze. Tam sem se srečal s profesorjem Gordonom Davisom, vodilno osebnostjo na področju informacijskih sistemov, in se pri njem vključil v podoktorski študij tudi jeseni 1997. Od tam sem neposredno ali prek udeležbe na konferencah vzpostavil stike z univerzami Denver, Indiana, Arizona, Baltimore in drugimi. Na univerzi v Denverju sem predaval štiri jeseni na podiplomskem študiju v zelo dobrih in človeško pristnih stikih s profesorjem Donaldom McCubryjem in njegovimi kolegi. V zadnjih nekaj letih pa ne morem več toliko časa preživeti v ZDA, ker imam v Sloveniji veliko dela v projektih, z diplomami in magisteriji ter s pripravami konferenc. Sicer pa sedaj tudi kolegi iz ZDA in drugih držav več hodijo v Slovenijo, na primer profesorja Jenkins (Baltimore) in Vogel (Arizona).

Povezovanje prakse z raziskovalnim delom je zame vedno znova izziv. Vedeti, kaj se zares dogaja v organizacijah, se mi zdi zelo zanimivo in pomembno. Nato si prizadevam spoznanja posplošiti v novo znanje in ga prenesti nazaj v prakso ter ga tako preizkusiti. Izredno rad delam s študenti in s strokovnjaki v organizacijah. Pravo srečo

imam, da se lahko srečujem s tolikšnim številom zelo sposobnih, ustvarjalnih, delovnih in strpnih ljudi.”

- Ste eden izmed najvidnejših slovenskih strokovnjakov na področju razvoja informacijskih sistemov ter računalniškega prenosa podatkov. Kako ocenjujete vlogo in mesto slovenskega znanja na tem področju?

“Na področju uporabe informacijske tehnologije računalnikov in telekomunikacij Slovenija dokaj dobro ‘stoji’. Za razširjanje uporabe informacijske tehnologije v Sloveniji so najbrž pomembni zlasti naslednji dejavniki: ponudniki povezave z Internetom, akademsko omrežje ARNES, šolanje o informatiki na vseh ravneh izobraževanja, letna tekmovanja računalnikarjev-srednješolcev iz programiranja, aktivna prisotnost največjih svetovnih ponudnikov tehnologije na slovenskem trgu, slovenski izvozniki softvera. Uporaba vseh oblik informacijske in komunikacijske tehnologije v poslovnih procesih med trgovskimi, proizvodnimi in storitvenimi organizacijami, ponudniki podatkov, državno upravo in potrošniki je omogočila začetke elektronskega poslovanja organizacij v Sloveniji. Spodbujajo ga zlasti razširitev uporabe Interneta, liberalizacija telekomunikacij, globalna konkurenca. Elektronsko začenjajo poslovati zlasti nekatere proizvodne in trgovske družbe, banke, Agencija za plačilni promet, Carinska uprava, Zavod za zdravstveno zavarovanje Slovenije, Luka Koper. V Sloveniji je organiziranih veliko konferenc na področju informatike: elektronsko poslovanje, dnevi slovenske informatike, Infos, razvijanje informacijskih sistemov in druge. Država, ki vse te dejavnosti lahko premika, je najbrž intelektualno dobro zasnovana. Potencial se mi zdi zelo velik, potrebno pa bo pridno delati in se spretno ozirati naokoli.”

- Predvsem z vašo pomočjo in in na podlagi vašega obsežnega znanja je Slovenija prisotna v več pomembnih svetovnih institucijah, ki globalno obravnavajo informacijske dejavnike in procese. Bi nam, prosim, povedali kaj o tem?

“Deset let raziskujemo in razvijamo prototipne rešitve računalniškega izmenjavanja podatkov in elektronskega poslovanja. Del te dejavnosti so vsakoletne mednarodne blejske konference o elektronskem poslovanju. Opazni so spodbudni dosežki na področju elektronskega poslovanja. Povedano z besedami nekaterih strokovnjakov v tujini: Slovenija se organizirano pripravlja na elektronsko poslovanje v informacijski družbi. Povezujemo se z mnogimi organizacijami po svetu in s tem zagotavljamo možnost, da pravočasno izvemo, kaj drugi razmišljajo in pripravljajo.”

- Ste redni profesor za razvoj informacijskih sistemov na obeh naših univerzah. Predavate pa tudi na več tujih, zlasti ameriških univerzah. Kako ocenjujete naše študente v primerjavi s tujimi?

“Podiplomski in doktorski študij na univerzah v ZDA in Evropi se zelo razlikujeta. Morda je najpomembnejša razlika v temle: univerza v ZDA ne sme zaposliti lastnega doktoranta. Po opravljenem doktoratu si mora novi doktor znanosti poiskati zaposlitev na neki drugi univerzi. V ZDA ne poznajo pojma asistent, kot ga poznamo pri nas. Pač pa veliko uporabljajo doktorske študente za pomoč pri raziskovalnem in pedagoškem delu. Univerze se razlikujejo po tem, ali so

bolj raziskovalno ali bolj pedagoško usmerjene. Konkurenca je velika: za najboljše doktorske študente in za doktorante konkurirajo univerze, za najboljše univerze pa študenti in mladi doktorji znanosti. Vse to se pozna tudi na študentih. Ker študenti plačujejo visoke šolnine, so zahtevni. Želijo aktivno sodelovati in ne le poslušati predavanja. So zelo kritični in delavni. Vnaprej se pripravljajo za temo določenega dne. Izredno se držijo urnika, rokov za oddajo seminarjev in projektov, ne zamujajo.”

- Slovenija je po številu prebivalstva in ozemlju majhna evropska država. Kaj pa njene možnosti ter priložnosti glede “mehkih kapitalov”?

“Slovenija ni tako majhna. Po površini je dvajsetkrat večja od Hong Konga, tridesetkrat večja od Singapura. Je za Finsko druga najbolj gozdnata država v Evropi. Samo bogati si lahko privoščijo tako velike parke, kot so slovenski gozdovi. Seveda, Slovenija je majhna. Ampak to je lahko tudi velika prednost. Sicer pa to niti ni bistveno, dandanes velikost izgublja na pomenu. Pomebno je misliti veliko, vedeti veliko in znati konkretno delati. Najbrž je glavna prednost Slovenije v njeni lokaciji in v njenih ljudeh. Slovenci so zelo delavni, urejeni, pametni, v trgovino in ne v prepire usmerjeni. So tudi gostoljubni, znajo pripraviti dobro hrano in pridelujejo dobro vino. “Mehki kapitali” Slovenije so najbrž dokaj trdni.”

- Ste tudi cenjen predavatelj na mnogih seminarjih, simpozijih, forumih in podobno. Na teh srečanjih poudarjate nujnost povezovanja znanj med tako imenovanimi trdimi in mehкими sestavinami poslovnih procesov. Omenjate skratka, da ne moremo imeti učinkovitega “hardware” (strojna oprema) brez ustreznega “heartwara” (srčna oprema).

“Tisto, kar z rokami delamo, je povezano z glavo in s srcem. Moja mama nas je pogosto učila, da se je treba dela lotiti z ljubeznijo. Pri tem pa so pomembne tudi vrednote, skladne s splošno sprejetimi načeli sobivanja ljudi. Pri uvajanju informacijske tehnologije je to pomembno. Z njo lahko zelo racionaliziramo delo, zmanjšamo število delovnih mest in povečamo učinkovitost, ki pelje v zmanjševanje delovnih mest. Z njo pa lahko tudi ustvarjamo nove vrste storitev, odpiramo nova delovna mesta, prinašamo znanje v odročne kraje, povezujemo s svetom ljudi, ki so na nek način prizadeti. Plemeniti ljudje bodo z informacijsko tehnologijo naredili svet lepši, prijetnejši, mehkejši.”

- Že pred več leti ste na Fakulteti za organizacijske vede v Kranju organizirali več laboratorijev za razvoj informacijskih sistemov, kjer se porajajo nove rešitve za bolj učinkovito delovanje informatike v naših podjetjih in tudi širših medorganizacijskih razmerjih ter državni upravi. Nam lahko kaj poveste tudi o tem?

“V februarju 1995 smo ustanovili Središče za študij elektronskega poslovanja, da bi prek njega še bolj dolgoročno povezovali gospodarske družbe, vladne organizacije in univerzo pri uvajanju elektronskega poslovanja v organizacijah. Središče vključuje štiri laboratorije: za elektronsko poslovanje, revizijo informacijskih sistemov, računalniško izmenjevanje podatkov in za skupinske tehnologije. Predstavniki organizacij - članic sestavljajo upravni odbor Središča, ki ga vodi pred-

sednik Stanislav Plavec, namestnik generalnega direktorja Krke, tovarne zdravil Novo mesto, d.d.. Sicer pa je na Fakulteti za organizacijske vede na področju informatike dejavnih še več laboratorijev, prek katerih povezujemo teorijo s prakso. Središče se usmerja zlasti v raziskovanje možnosti, ki jih ponujajo obstoječe in prihajajoče informacijske tehnologije elektronskega poslovanja, v razvijanje prototipnih rešitev, raziskovanje sprejemljivosti novih tehnologij za uporabnike, izobraževanje že zaposlenih ter študentov dodiplomskega in podiplomskega študija za uvajanje in uporabo elektronskega poslovanja. Prek laboratorijev je tudi olajšano izmenjavanje izkušenj, rešitev, študentov in učiteljev s podobnimi središči univerz po svetu.”

- Že dolga leta ste idejni oče in nosilec enega najpomembnejših mednarodnih seminarjev o izmenjavi podatkov na Bledu. Kako uspete dobiti tako veliko množico mednarodno priznanih strokovnjakov iz vsega sveta?

“V desetih letih je blejska konferenca o elektronskem poslovanju postala v svetu poznana. V nečem je posebna: ni izrazito poslovna niti izrazito znanstvena, ampak kombinacija obojega. To je včasih težko ohranjati, ker poslovneži ne marajo poslušati preveč teorij, znanstvenikov pa pogosto ne zanima, kaj se v praksi zares dogaja. Na blejsko konferenco prihajajo strokovnjaki s področja poslovnih in vladnih organizacij, univerz ter ponudniki informacijske tehnologije. Letos junija jih pričakujemo iz tridesetih držav. Pridejo zato, ker je tema konference sila aktualna in zanimiva za ves razviti svet, ker srečajo veliko zanimivih ljudi, ker jih prijazno sprejmemo in jim iskreno poveemo, da nas veseli, da so prišli. Za Slovenijo je to pomembno okno v svet. Tujce pa tudi zanima, kaj se v Sloveniji dogaja. Blejska konferenca pa ima še eno posebnost, ki širši javnosti ni zelo poznana. To je konzorcij podiplomskih študentov in izobraževalni simpozij. Nastal je iz sestanka profesorjev treh univerz med tretjo blejsko konferenco leta 1990. Na tem sestanku se je odprlo vprašanje, ali nista računalniško izmenjavanje podatkov - rip in medorganizacijsko povezovanje, kar je bila tedaj tema konference, tako pomembni stvari, da bi ju bilo potrebno ponuditi v širšo razpravo raziskovalcem in pedagogom na univerzah. Od tu je izšel prvi mednarodni izobraževalni simpozij o ripu in medorganizacijskih sistemih na Bledu (in najbrž na svetu), ki je bil organiziran junija 1991. Od leta 1992 skupaj s profesorji na konferenco na Bledu prihaja tudi vse več študentov. Od junija 1996 dalje je dvodnevni mednarodni konzorcij podiplomskih študentov in izobraževalni simpozij organiziran na Otočcu neposredno po blejski konferenci. Na simpoziju, ki ga vodi profesor Jenkins z univerze v Baltimoru, imajo glavno besedo v program sprejeti podiplomski študenti z univerz v svetu, ki pod mentorstvom priznanih univerzitetnih profesorjev prikazujejo svoja spoznanja in rešitve ter v kritično presojo ponujajo svojo temo magisterija ali doktorata s področja elektronskega poslovanja. Sponzor tega pomembnega dogodka je Krka iz Novega mesta. Okoli blejske konference veliko ljudi v Sloveniji zelo dobro sodeluje in veliko pomaga. Če ljudje skupaj stopijo, lahko hrib premaknejo!”

- Sami ali v sodelovanju z drugimi ste napisali več knjig. Katera med njimi vam je najljubša in zakaj?

“S Sebastijanom Piskarjem, ki je bil tedaj direktor Zavoda za or-

ganizacijo poslovanja v Ljubljani, sva leta 1988 napisala knjigo *Sistemski inženiring - metodologija ustvarjalnega reševanja problemov*. Pripravljala sva jo deset let. Preizkušala sva jo na mnogih seminarjih v organizacijah. Pri seminarjih je s posebnimi temami sodelovalo precej strokovnjakov. Zakaj mi je najljubša? Zato, ker sem se ob njej veliko naučil in ker sva z njo pomagala pripeljati v Slovenijo nekaj novih pristopov. Včasih je bilo malo težav, zlasti pri rednih študentih, ki niso videli potrebe po metodologiji reševanja problemov, ker mi tedaj problemov nismo imeli (želeli videti).”

- Poznano je, da niste nikoli zatajili svoje dolenske korenine. Radi se vračate v svoje rodno Novo mesto. Na različne načine pomagata Dolenjski in dolenjskemu gospodarstvu k večji uveljavitvi v slovenskem prostoru in tudi širše. Tako je poznana vaša zamisel in tudi njena izpeljava, da s pomočjo donacij ameriških univerz v novomeški gimnaziji zgradite računalniško učilnico za timsko delo. Kako ste udeleženi to odlično in plemenito zamisel?

“Od diplome, ko sva si z ženo Alenko ustvarila dom v Ljubljani, prihajam v Novo mesto samo na sestanke v organizacijah ali na obiske k trem sestram in njihovim družinam ter drugim sorodnikom in prijateljem. Ampak še vedno čutim in tako tudi rečem, da sem iz Novega mesta. Omenjeno tehnologijo za skupinsko delo (GroupSystem) je univerza Arizona omogočila za uporabo v novomeški gimnaziji zaradi desetletnega sodelovanja s profesorjem Voglom. Prava spodbuda pa je bila v tem, da sta mu Alenka Pučko in Dušan Dular iz Krke ob posvetovanju na Otočcu razlagala o Krkinih nagradah srednješolcem, Janez Gabrijelčič pa o projektu Pionireka. Bil je presenečen nad tem, da firme v Novem mestu počno take stvari, pa je vprašal, kako lahko še on kaj prispeva k razvoju v Novem mestu. Pričakujem, da se bo po obnovitvi gimnazije sodelovanje lahko nadaljevalo.”

- Že od vsega začetka sodelujete z vašimi zanimivimi prispevki tudi na sedaj že tradicionalnih srečanjih dolenjskih ekonomistov na Otočcu. Ta srečanja, ki so prerasla v Forum odličnosti in mojstrstva, naj bi nakazovala potrebne, celo nujne poti povezovanja ekonomije in kulture. S tem naj bi uveljavili odličnost in mojstrstvo v vse pore našega dela in življenja. Kaj vi mislite o tem, spoštovani prof. dr. Jože Gričar?

“Vsakoletno majsko posvetovanje na Otočcu je pravi biser. Ne poznam posvetovanja, ki bi imelo tako različne teme, a imajo vedno nekaj skupnega. Sčasoma se je to izoblikovalo v Forum mojstrstva in odličnosti. Tu se srečujejo strokovnjaki in znanstveniki različnih področij, politiki, humanisti, umetniki in drugi. Take skupine ljudi se ne srečajo na nobenem drugem posvetovanju. Organizator jih vsako leto zelo spretno zbere in poveže njihova znanja v celoto novih spoznanj v prizadevanju za odličnost.”

- Katere vrednote najbolj cenite pri delu in v življenju?

“To so vrednote, ki so se izoblikovale ob zgledih očeta in mame, profesorjev, pleterskega priorja patra Janeza Drolca, prijateljev. Na primer: vse v življenju se plača; če ne moreš o nekom govoriti dobroga, potem je bolje, da si tiho; lepa beseda lepo mesto najde; prespimo malo, se bomo jutri še enkrat pogovorili.”

Janez Gabrijelčič
VELIKO MISLITI,
VEDETI, DELATI
Pogovor s prof. dr. Jožetom
Gričarjem

izvirnem glasilu, kjer se je kalilo mnogo naših uglednih mož in žena, ste tudi vi prispevali več literarnih prispevkov, ki so že tedaj nakažovali vašo širino, poglobljeno razmišljanje in iskanje novih horizontov. Imate pri tako obsežnem urniku, kot je vaš, še kaj časa za kulturo?

“Zelo rad berem in spremljam, kaj se novega dogaja pri nas in v svetu. Za mnoge kulturne dogodke pa zmanjka časa. Pri tem mi pomaga žena, ki mi od časa do časa pove, da je še veliko stvari, s katerimi bi se bilo potrebno ukvarjati in si za njih vzeti čas.”

- Približuje se leto 2000 kot konec tega tisočletja in leto 2001 kot začetek novega tisočletja. Kakšna sporočila, morda tudi velelnike, bi v teh prelomnih časih imeli za dolensjske ter slovenske gospodarstvenike?

“Na podjetniškem področju bi morali bolj bdeti nad nastajanjem novih podjetij in negovanjem obstoječih. Kar veliko je podjetnikov, ki vidijo svoj uspeh predvsem v vsakoletnem zmanjševanju števila zaposlenih. Še bolj bi morali izrabljati danosti Dolenjske in Slovenije in jih skušati spretno vnovčiti. Nekateri posamezniki in organizacije to kar dobro počno. Ponujati bi morali vizije, v katere sami verjamejo, se za njih zavzemajo in se znajo tudi čemu odreči. Premalo govorimo o (ne)poštenosti. Toda to ne velja le za gospodarstvenike, ampak vsaj toliko tudi za politike.”

- Revija Rast je zasnovana interdisciplinarno, lahko bi rekli multidisciplinarno ter v tem smislu kot osrednja dolensjska revija, ki pa jo je čutiti tudi drugod po Sloveniji, gradi nove mostove in širi obstoječe poti k napredku, razvoju, rasti, medsebojni strpnosti, razumevanju, vsestranski kakovosti, odličnosti... Kaj bi vi na koncu sporočili našim bralcem?

“Da bi si prizadevali, da vsak dan nekaj malega prispevamo k družini, organizaciji, v kateri delamo, in državi kot celoti. Da bi znali videti stvari okoli sebe široko, globalno in delovati čimbolj stvarno, konkretno. Da bi več potovali in spoznali, kaj imajo drugi bolj urejeno kot mi. Da bi k nam povabili več obiskovalcev, da bi videli, kako lepo je pri nas.”

Prof. dr. Jože Gričar

Greta Pečnik (Slovenija): MATI SONCA, 1972, olje na platnu, 690 x 555 mm

Janez Janša

DESET LET POZNEJE

Deset let mineva od dogodkov, ki so temeljito zaznamovali novejšo slovensko zgodovino. Pisateljska ustava, aretacije, ustanovitev Odbora za varstvo človekovih pravic, množične demonstracije ter zborovanja na Kongresnem trgu in na Roški, sojenje na tajnem vojaškem procesu, zaporni nalogi in nove demonstracije, Majniška deklaracija, ustanovitev prvih demokratičnih zvez in strank in nato prve svobodne volitve. Letos bo minilo natančno desetletje od aretacij in procesa pred vojaškim sodiščem maja in julija 1988. Leta minevajo in vzporedno tečeta dva procesa: proces odkrivanja novih dokumentov in dejstev o aretacijah in ozadju sodnega procesa proti četverici nasploh na eni ter proces sprevrčanja, olepševanja in zanikanja istih dejstev in ozadja na drugi strani.

Vsako leto od tistega 31. maja 1988 je prineslo nova pričevanja in nove dokaze o ozadju takratnih dogodkov. Danes ni več veliko dilem in odprtih vprašanj brez odgovorov. Vsaj ne za tiste, ki si jih želijo prebrati. O dogajanjih v času slovenske pomladi je bilo napisanih veliko knjig in še mnogo več člankov različnih avtorjev.

Knjiga, ki se je najbolj temeljito lotila procesa JBTZ in njegovih različnih dimenzij, je izšla pri založbi Karantanija (založnik David Tasič) in nosi naslov Sedem let pozneje. Nastala je kot poskus, da se po sedmih letih pojasni vsaj večji del političnega ozadja procesa proti četverici. V njej so objavljeni dokumenti in pričevanja, ki govorijo o skrbnih pripravah slovenske komunistične partije (ZKS) in slovenske Udbe na ofenzivo proti vse močnejšim demokratičnim težnjam v Sloveniji v prvi polovici leta 1988.

Proces proti četverici je bil pos-

kus spretnega zatrtja civilne družbe, ki se je vse bolj organizirala, hkrati pa tudi primer reševanja lastne pozicije nelegitimnih slovenskih oblastnikov v času, ko so razpoke v železni zavesi postajale vse večje. Bil pa je tudi obramba ali v najboljšem primeru pristajanje slovenskih partijskih oblastnikov na politične in državne okvire (partijski absolutizem in Socialistična federativna republika Jugoslavija), ki so bili takrat dani. To je danes po vseh dogodkih, ki so se vmes zgodili, povsem jasno. Tudi Beograd je takrat zahteval, da se obračuna s pojavi demokratičnih poskusov, in slovenska politika je s pomočjo Jugoslovanske ljudske armade in vojaškega sodstva to storila. Druga možnost je bila, da se temu odločno upre in se s tem sama postavi kot nosilec nacionalnih in demokratičnih idej. Vendar so Kučan in tovariši, ki so se v tistih časih dokončno utrdili na oblasti, računali, da bo z nekaj aretacijami in drastičnimi kaznimi slovenska inteligenca stisnila rep med noge, kot se je to v prejšnjih desetletjih že nekajkrat zgodilo, npr. po aretaciji Jožeta Pučnika, in pristala na tak tempo političnih sprememb, kot ga bo diktirala ZK. Splošen ljudski protest po izvršenih aretacijah in nekaj ljudi, ki so ustanovili Odbor, predvsem pa množični odziv ljudi in njihov stalni pritisk tako na Odbor kot na vladajočo politiko pa je njihove načrte pokvaril.

Do spremembe strategije v vodstvu CK ZKS je prišlo šele po ugotovitvah, da ima Zveza komunistov v javnosti le 8 odstotkov resne podpore, Odbor za varstvo človekovih pravic pa med 50 in 60 odstotki. Ta cena je botrovala mnogim postopkom, med drugim so s pomočjo Službe državne varnosti in medijev razbili Odbor in diskreditirali njegove

člane, hkrati pa so Kučan in ostali zaostriili nekatera vprašanja nasproti Beogradu in tako skušali povečati podporo javnosti.

Ob tem pa je slovenska oblast izvršila kazen vojaškega sodišča. V zapor nas ni poslal Beograd ali vojska, ampak slovenska sodišča po nalogu CK ZKS, kljub temu da je bila sodba protiustavna oziroma v nasprotju z 212. členom takratne slovenske ustave. V knjigi Sedem let pozneje so objavljeni tudi dokumenti, ki pričajo, da je partijska oblast ob sodelovanju takratnega predsednika Predsedstva SFR Jugoslavije Janeza Drnovška še leta 1989 novonastajajočo demokratično opozicijo v Sloveniji izenačevala z Miloševićem.

Iz dokumentov in pričevanj, objavljenih v tej knjigi, je mogoče razbrati tudi pravo moč Udbe oziroma Službe državne varnosti, ki je skušala položaj obvladovati tako daleč, da je pripravljala celo prave scenarije zaslišanj pred skupščinsko komisijo z vsemi možnimi vprašanji in odgovori ter po sejah te komisije ocenjevala delo in naravnost posameznih delegatov. Knjiga vse dosedaj objavljeno dokumentarno gradivo dopolnjuje, hkrati pa skuša na neposreden način, z odgovori, ki jih lahko bralec najde v avtentičnih virih oziroma dokumentih, razsvetliti mnoge dileme. Z odgovori na mnoga vprašanja v zvezi s procesom proti četverici je bilo dosedaj tako kot z vsemi drugimi slovenskimi novodobnimi "aferami": "Vsem je bilo jasno, za kaj gre, formalno pa se skoraj nič ni ugotovilo ali dokazalo." Na vprašanje, zakaj je temu tako, je možen en sam odgovor: tisti, ki je boter teh dejanj, je še vedno na oblasti oziroma razpolaga z velikanskim vplivom na tiste dele države oziroma njenih institucij (parlament, policija, sodstvo), ki bi morali dati relevantne odgovore, da se to enostavno ne zgodi.

Parlamentarna komisija, ki je že tretjič po vrsti skušala streti oreh političnega ozadja in odgovornosti nosilcev javnih funkcij v času procesa, je uspela poklicati odgovorne na zaslišanje in jih povprašati, kdaj so bili obveščeni in kdo je izdal ukaz. Kot preiskovalec se je pred komisijo pojavil celo Milan Kučan, ki pa se je izogibal neposrednim soočenjem in je na zaslišanja pošiljal svo-

jega odvetnika.

Poleg avtorja tega prispevka in obeh sotovarišev iz vojaškega zapora na Metelkovi, Davida Tasića in Ivana Borštnerja, ter dela kritične javnosti iz let 1988-89, nova dejstva in približevanje resnici zanimajo širok krog ljudi v Sloveniji, o čemer priča število prodanih in v knjižnicah izposojenih izvodov knjige Sedem let pozneje in nadaljevanja te knjige z naslovom Osem let pozneje istega založnika. Žal nekdanji Odbor za varstvo človekovih pravic, ki si je med svoje pomembne naloge zapisal tudi odkrivanja ozadja procesa proti četverici, v tej smeri ne naredi nič več. Zakaj je temu tako, ni enostavno razložiti. Najbrž ne samo zaradi ugotovitev, ki jih je predsednik Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije Milan Kučan izrekel na seji Komiteja za SLO in DS 8. junija 1988, nekaj dni po aretacijah, ko je govoril o notranji diferenciaciji v Odboru: "*Ali je Odbor in vse to stihija? Ne vem, če to vsi veste, v tem Odboru je precej aktivna skupina komunistov in zaenkrat ta skupina komunistov drži ta Odbor. Ne do konca, ker absolutnega vpliva tam nihče nima, ampak v veliki meri so preprečili te vrste poskusov eskalacije, kot so bili predlagani: štrajki, kulturni molk, povezovanje z delavci, izstopanje iz partije, vračanje knjižic itd.*"

Dejstvo je, da je večina članov Odbora kljub vsemu delala iskreno, in njim gre velikanska zahvala za stvarni demokratični premik v Sloveniji pred desetimi leti. Manjšina, ki jo je bolj ali manj prizadeto omenjal Kučan, se je dokaj popolno sama opredelila marca 1994, ko je ime Odbora zlorabila v povsem politične namene, ko je ministra iz ene stranke zamenjavala z drugim, ki je pripadal njihovi politični orientaciji. Početje ni imelo nič opraviti s človekovimi pravicami. Kot leta 1988 njihovo svarjenje pred tem, da z radikalnejšimi zahtevami Odbora po demokratizaciji "ne smemo poslabšati položaj liberalnega dela Partije" ni imelo nič opraviti z resnico, saj je bil ta "liberalnejši" del s Kučanom na čelu trdno v sedlu in opremljen z vsemi žegni trdorokcev, z izjemo nekaterih brez posebnega vpliva. Za Kučana je bilo takrat "povezovanje z delavci" eskalacija.

Šele potem, ko preberemo citirane Kučanove ocene in sploh magnetogram omenjene seje, ki je ključna za razumevanje takratnih dogodkov, spoznamo tudi vzroke dogajanj, ki smo jim bili priča in ki se nam niso zdeli razumljivi ali pa v njih nismo videli smisla. Po desetih letih se na podlagi avtentičnih dokumentov odstira vse več megle. V dodatku k knjigi Sedem let pozneje z naslovom Osem let pozneje, ki je izšel pred dvema letoma, je javnost dobila v presojo vrsto dotlej neznanih, nejavnih in v tistem času strogo zapurnih dokumentov, zapisnikov, sklepov in stenogramov najvažnejših tajnih sestankov treh ključnih organov, ki so v takratni Sloveniji na zaprtih sejah, varno skriti pred očmi prebujajoče se javnosti odločali o življenju in smrti, o svobodi in za-

poru, o represiji in uporabi posebnih metod in sredstev Udbe proti državljanom Slovenije. Ti organi so bili: že omenjeni Komite za SLO in DS, ki se je sestajal samo na tajnih sejah in ki ga je vodil Milan Kučan, Predsedstvo takratne SRS pod vodstvom Janeza Stanovnika in Svet za varstvo ustavne ureditve pod vodstvom Andreja Marinca.

Ko se bralec pretolče skozi na trenutke naravnost napeto branje stenogramov v omenjeni publikaciji, se lahko na lastne oči prepriča, da so tako Kučan kot Stanovnik, Dolanc, Ertl in drugi preiskovalni parlamentarni komisiji prodajali meglo. V tej knjigi omenjeni tovariši demantirajo sami sebe. Na žalost manipulacije in ljudje, ki jih izvajajo še danes na mnogih področjih, bolj ali manj ostajajo isti.

Tomaz Bizajl BO DIALOG OVIRAN?

Nekatere zelo ostre izjave pred in delno omiljene po imenovanju msgr. dr. Franceta Rodeta za novega slovenskega metropolita dajejo slutiti, da gre za ostrejši kurz cerkveno-družbenih odnosov in s tem tudi odnosov do države. Ali to pomeni, da bo dialog med državo in Cerkvijo ter posredno tudi družbo različno verujočim in neverujočim ne le ostrejši, ampak tudi težji, konfliktnejši in s tem razdvajajoč? Naj odločne zahteve po večji vlogi Cerkve v slovenski sekularizirani državi in šoli razumemo kot bojno napoved političnega katolicizma?

Ta in druga vprašanja so me vznemirila in navedla, da sem vzel v roke knjižico dr. F. Rodeta Za čast dežele, ki je izšla na dan, ko je bilo objavljeno, da je imenovan za ljubljanskega nadškofa. V njej so avtorjevi pogledi in razmišljanja o vprašanih slovenstva, medvojnih dogodkih in krščanstvu v sedanjem svetu. Iz knjižice je mogoče razbrati ne le vsebinske poudarke, ampak tudi slog in način razmišljanja in opredeljevanja do določenih subtilnih vprašanj preteklosti in sedanjosti, kar v mnogem lahko vpliva na tvoren dialog znotraj Cerkve, Cerkve do družbe in posameznika. Avtorjevi pogledi in stališča so največkrat zelo odločna,

jasna, ostra, skoraj aksiomi – tako je in nič drugače.

Naj navedem le nekatera.

Ko dr. Rode govori o zavesti slovenskega naroda, o občutku nesrečnosti, majhnosti in hlapčevstvu, naprti krivdo za to slovenskim pisateljem in pesnikom. Meni, da je treba z njimi enostavno **opraviti** (podčrtal B.T.). Najbolj problematičen se mu zdi Cankar.

Zelo poenostavljeno, da ne rečemo kako drugače, je obdolžiti naše pisce za slovensko bolečino in občutek hlapčevstva. Pisci so se verjetno odzivali in pisali času primerno in prav gotovo ne moremo zdaj z njihovimi pogledi kar opraviti. Takih poskusov je bilo v slovenski zgodovini kar nekaj, a hvala bogu bolj ali manj neuspešnih.

Prav tako ostra in enoznačna je piščeva ocena cesarja Jožefa II., za katerega pravi, da je v avstrijskih deželah povzročil s svojimi reformami velikansko škodo, ko je ukinitel večino samostanov. Niti besede ni napisane, da gre za prosvetljenega cesarja, čigar reforme so privedle v sklopu diferenciacije evropske družbe do današnjega kodeksa človekovih svoboščin, med njimi tudi verske.

Podobnih pristranosti in enoznačnosti je v knjižici kar nekaj. Na sedemdeseti strani lahko beremo: "V Sloveniji komunisti 27. aprila 1941 ustanovijo protiimperialistično fronto, uperjeno proti Angliji – in to še danes praznujemo kot dan upora!"

Torej OF zanj ni nič drugega kot protiimperialistična ukana komunistov. Vse, kar je temu sledilo, tj. upor večine slovenskega naroda proti okupatorju, je bila pretveza komunistov, da izvedejo revolucijo. Tej pa se je bilo treba upreti z vsemi sredstvi, tudi za ceno kolaboracije z genocidnim okupatorjem.

Eksplisitno pisec sicer ne trdi, da je bila taka odločitev modra, a je bila po njegovem mnenju edino možna v obrambi demokracije. V knjižici v zvezi s tem beremo: "Odločitev slovenskih demokratičnih sil je bila skrajno tvegana in nevarna. Ni jim moč odrekati pravice do samoobrambe. Vsak človek, ki je v življenjski nevarnosti, ima pravico, da se brani s sredstvi, ki so mu na voljo. Tudi če jih dobi od okupatorja. Toda organizirana samoobramba bi morala biti samo to, brez najmanjšega znamenja kolaboracije..."

Prav gotovo ni okupatorja, ki bi blagohotno dal orožje, ne da bi zahteval protiuslugo. Ta protiusluga pa je veljala za ves demokratični svet za kolaboracijo, za katero nosi slovenska Cerkev velik del odgovornosti, kot jo nosi za poveljne poboje in nasilje Komunistična partija. Če bo pri pogledih v preteklost prevladala enostranost, bo vsak scenarij o spravi bolj ali manj jalov posel. Dobro je, da so se ljudje v večini že spravili brez Cerkve in partije, ker so spoznali in dojeli, da morajo živeti drug z drugim in pozabiti na zlo, ki so ga povzročile različne ideologije.

Sprava in sožitje sta zelo težka, če ne celo nemogoča brez spoznanja vsakega posameznika in institucij, da je predpogoj za to medsebojno spoštovanje in ne le toleriranje drugačnosti. Tudi sproščujoč dialog je mogoč le med ljudmi, ki ne le tolerirajo drugačnost drug drugega, ampak jo tudi spoštujejo. Ali drugače povedano: Vsak dialog je mogoč le med ljudmi, ki iskreno spoštujejo prepričanje drugega in ne postavlja-

jo svoje resnice nad vse druge resnice ter svojega prepričanja, kulture, vere ne razglašajo za edino pravo.

Ob tem se ponovno srečamo z zelo "trdimi" opredelitvami dr. Rodeta oziroma drugih avtorjev, katerih misli navaja v knjižici in jih, kot se razume, tudi prevzema.

V poglavju Krščanska kultura v sekulariziranem svetu lahko beremo: "Samo krščanstvo je tisto, kar slovenski človek lahko intimno razume. Razlog za to je en sam, preprost in neizpodbiten: samo krščanstvo je namreč v njegovem jeziku. Nemo goče je govoriti slovenski jezik in ne biti kristjan..."

V knjižici še zasledimo misli, ki direktno ali pa posredno razvrednotijo ljudi drugačnega prepričanja, npr.: "Kdor izgubi čut za Boga, kmalu izgubi čut za človeka in njegovo dostojanstvo..., dejansko nam samo krščanska vera odkriva povsem in globoko vrednost človeškega življenja."

Sprašujemo se, kako sprožiti "odrešitveni" dialog med Cerkvijo in današnjim svetom, za kar se je zavzemal II. vatikanski koncil, če morajo vsi ljudje postati kristjani, če hočejo dojeti globoko vrednost človekovega življenja.

Taka razmišljanja bi verjetno morala vznemiriti in zaskrbeti vsakogar, še posebej razumnika. Taki pogledi dovoljujejo in vodijo lahko v marsikaj. Gotovo ne vodijo več v pokristjanjevanje slovenske dežele z ognjem in mečem, gre pa lahko za nekaj, na kar opozarja dr. Tine Hribar (Slovenska smer, stran 98, leto 1996): "... Strah nas je nasilja. Ne fizičnega, temveč duhovnega: moralnega razvrednotenja tako imenovanih nevernih, krivovernih, zasmevanje domnevno premalo vernih, podcenjevanje pripadnikov drugih ver in tako naprej."

Odveč je ponavljati in poudarjati, da v takem duhovnem nasilju in vzdušju ne bi bilo prostora za "odrešilni" dialog, ki ga je najbrž iskreno ponudil II. vatikanski koncil v Pastoralni konstituciji v sodobnem svetu. Verjamemo, da na Slovenskem prevladuje misel, da sta svoboda posameznika in družbe ter dialog možna le, če dopustimo vsakomur, da lahko misli tudi drugače.

Tomaž Levičar HOČEMO LEPO AVTOCESTO!

Štirideset let mineva, odkar smo dobili dolensko magistralko, in le dobra petletka nas loči od trenutka, ko bomo po tej trasi dobili novo, sodobnejšo in širšo cesto, imenovano avtocesta. Magistralna cesta je leta 1958 podala pred nas veliko priložnosti, nalog in odgovornosti, ki jih do danes več ali manj nismo izkoristili, ne izpolnili oziroma smo se od njih boječe odmaknili.

Izgradnja slovenskega avtocestnega križa, katerega cilji so raznoliki ter hkrati marsikateremu drugemu cilju sodobne družbe in svojega pomena v naravi zavedajočega se človeka protislovni, je eden najdražjih projektov, ki si jih je in si jih bo zadala slovenska država. Ali je ta kup denarja dovoljšen, da bi znal obuditi zamujeno? Po analogiji, smo pač slabi učenci, se je bati, da ne.

Dobrih sto deset let je šele preteklo, odkar sta Daimler in Benz izdelala prvi avto. Devetdeset let, še ena okrogla obletnica torej, pa je minilo, odkar je Henry Ford iz tovarne pripeljal svoj prvi ford T, ki je dejansko pomenil novo, človeške mase objemajočo revolucijo. Marsikdo je opustil vožnje z omnibusi, tramvaji ali vlaki. Avto je pridobil atribut statusnega simbola in svobode, človek se je z njim stopil v enost, ko je pobral svoje kosti iz pločevine, pa je še kar ostajal svobodni statusni simbol, zamenjal je zgolj oklep. To pa so že razlogi za avtomanijo, katerim je težko nasprotovati brez pravega antipoda oz. nadomestka. Še danes ga ni.

Doba avtomobila je torej relativno kratka, toda intenzivna. Hkrati z napredovanjem motorizacije se je razvijalo tudi primerno omrežje prometnic v mestih in med njimi, od izboljšanih kolovozov do modernih, že kolosalnih štiri- in večpasovnic, ki so se vrezale v še nedolgo pred tem povsem neokrnjene, "nepomembne" predele, ter se na vse mogoče načine križale. Avto je križal tudi mesto. Pospešil je urbanizacijo, omogočil suburbanizacijo in kasneje dezurbanizacijo, da bi navsezadnje in morda ponekod brez njega kvalitetneje znova napolnjevali, zgoščevali mesta. Urbanisti so sprva še pogumno in sa-

mozavestno predstavljali svoje nove, skoraj prekucniške ideje mest, vizi- je razvoja urbanega prostora, ki jih je spodbudila motorizacija. Brez večjega haska, v glavnem le teorija. Predrago, skratka. Avtomobilski koncerni so pridno in masovno izdelovali avtomobile ter zadovoljno trepljali "družbo" po ramenih, ker je sama nase prevzela nalogo in stroške izgradnje cestne infrastrukture, ki je eden izmed pogojev za hitrejšo motorizacijo.

Na območju Slovenije se je razvoj cestne infrastrukture kot posledica avtomobila počasi začel okoli leta 1918. Šlo je za prve resnejše poskuse izgradnje primerne cestnega omrežja, do tedaj je bila večina cest namreč makadamskih ali celo le kolovoznih. Kraljevina Jugoslavija je v dobrih dveh desetletjih svojega obstoja posodobila v skladu s tedanjimi zahtevami prometa okoli 700 km cest, morda najbolj znana od teh je cesta Subotica - Beograd - Kragujevac, okoli 500 km cest pa je bilo posodobljenih na območju, ki je bilo tedaj pod italijansko upravo. Četudi se morda ne zdi malo, pa je teh 1.200 km cest tedaj že predstavljalo zelo majhen delček celotnega cestnega omrežja. Tudi obdobje med drugo svetovno vojno je, morda nekoliko začuda, predvsem v severnih delih Jugoslavije postreglo z okrog 300 km cest, posodobljenih iz strateških razlogov okupatorja, morda pa tudi z zavestjo bližnje zmage. Mnogo tovrstne infrastrukture je bilo tudi uničene. Glavno obdobje sprva predvsem obnove, zatem in hkrati pa tudi posodabljanja in novogradnje cestnega omrežja pa se je začelo po drugi svetovni vojni. S pomočjo mladinskih udarniških akcij in znanjem naših inženirjev se je pospešeno gradilo številne kilometre sodobnejših cest. Najbolj znan in zajeten projekt je bila cesta Bratstva in enotnosti, ki še danes, vsaj fizično, povezuje republiko nekdanje Jugoslavije od Jesenic do Gevgelije. Do leta 1959 je bilo na območju Jugoslavije posodobljenih že 6.000 km cest.

Graditelji so se že tedaj zavedali vpliva dobre prometne infrastrukture na snovanje in razvoj gospodarstva,

tudi turizma, se zavedali nujnosti povezovanja republiških in nižjih centrov med sabo in s svetom, vse skupaj pa je naprej gonilo tudi dejstvo naraščajočih prometnih tokov, čedalje več ljudi je imelo svoj avto. Že v času povojne izgradnje omrežja magistralnih cest ni bil zanemarljen estetski pomen novih cest, tako v smislu občutenja prostora s ceste kot občutenja ceste v prostoru. Pri reševanju tovrstne problematike so sodelovali arhitekti.

Magistralne ceste v Sloveniji, predvsem Ljubljana - Koper in še bolj dolenska magistralka, so veljale in še veljajo za velike dosežke tudi v smislu njihove umestitve v prostor. Izbira tras ni bila prepuščena le ekonomizmu in tehnicizmu, temveč tudi pretanjenemu občutku za iskanje lepih vedut, za iskanje, izpostavljanje in predstavljanje prostorskih poudarkov, značilnosti, za ohranjanje kvalitet naravnega in grajenega prostora. Dolenjska magistralka iz petdesetih let velja za zgled, za vrhunski dosežek pri umeščanju cest v prostor, čast in hvala pa gresta znamenemu slovenskemu arhitektu Borisu Kobetu.

Ali lahko podobno občutenje prostora pri vožnji po cestah pričakujemo tudi po izgradnji sodobnega avtocestnega omrežja v Sloveniji? Niti ne, bi bil odgovor. Nikakor ne gre misliti, da je morebiti danes pristen problem neznanja ali nerazumevanja pozivov arhitekturne stroke pri izgradnji avtocestnega omrežja. Problem je drugje. Med magistralnimi cestami in avtocestami je že v imenu bistvena razlika. Prilagojene so različnim hitrostim, gre za različno število pasov, različno širino varnostne cone, dovoljen nagib, kar se vse jasno in nujno odraža pri njihovih potekih v prostoru. Seveda pa ne smemo niti slučajno misliti, da kljub temu za avtoceste ne veljajo nikakršne tovrstne zahteve.

Precej avtocest v Sloveniji je že zgrajenih. Bolj kot ne gre v celotnem njihovem poteku za precej pusto doživet občestni prostor, ki je pogosto dodatno degradiran z velikimi useki v pobočja, zunanjega opazovalca pa lahko zmotijo tudi ogromni viadukti, speljani preko dolin. Žal. Prostor Slovenije nedvomno ponuja prelepo in razgibano naravno okolje, možnosti vedut na manjš

vaške zasnove in na trakove polj so neštevilne, skratka, pogled avtomobilista bi lahko ugledal veliko lepega. Morda je v tem smislu zanimiv primer ceste Zagreb - Beograd, katere potek je bil prav tako določen v obdobju po drugi svetovni vojni, kjer je kot svetovalec za oblikovanje poteka ceste sodeloval arhitekt Anton Ulrih. Ne glede na to pa vožnja po tej cesti še vedno deluje pusto, monotono. Problem ni v slabo izvršenem delu, temveč v naravni pogojenosti, trasa ceste namreč poteka po izrazito ravninskem območju.

Naj bo tako ali drugače, ceste, ki bodo izrazito tehnično trasirane, ki ne bodo skušale vozniku bogato predstaviti prostora, skozi katerega se je peljal, dejansko ne bodo mogle biti prav nič drugega kot prostor tranzita. Prav to pa skrbi, tudi zaradi drugih razlogov, slovenske naravovarstvenike. Ali bo tudi dolenska avtocesta pusta?

Avtocestni odsek od Višnje Gore do Obrežja bo dejansko zadnji zgrajen del avtoceste iz sedanjega slovenskega avtocestnega programa, katerega uresničevanje naj bi se zaključilo okoli leta 2004 ali 2005. To dejstvo je sicer žalosti vredno, vendar lahko hkrati pri načrtovanju in izgradnji tega avtocestnega odseka uporabljamo izkušnje in znanje, pridobljeno ob dosedanji gradnji avtocestnega križa Slovenije. Lahko smo zahtevnejši, občutljivejši in namenimo večjo pozornost estetskemu pomenu tega infrastrukturnega objekta.

V današnji trenutek velja prikljucati način trasiranja, kot ga je prav na tem odseku izvrstno izvedel arhitekt Boris Kobe v daljnih petdesetih letih. Avtocesta torej ne sme biti zgolj tehnični objekt, ki voznika izstrelji iz ene točke v prostoru na drugo, ne, bistvo ali vsaj enskovreden člen naj bo pot, ki mora privzeti nase funkcijo predstavljanja bogatega, zanimivega in lepega naravnega in grajenega okolja, ki ga je dolenska pokrajina polna. Poleg splošnih vodil pri gradnji avtocest, kot so notranje povezovanje Slovenije, večanje prometne varnosti, nižanje stroškov transporta (seveda je vprašanje, zakaj se hitreje ne razvija železniško omrežje), lažje vstopanje v evropski gospodarski prostor, razvojna spodbuda gospodarstvu, mo-

ramo poudarjati tudi in predvsem potrebo po ohranjanju kvalitet naravnega okolja, tako žive kot nežive narave, kar naj ne bo le lepni dodatek znotraj dokumentov piscev in izvajalcev avtocestnega programa, temveč naj se dejansko odraža v prostoru in življenju.

Arhitekt Marjan Mušič je leta 1958, v času, ko je bila magistralna cesta Ljubljana-Zagreb dokončana in jo je ocenil kot vzorno rešen projekt, izpostavil tudi nekaj problemov, za katere verjamem ali vsaj upam, da so že vraščeni v glave načrtovalcev trase avtoceste preko Dolenjske in seveda primerno rešeni, zato jih podajam iz zavesti pozornega voznika le manj poučenim bralcem.

V prvi plan je M. Mušič postavil problem nadaljnega razvoja naselij ob cesti, katere izgradnja jih je vizualno izpostavila, prednje pa hkrati postavila tudi možnost nadaljnega razvoja oz. napredka. Štirideset let po tem lahko bolj kot ne le še zgroženo opazujemo razvoju podvržene, razvrednotene podobe nekdanjih strnjjenih, simpatičnih vaških naselij in krajev ob magistralki, ki so dotlej "v odmaknjenosti in zapuščenosti obdržale elementarne naselbinske in likovne vrednote" (M. Mušič). V štiridesetih letih zblizevanja s civilizacijo, ki je švigala mimo po štirih kolesih in sem ter tja zavila vstran, so se mnoga od njih razpršeno in neraščeno razrastla naokrog nekdanje osnove, negirala njeno logiko rasti in hkrati ni ustvarila nove pozitivne vizualne vrednosti. Več kot očitno je, da se Mušičeva zahteva ali želja po ohranitvi elementarne naselbinske in likovne vrednote s pomočjo podrobnega in predanega študija bolj ali manj kljub vsemu ni uresničila in da je šlo dejansko za nenačrtno, morda celo ne-

hoteno, preobrazbo. To velja tako za naselja neposredno ob prometnici kot za naselja nekoliko globlje v prostoru. Tudi kulturnozgodovinski in arhitekturni spomeniki ob magistralki se v štiridesetih letih niso dvignili iz povojnega spanca. Že na širšem novomeškem območju se razen gradu Otočec ni v obcestnem prostoru premaknilo na bolje, v grobem gledano, nič. Pa še grad Otočec je bil obnovljen predvsem zaradi njegovega pomena v času gradnje ceste. Bil je namreč sedež glavnega štaba mladinskih brigad. Naokoli pa še vedno, takorekoč nedotaknjeno, samevajo Stari grad, Hmeljnik (navkljub "izrednemu položaju in arhitektonskem bogastvu"), tudi s Strugo gre le počasi na bolje. Sam še vedno ne vem, kakšna "zdrava" pamet je gnala tiste, ki so v neposrednem prostoru magistralne ceste poleg Drnovega pri Krškem, kjer je bilo nekoč rimsko mesto in pristanišče Neviodunum in katerega zasnova je še občutena, postavili asfaltno bazo z gramoznicami ali, kar je morda še značilneje za sodobne "estete", odprli obsežen kamnolom povsem nad gradom Podsmreka pri Višnji Gori. Z Belo Cerkvijo v smislu njenega arheološkega bogastva ni nič bolje kot z vsem naštetim. Danes je še vedno le v mislih, čedalje bolj zamegljeno sicer, lapidarij "na najlepšem predelu pod Hmeljnikom" (M. Mušič; 1958), neposredno poleg trase nekdanje rimske ceste.

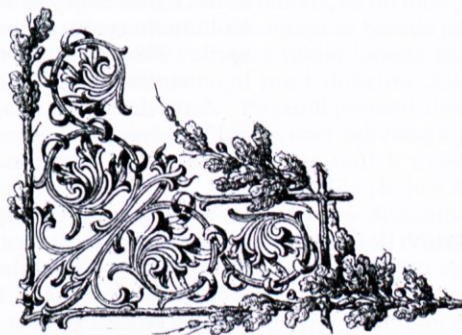
Skratka, množica prelepih in nikakor ne povsem pozabljenih priložnosti, ki to še kar ostajajo, razvoju turizma in družbeno odgovornemu gospodarstvu navkljub. Kako dolgo še? Le dokler ne bo profit z njimi v tandemu zavohal svoje priložnosti. Že slišim buldožerje...

Lucijan Reščič: Variacija vinjete iz leta 1888

ODMEVI IN ODZIVI

Rast 3 / 1998

309

Vtisi s praznovanja dneva Romov

Bil je svet dan in svetlo je sijalo sonce na naš rožnati svet. Ko sem bila pred tremi leti v Parizu, me je na ulici presenetil reklamni plakat. Na njem je pisalo: "Nebesa niso nekaj abstraktnega, nebesa so čisto konkretno občutje." Zdaj, ko tako razmišljam o Romih, si ne morem kaj, da ne bi te moderne misli primerjala z njimi. Ali ni to celo neka naša predstava o tem ljudstvu? Oni kar zahtevajo nebesa na zemlji!

Nič nimam proti tej filozofiji, saj sem ji tudi sama vdana, le da se bom malo spraševala o poti do tja. Torej nebesa so tu vprašanje! Sicer pa: ali si morda tudi vi ne želite ciganskih nebes? To je: sveta, kjer bi vam nekdo dal vsega, vi pa bi kot otrok uživali v brezdelju in morda v spolnosti.

Dejstvo pa je, da ta civilizacija zahteva delo za obstoj, in meni se zdi, da le poravnava tega dolga prinaša za seboj tisti blažen občutek zlitja moje osebe z vsemogočnim čudežem narave. Torej zame so nebesa duhovni prostor v odgovornem življenju. S te strani bi Romom svetovala čim več aktivnosti in izobrazbe, kar nedvomno prinaša tudi udejstvovanje v lastnem kulturnem društvu, v gradnji lastnega ogledala – v gradnji lastne identitete. Človek je bitje civilizacije, v kateri je pomembno vprašanje: "Kdo sem jaz?" V umetnosti pa se naučimo dinamično potovati iz pogleda v svet v pogled nase. Človek, ki se vidi – v ogledalu, se je tudi voljan oblikovati.

Zato pozdravljam Rome iz vseh koncev Slovenije, ki so nastopili v Kulturnem centru Janeza Trdine 11. aprila 1998. Prinesli so nam tudi obilo umetniškega užitka.

Zapisala bom le vtisi, ki so ga naredile skupine iz Prekmurja, Maribora, Velenja, Krškega in Novega mesta.

V predstavi je bilo opaziti tri tendence: ples bosanske kulture Romov iz Maribora, orientalno obarvano gibanje večine ostalih skupin in poskus izraznega plesa Romov iz

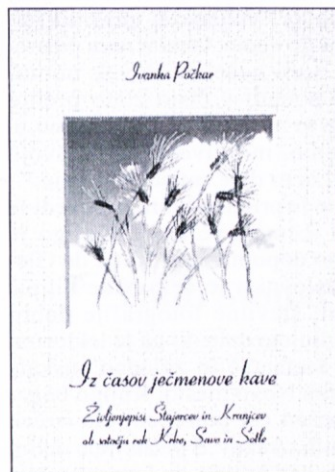
Novega mesta. Seveda je bila dvorana silno prevzeta nad enotnostjo in lepoto mladih deklet in moških iz mariborske skupine. V njihovem dostojanstvenem ritmu majhnih korakov in ponosne, a sramežljive držje je bilo nekaj mističnega. Temnolasa dekleta z diademi v lasch, v belih bosanskih hlačah so delovala kot kraljice noči s svojimi senčnimi princici. Zato pa so skromne deklice iz Prekmurja, ki očitno nimajo denarja za drage kostime, navdušile s svojo čisto okretnostjo, iskrenim veseljem in opazno poudarjeno individualnostjo vsake plesalke. Če so bile "Bosanke" kraljice noči, so bile "Slovenke" svečenice dneva. Najlepše in najbolj izurjene deklice pa so bile tri plesalke iz Krškega. Navdušile so s svojim trebušnim plesom in odprtostjo do občinstva, kar vsi pričakujemo od Romov. Lahko bi se reklo, da so plesale na angelskih perutih.

Ples novomeške skupine je bil plah, vendar je imel posebno vrednost v tem, da so v njem izpovedali zgodbo mladenke, ki ji fanta prevzame drugo dekle. Ritmično pozibavanje ostalih skupin so nadgradili z vsebino. Navdušil nas je tudi nastop otrok iz Novega mesta s svojo vero v odrasle in neposrednostjo.

Zaključila bi s pripombo, da so Romi na odru zelo sramežljivi. Edina izjema so bile plesalke iz Krškega. Tudi sama imam podobne izkušnje z Romi iz časa, ko sem poučevala romske otroke v Šentjerneju. Plahi so in neradi kažejo svoja čustva nam, tujcem. Vendar pa otroci v Šentjerneju kažejo veliko zanimanje za druge oblike plesa razen orientalnega pozibavanja bokov. Tako vidim bodočnost romske kulture tudi v sprejemanju oblik kulture, ki je izven njihove osnovne identitete.

Tisto soboto pred veliko nočjo je bila narava že vsa obdarjena s cvetjem, pa tudi v dvorani so cvetele romske rože in se je slutil novi čas. Čas, ki nam obeta novih NE-BES. Mislim, da so moja nebesa bliže kot ciganska.

Ivanka Počkar: IZ ČASOV JEČMENOVE KAVE
Dolenjska založba, Novo mesto 1998

O resničnosti življenja in podobi sveta, ki se v zadnjem polstoletju tako hitro spreminja:

“Na ječmenovo kavo so me spomnili sami. Še Bog, da je bila, so dejali. Skozi njihove spomine sem vonjala praženi ječmen in se ob mlinčkovem drobljenju zrn ozrla na mojo jutranjo in večerno proja belo kavo, ki sem jo pila nekako petdeset let po njihovi ječmenovi.

Čas ječmenove kave je bil skromen, reven, a urejen čas. Ljudje, zrasli v njem, so delali in živeli potrpežljivo, pošteno in trdo. Moja generacija skozi špranjo kavinega mlinčka ne more več vonjati ječmena. Ob stoletnici rojstva najstarejše pričevalke življenja v tej knjigi se še ravno lahko spominjamo kokte, praznične pijače moje mladosti, in se krepčamo z red bullom – rdečim bikom reklamirane pijače krilatega poléta mlade generacije.

Knjiga vsebuje dvanajst pričevanj, od katerih je eno lastnoročno napisano, enajst pa jih je zapisanih po pripovedovanju. Večino pričevanj sem posnela na magnetofonske trakove, ki so shranjeni v etnološkem zvočnem arhivu Posavskega muzeja Brežice, deloma pa sem pričevanja zapisovala sproti in so hranjena kot lastni terenski zapiski...”

Z gornjimi tremi odstavki začelnja v uvodnem “Vpelujanju” etnologinja Ivanka Počkar predstavljati svojo knjigo Iz časov ječmenove kave, ki jo je kot 20. delo v Seidlovi zbirki letos februarja izdala Tiskarna Novo mesto – Dolenjska založba. Vpelvanje je spodnjeposavski izraz za vpeljevanje, obred, pri katerem duhovnik blagoslovi žensko, ki prvič po porodu pride v cerkev. Seveda gre pri Počkarjevi za uvodno predstavitev zanimive knjige, ki na 496 straneh objavlja življenjepise 12 Štajercev in Kranjcev ob sotočju rek Krke, Save in Sotle. Pisateljica nas s simboličnim “vpeljevanjem” vodi v življenje štirih moških in osmih žensk iz obrtniških, kmečkih in kajžarskih družin. Nekateri so bili doma v meščanskih

okoljih, štirje so bili zaposleni, drugi so delali na kmetijah ali kmetujejo še danes.

Čemu teh 12 zgodb, kakršnih bi lahko srečali med Krko, Savo in Sotlo na tisoče in tisoče? Ivanka Počkar nam z njimi podarja dragocena pričevanja skromnih, preprostih ljudi, ki so ji razkrili kot svojo enkratnost in neponovljivost, kot zvemo iz vpelvanja. Iz njihovih življenjepisov je želela napisati knjigo in vsi so privolili, da jih lahko opiše s polnimi imeni in z naslovi. Več pove o tem avtorica, ko pravi:

“... V vsaki posamezni zgodbi se zrcali posebno doživljanje sveta, pripovedovalčevo vedenje, znanje in izkušnje ter njegov odnos do sveta. Vsaka pripoved je subjektivna, skozi zapis se ohranja in se ne porazgublja v posplošenem prikazu dejstev. Zbirka življenjepisov je sicer iz omejenega območja med Krko in Sotlo, a vendar nam pričujoča etnološka vsebina močno osvetli resničnost življenja in takratno podobo sveta...”

In prav ta spreminjajoča se podoba sveta v naši najbližji okolici, ki nam jo v 12 življenjskih zgodbah s preprosto, a zato tolikanj mikavnejšo in prepričljivo resničnostjo v silno čistem, lepo berljivem jeziku podaja Ivanka Počkar, je ena izmed najmočnejših odlik nove etnološke knjige. Seznanja nas z najpomembnejšimi območji materialne, socialne in duhovne kulture, ki so jo živeli in jo ponekod še živijo naši ljudje, a je zdaj, ko so zapisana in ko čas naših babic, dedkov in staršev pravzaprav že odhaja, ne bo moč pozabiti. To me spominja na besede judovskega misleca rabija Israela ben Elieserja, ki je pred dobrimi 250 leti zapisal: “Pozabiti pomeni živeti v tuji deželi. Skrivnost odrešenja je spomin.” A vabi me tudi k uvodnim besedam Slavka Glihe, ki je v Suhokranjskem zborniku o žužemberškem gradu letos povedal: “Prikaz sedanjega stanja pomeni jutri zgodovino.” Kar je zapisano, ostane, se ohrani, vse drugo čas odnese in zabriše.

O čem govorijo, česa se spominjajo obiskanci Ivanke Počkar? Odkrito razgrinjajo pred nami svoje življenje, radost in stiske, trpljenje in dvome, siromaštvo v otroških in vajenskih, učnih časih pa neuresničene želje spričo novic, ki so prihajale do njih na vas ali v mestna stanovanja. Spominjajo se staršev, okolice in sploh mladih dni. Mirno govore o pomanjkanju in revščini, o prvi ljubezni, obvezni molitvi, šoli in želji po kruhu ("Želela sem si žemelj, na kaj drugega ne bi pomislila, ker ne bi dobili" – pravi ena izmed pričevalk). O prehrani in živini tečejo njihove besede, o sreči, bolezni in zdravju, o domačih zdravilih za človeka in žival. Veliko je zapisanih vraž in starih receptov. Tu so še hišne šege, spolnost, starost, skromne zabave, skrivanje čustev pred drugimi pa razmišljanja o vojski, vojni in politiki. In seveda tudi o krutem izseljeništvu v nacistično Nemčijo in vračanju v Spodnje Posavje leta 1945. Misli tečejo o minljivosti vsega na tem svetu, o spodobnosti in o predstavah o velikem zunanjem

svetu, ki je v drobcih pronical na vas. Predvsem pa so tu vedno iskrena razmišljanja o poštenju in delu; to zadnje preveva vsako pripovedovanje.

Prav zato je zbir 12 zgodb pomembno etnološko delo. Avtorica pred koncem uvodnih razmišljanj lepo pove: "Velikokrat mislimo, kako mnogo vemo, vendar nam pa preprosto, tudi nešolan človek mimgrede ponudi v čisto zlato prelitost znanje in modrost. Ko jo izvemo in zapišemo, minljivost izgubi svojo grozo, in to daje smisel življenju."

Zato je prijetno brati pripovedi iz časov ječmenove kave. Knjigo je odlično dopolnil risar Mitja de Gleria, naslovnica je delo Nike Filipič Počkar, številne fotografije dobro dopolnjujejo delo, ki ga je lektoriral Peter Štefančič in zgledno stiskala Tiskarna Novo mesto. Knjigo bogati obsežen (in potreben) slovarček narečnih izrazov. S pisateljico delim veselje nad knjigo, za katero je dala pobudo specialistka etnologije, dr. Marija Makarovič. Opravljeno delo ostaja zvesta podoba nekega časa, ki mineva.

Tomaž Golob

ŽUŽEMBERŠKI GRAD

Suhokranjski zbornik 1997

Žužemberški grad

Suhokranjski zbornik 1997

Ob koncu leta 1997 je izšel Suho Kranjski zbornik z naslovom Žužemberški grad. Slavko Gliha, predsednik gradbenega odbora za obnovo žužemberškega gradu, v uvodu opiše idejo o ponovni oživitvi obnove gradu. V ta namen je bil v okviru krajevne skupnosti Žužemberk ustanovljen 12-članski gradbeni odbor, ki je z izdajo zbornika z reklamnimi oglasi sponzorjev želel pridobiti dodatna sredstva za obnovo gradu, po drugi strani pa seznaniti čim širši krog bralcev o gradu, njegovi usodi skozi čas, kot tudi o samem Žužemberku in Suhi krajini.

V prvem prispevku naš priznani kastelolog dr. Ivan Stopar seznanil bralca z zgodovino gradu in njegovim stavbnim razvojem od 12. stoletja pa vse do konca druge svetovne vojne, ko je bil grad že ruševina. Tematsko smiselno sledi članek ing. Špelke Valentinčič-Jurkovič, v ka-

terem opisuje prizadevanja spomeniške službe pri obnovi gradu, ki so se pričela kmalu po osvoboditvi in trajala z večjimi ali manjšimi premeri do konca osemdesetih let. Njeno pričevanje je še toliko dragocenejše, ker je bila kot arhitektka konservatorica pri obnovitvenih delih aktivno soudeležena. O gradu, življenju v njem in okoli njega piše Marjan Legan, njegovo zgodovino pa z novinarskimi očmi opisujeta tudi Andrej Bartelj in Jože Splichal. Izredno zanimiva je fotografija zavezniškega letala beaufighter, ki je nastala 13. februarja 1945 med boji za Žužemberk. Milan Markelj jo v svojem prispevku označi kot eno najbolj znanih dokumentarnih fotografij zračnih bojev med drugo svetovno vojno. O Žužemberku na starih razglednicah piše Božidar Flajšman in pri tem opozarja bralca na pomen razglednic kot pomembnih

dokumentov časa, ki odslikavajo podobo nekdanjih hiš, vedut in navsezadnje tudi tedanjega življenjskega vsakdana. Zgodovinskemu prerezu Žužemberka in okolice skozi čas, ki ga je podala Majda Pucelj, sledijo odlomki iz dragocenih zapiskov leta 1974 umrlega župnika iz Šmihela pri Žužemberku, Alojza Zupanca, o obrtni dejavnosti v Žužemberku. O kmetijstvu in vse bolj prebujajočem se vinogradništvu in vinarstvu v Suhi krajini pišejo Slavko Gliha, Peter Lavrič in Boris Koruza, o zgodovini šolstva na širšem območju Žužem-

berka pa nas seznanja Jelka Mrvar. O turističnem društvu Žužemberk-Dvor, o zgodovini turističnega udejstvovanja v Suhi krajini in sedanjih aktivnostih piše Vlado Kosevc, ki nas na koncu prispevka seznanja tudi s turistično zanimivimi točkami v Suhi krajini. Kar nekako razumljivo je, da se zbornik zaključuje z razmišljanjem o upravičenosti ponovne ustanovitve občine Žužemberk, saj se bodo Suhokranjci z referendumom odločali o njej ravno v letošnjem letu.

Rudi Stopar **GROZD BISEROV**

Primož Martin Repar: ALKIMIJA SRČNEGA UTRIPA
Založba Littera Picta, Ljubljana 1998

Pesnik Primož Repar, sodelavec naše revije, ki je bivanjsko razpet med Dolenjskimi Toplicami in Ljubljano, je v aprilu letos izdal lično zbirko haiku poezije, ki je pravi biser te zvrsti pri nas. Ta knjižica bogate skromnosti s komaj sto stranmi je redkost uspešnosti zlitja vsebine (Repar), recenzije (Anakiev), spremne besede (Dekleva) in oblikovanja-opreme (Stankovič), kar bralec občuti z rokami, očmi in srcem.

Ugovarjam tistim, ki zatrjujejo, da je o dobrem delu lahko pisati. Težko je pisati o delu, kjer je v recenziji in spremni besedi mojstrov razmišljanja in poznavanja materije že vse povedano in analizirano. Posebno težko je zavoljo tega, ker je ob prebiranju treba zavreči vse znanje o haiku pesništvu ali, bolje, kaj haiku pesem je. Edino obratno gledanje, kaj haiku pesem ni, človeka pripelje do spoznanja veličine in moči, kakršni so Reparjevi haikui. Soglašam s kritikom Hudolinom, ki je v Književnih listih Dela napisal, da je to najboljša haiku zbirka doslej. Reparju je uspelo, da je napisal mojstrske verze-haikuje, ki so za tiste, ki to zvrst čislajo in negujejo, za zadržane nasprotnike pa filozofsko globoke, razmišljajoče trivrstičnice. Tu tiči dokaz, da je haiku literatura, ki se je (zakaj) odrekajo haiku pesniki, saj je haiku literatura usklajevanja sveta in jezika. Če je haiku prej postopek in odnos kakor pesem,

so Primoževi haikui oboje. To dokazuje s poznavanjem in čutenjem sveta in življenja, ki ga združuje v ljubezni, ki je mati vsega življenja. Prav tu je prisotna magična enkratnost življenja, kar morda je vzhodnjaški zen, pa pri nas, na zahodu, nima imena.

Če se vrnem k njegovim trivrstičnicam in jih opredelim kot "nehaikuje", se moram ustaviti najprej ob njegovih haikuih, ki "to so":

*Neizrekljivost.
Večna reka ljubezni.
Ljubeznivi gozd.
Križa trenutek
se z večnostjo. Sonce
čez obraz razpela.*

"Nepravi" haiku pa dobi povsem našo, zahodnjaško (ne tradicionalno japonsko), pravo podobo, če se ob njem ne vprašamo, kaj haiku je, pač pa, kaj haiku ni. Tako je ob spoznavanju haiku pesništva, prenesenega iz njegove avtentične sredine, storil Eilis Harr, izdajatelj ameriškega časopisa Dragon ty Lorraine.

- Haiku ni prozni stavek, razdeljen v tri stihe.
- Haiku ni vedno razdeljen v 5-7-5 zlogov (bolje je kratek-dolg-kratek).
- Haiku ni poetika ali pesniški jezik.. To je čista poezija. Neokrašena.
- Haiku ni primerjanje ali metafora.
- Haiku ni pesem, ki se lahko strne v naslov.

Rudi Stopar
GROZD BISEROV

- Haiku ni telegram.
- Haiku ni pesem v rimah.
- Haiku ni pesem o človeških vrednotah, morali, sodbi.
- Haiku ni antropomorfen.
- Haiku ni posploševanje nečesa.
- Haiku ni kratka povest o nečem.
- Haiku ni sestavljen iz nejasnih slik.
- Haiku ni bilo kaj, kar pade na um.
- Haiku ni poetska formula.
- Haiku ni enodimenzionalen.
- Haiku ni sanjarenje.
- Haiku ni lahko pisati.

Vse te ni-je lahko postavimo za trovrstičnice zbirke Alkimija srčnega utripa in doživimo moč pesnika

Reparja.

Repar nam ne kaže sonca, ne kaže nam oblakov, ki sonce zakrivajo, uči nas, da je sonce tisto, ki nam omogoča videti oblake.

Zato zbirka Grozd biserov, ki ga drobimo in nikoli dokončno zdrobimo, daje znova in znova sijaj spoznanj globoko v sebi. Zbirko prebiramo kot molitev rožnega venca - žebranje od kroglice do kroglice teče vedno znova in nam daje vedno znova zavedanje bitnosti vsega.

Zbirka je bogata lepota, ki plemeniti duha in ji je mesto v vsakem domu.

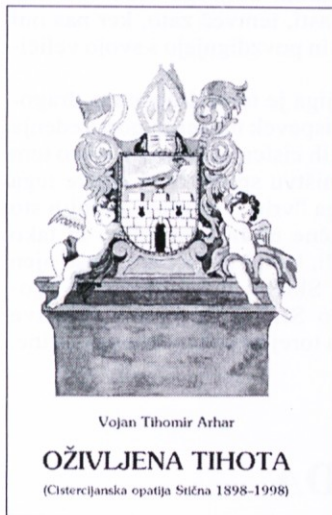
Nataša Prestor: KRALJ MATJAŽ,
1995, žgana glina, 350 mm

ODMEVI IN ODZIVI
Rast 3 / 1998

Franci Šali OŽIVLJENA TIHOTA

Vojan Tihomir Arhar: OŽIVLJENA TIHOTA Dolenjska založba 1998

Pred dvema letoma je Dolenjska založba izdala knjigo dr. Jožeta Mlinariča STIČNA 1136-1784, v kateri je na več kot 1200 straneh popisana zgodovina te cisterce vse do jožefinske ukinitve. Že takrat je v založbi dozorel sklep, da poskrbi tudi za objavo Arharjevega teksta o njenih zadnjih sto letih, kar je bilo tudi izpolnjeno.

Seveda se je moral avtor te knjige poprej pretolči skozi številne pisne vire in jih ustrezno kronološko upoštevati pri pisanju posameznih poglavij, pri čemer mu je bil prvi mejnik začetek prve svetovne vojne, drugi njen konec, tretji začetek druge svetovne vojne, četrti njen zaključek in peti čas do razglasitve Slovenije kot samostojne države oziroma vse do leta 1989.

V teh poglavjih so opati cisterce nekakšna hrbtenica avtorjevega razpletanja časa, skozi katerega je samostan teh zadnjih sto let šel in bil z njim tudi tako ali drugače zaznamovan.

Obnova samostanskega reda po 114-letnem premoru nikakor ni bila lahka stvar, in na nek način ta še danes poteka, saj je bilo treba takrat začeti skoraj vse znova, tako z urejanjem njenih snovnih temeljev, kar je še danes prisotno, kakor tudi z njeno kadrovsko in duhovno obnovo. Slednja je dosegla v zadnjih letih vidnejšo navzočnost tudi v slovenskem prostoru, saj postaja zbirališče, duhovni dom za razne skupine mladih in starejših vernikov ter vse, ki jih privlači muzejska sakralna in etnološka dediščina.

Rekli bi lahko, da je v teh zadnjih letih čas od stiškega samostana precej terjal, nanj se je moral odzivati po svojih možnostih in vesti. Zlasti sta bili v tem pogledu zanimivi obe vojni obdobji. Med prvo svetovno vojno je bil samostan, recimo, za goriško bogoslovje osrečujoče zatočišče, hkrati pa je moral, hočeš nočeš, postati v predzadnjem letu soških bojev za krajši čas tudi vojaški objekt, kasarna vojakom, štab vojaškemu poveljstvu; ostal pa je

tudi brez svojih štirih ljubljenskih zvonov.

Med drugo svetovno vojno je samostan mikal tako Italijane kakor Nemce, do kapitulacije so bili v njem prvi, po njej pa so ga nadzirali drugi. Bil je pribežališče duhovnikov, ki so bili brezobzirno pregnani iz mariborske škofije in gorenjskega dela ljubljanske škofije. Doletelo ga je tudi dvakratno bombardiranje in ga močno poškodovalo ter smrt kar osmih redovnikov, največ zaradi narodne medvojne razklanosti in razmer, ki jih je prinesla zmaga narodnoosvobodilne vojske, ko je nesrečno ugasnilo marsikatero življenje.

Čas med obema vojnama je bil na nek način za samostan najprijaznejši. Lahko se je načrtno posvetil svoji obnovi in razvoju. Opatoval mu je dr. Avguštin Kostelec, upravičeno zelo zaslužen v vsakršnem pogledu za dosežen razvoj v tem obdobju; po Gerardu Maierju in Bernardu Widmannu, ki sta bila po rodu Nemca, prvi slovenski predstojnik, in kar štirideset let.

Po drugi svetovni vojni so se na samostan zgrnile razne tegobe, ki jih v novih družbenih razmerah ni in ni mogel zlahka prevladati. Poslopja so bila od vojne močno prizadeta, vrsto let so bile v nekaterih uporabnih prostorih druge ustanove, zemlja in pridobitne dejavnosti so prešle v državne roke, le malo je ostalo za življenje redovne skupnosti, poleg tega pa so se nanj zgrnili še razni očitki o zadržanosti med vojno. A počasi in s trdno voljo in v upanju na boljši jutri so se ob splošnem urejanju razmer v jugoslovanski državi le-te tudi za stiški samostan popravile in v zadnjem desetletju tega stoletja, po dobrih dvesto letih od ukinitve, tako izboljšale, da se zdaj zdi njegova prihodnost dokaj varna in prijazna. Morda je na mestu le zaskrbljenost, ki jo je sedanji opat dr. Anton Nadrah izpovedal ob 1500-letnici rojstva sv. Benedikta, očeta zahodnega meništvaja, z besedami, kako je "Živ samostan (je) vedno nekaj drugega kakor mrtvi zidovi,

čepprav so še tako stari in poslikani z dragocenimi freskami ter napolnjeni z muzejskimi predmeti. Samostan kliče po redovnikih, kakor kliče okvir po sliki. Prazen samostan je kakor okvir brez slike.”

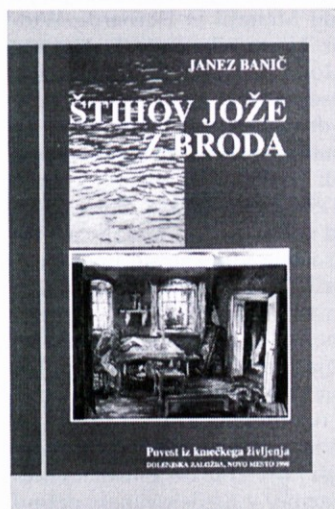
Kakor pravi avtor te knjige, je ni pisal iz “znanstvenih nagibov”, čeprav je seveda pri tem uporabljal verodostojne zgodovinske dokumente. Zato tudi stil pisanja ni po meri zgodovinske stroke, prej zgodovinske esejistike, kar pripoved precej jezikovno popestri, a hkrati tudi obremeni s subjektivno vrednostno srčiko, žal včasih že v škodo zgodovinske objektivnosti in znanstvene natančnosti. Vendar bo Arharjevo delo, takšno, kot je, v prid tistemu, ki bo študijsko nadaljeval preučevanje

zadnjih stiških sto let, saj je, če si izposodim misel Bernarda iz Chartresa, ali bo tistim, ki bodo segli po njej, kakor da bi bili “palčki, ki smo se povzpeli velikanom na ramena. Zato vidimo dlje in več od njih, a ne zaradi boljšega vida oziroma višje rasti, temveč zato, ker nas oni nosijo in povzdigujejo s svojo veličino”.

Knjiga je torej drobčen, a dragocen prispevek na veliki gori vedenja o stiških cistercijanih oziroma o tem redovništvu sploh, brez katere tega njenega “vrha”, se pravi zadnjih sto let Stične ne bi vsaj toliko in tako poznali, kakor ga/jo nam opiše njen avtor. Skupaj z Mlinaričevo zgodovino Stične do njene ukinitve tvori torej celoto njene zgodovine.

Franci Šali ŠTIHOV JOŽE Z BRODA

Janez Banič: ŠTIHOV JOŽE Z BRODA
Dolenjska založba 1998

“Gromska strela! je zaklel Štih tako naglas, da ga je bilo slišati do Krke, in pobom je bilo seveda takoj jasno, da je kepa zadela svoj cilj. Roj isker, ki so švistnile iz dimnika, jim je to še potrdil.” je začetek Baničevega romana o Jožetu Štihu z Broda, vasi blizu Kostanjevice. In kdor ga bo bral, bo ponovil: Gromska strela, dober roman je! Vsaj meni se je to pripetilo.

Literarizirana resnica o Štihovem življenju oziroma o življenju Brojancev je tista mikavnost, ki bralca docela prevzame. Užitek je torej okušati literaturo, kakršno ustvarja Banič. Junak, Štihov Jože, ne izpusti bralca vse do konca zgodbe, ki jo avtor sklene s podatkom, da “je umrl 20. junija 1960, star 73 let”, in še, da je “pokopan ... na farnem pokopališču na Obadovem”.

Štih je precej drugačen kakor drugi na vasi. Ali zato, ker je bil samec in je živel sam v hiši ali pa zato, ker je bil pač tak iz nekkih drugih, globljih razlogov, nezavedno prisotnih v njegovi podzavesti. Na pokojno mater je moral biti zelo navezan, saj se je je spomnil na izredno nežen in globok način, z drobnim cvetjem. Po

nekem hudem padcu z domače lipe, ko bi skoraj lahko ostal hrom, ga je nekako spet spravila pokonci, čeprav je potlej posledice čutil v križu vse življenje, pa tudi pri hoji se mu je poznalo. O očetu skoraj nič, le nekdanj imenitna hiša in sinov odnos do knjig daje slutiti, da je moral biti skupaj z ženo dober, razgledan gospodar, veren, a ne farški. Avtor, kot rečeno, ne psihologizira vzrokov, zakaj je Jože Štih tak, kot je, pač pa nam takšnega izrisuje izredno plastično in barvito, pri čemer si pomaga z dinamično sceno celotne pripovedi in živim, sočnim, metaforičnim jezikom. Mislim, da je zaradi teh dveh literarnih značilnosti, privlačnosti dogodkov ali Štihovega načina življenja, ukvarjanja s kmetijo in samim seboj ob takšni ali drugačni navzočnosti soseske, in jezika, ki to življenje živo, neposredno odslilkava in hkrati tudi z močjo avtorjeve ustvarjalne tvornosti presega, roman svojevrstna umetnina in ne le avtorjevo spominjanje na nekdanje kmečko življenje, katerega živi del je bil tudi sam, čeprav kot otrok.

Banič torej Štihovo življenjsko usodo pregnete in povzdigne v li-

terarno delo, v kmečko povest o kmetovem življenju v drugi polovici prešnjega in prvi polovici tega stoletja, to je v času, ko na začetku kmet še žarnice ni imel, na koncu pa že radio in traktorsko mehanizacijo, pa tudi socialistično oblast, ki mu ni bila ravno pri srcu, saj je počenjala marsikaj, kar je bilo v opreki z njegovo kmečko tradicijo. Štih se v teh časih kar najbolj sprva ne znajde, sam, kot je, komaj postori tisto najnujnejše na vse bolj propadajoči kmetiji. Za golo mizerno preživetje se peha iz dneva v dan, in vsaka nesreča, nezgoda, ki jih kar noče biti konec, se mu postoterna vrača, pušča sledi, s katerimi se mora še lep čas otepati. In nadenj najraje pride, če koga, njega obišče in si ga sposodi. Hudič ga ne izpusti iz svojih krempljev, Bog dopušča, kar nikakor ne more razumeti, saj se pred njim ne čuti v ničemer krivega. Tepe ga, prinaša mu hude ure, težke trenutke, da naposled že zajedljivo zabavlja, da naj kar še bo takšen do njega, če že tako mora biti. Seveda mu hkrati tudi odkrito pove, kako ga ne more spoštovati in ljubiti, če ga ne vidi v njegovih življenjskih stiskah in mu iz njih ne pomaga, kaj šele da bi ga obvaroval pred njimi.

Štih nekako vali odgovornost za svoje reve na nek imaginaren svet, v sebi ne išče in ne najde krivca. Pameti mu seveda ne manjka, razgledanosti tudi ne, le z njegovimi odločitvami je vselej nekaj narobe. Kar dobro zastavi, slabo konča. Po gospodarnih ravnanjih soseske se ne zgleduje. O kakšni ženitvi ne sliši rad, ženskam preprosto ne zaupa, čeprav ve, da bi ob kakšni dobri gospodinji bilo pri njem doma in tudi sicer čisto drugače, da bi bila hiša urejena, on in kmetija pa tudi; a take ni, ki bi po vseh plateh odgovarjala, da ga ne bi pri njej kaj motilo, vznemirjalo in odvrčalo od ženitve. Tako je kmečko boemstvo zanj mikavnejše, in ne stori nič, kar bi ga ogrozilo. Posebnež je, a ne slab človek, kar soseska ve, na nek način jim je v zabavo in razvedrilo, čeprav ga tudi po svoje spoštujejo, saj zna bistro presojati in pametno govoriti, in nikomur v besedi ne ostane dolžan. Tudi pošten je in vsakemu da zaslužno plačilo za opravljeno pomoč pri delu, čeprav nikdar ne več kot pa se mu zdi, da je prav. Siromakov in ciganov ne odganja, do njih

ni skop, vedno jim kaj da. Ena med njimi mu je še posebej všeč, a nič več kot to. Se pravi, da za ženske čare ni nedovzet, tudi podleže jim, če ga omrežijo, kakor recimo vročekrvna Majda, ki se mu celo pretkano ponuja v zakon, a vse zastonj, ker pač ni čisto po njegovem kopitu narejena. Neka druga, ki mu pride rada pomagati, če je sila, in jo kliče, se mu zdi pretršata, in kaj bi potlej s tako. In tako ostareva tudi sam. Daje ga hrbet, še posebej po neki košnji, ko je kar v trdo obležal, in tisti nesreči, ko se mu je v voliča na cesti zaletel avto, da je bil takoj ob enega, sam pa kar lep čas v mavčastem aeroplanu. Po vseh skrbih, pehanjih, upanjih in nesrečah pa ga tako kot vse druge tamkaj in daleč sem ter tja čaka še vojske čas. Ali v Rajh ali pa umik iz hiše in skrivanje. Marsikdo se odloči za pobeg v svojo zidanico ali k sorodnikom, da ga ne bi Nemci preselili. Štih prebivakira dve leti v svojem vinogradu in se vrne, ko vojaška golazen odide. Hiša je preresetana, zgranatirana, da si mora narediti zasilni bivak v kurniku, prizidku, ki so ga naredili vojaki.

A počasi si le opomore, pod novo oblastjo pride celo do nove hiše in kozolca, kot mnogi drugi, čeprav je ne marajo, ker sega po njihovi svobodi in delu, in ob neki priložnosti njenemu predstavniku, ki jih preveč sili v nekakšno zadrugo, skupno lastnino, odkrito in brez dlake na jeziku Štih zaluča v obraz nekaj krepkih očitkov na ta račun, kar bi lahko imelo težke posledice, če ne bi bil tisti še včeraj eden izmed njih, pa kaj bi se potlej med sabo preganjali in si zamerjali v jezi in ihti izrečene hude besede resnice. Vse te nove tegobe kmete združujejo, kljubovalno si dajo duška ob raznih praznikih s starimi šegami in običaji, predvsem pa z lepo staro puntarsko kmečko pesmijo Nabrusimo kose, že klas dozoreva... Ta preglasi celo novodobno Hej, brigade hitite, ki jo ob kresovih lajna nedozorela mladež. Seveda je Štih zraven in lepo poprime s svojim glasom.

In tako je šlo to kmečko življenje iz roda v rod, iz vojske v vojsko, od oblasti do oblasti, kot velika procesija v znamenju zemlje in križa - mimo vseh škriccev, frakov in talarjev, in tako gre, srkajoč pridobitve civilizacije. Bodi!

Dobrosav Milojević (ZR Jugoslavija): SAMOSTAN NA REKI, 1976, olje na platnu, 800 x 600 mm

GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON (52)

Dodaj v 51. nadaljevanju (Rast IX/1998, str. 205) geslo

ŠPILAR MARIJAN šolnik in športnik

R. 26. marca 1938 v Kostanjevici. Po osnovni šoli je obiskoval novomeško učiteljsišče in 1957 maturiral. Učiteljeval je na osnovnih šolah v Mirni Peči, Novem mestu in po ustanovitvi osnovne šole Grm prevzel na šoli pouk telesne vzgoje. Ob delu je končal visoko šolo za telesno vzgojo. Od 1971 je hkrati ravnatelj šole. Kot metalec kopja je dosegel lepe uspehe, bil več let slovenski rekorder, član jugoslovanske atletske reprezentance in slovenski prvak. Za svoje delo je prejel Bloudkovo nagrado. – Dolenjski list 23. apr. 1998 št. 16, str. 13 – s sliko.

ŠPORAR IVAN kmetijski strokovnjak

R. 11. jan. 1910 v Herinji vasi na Dolenjskem. Po osnovni šoli je obiskoval kmetijsko šolo na Grmu, bil inštruktor na kmetijski šoli v Rakičanu, 1941 – 1942 interniran v Monigu, maturiral v Ljubljani na gimnaziji in 1943 odšel v partizane ter delal pri kmetijskem odseku SNOS. Po vojni je bil med drugim ravnatelj Arboretuma Volčji Potok, svetnik pri Biotehniški fakulteti, izdelal ureditvene programe za posestvo Čateške toplice, Črmošnjice, Draga pri Kočevju in številna druga, idejne načrte za rastlinjake, hleve ter veliko predaval in sodeloval v Kmečkem glasu in drugod. – SBL III, str. 672. Sodobno kmetijstvo XIII/1986, str. 3 – slika.

ŠPORAR MARJAN agronom

R. 4. maja 1949 v Črnomlju. Osnovno šolo in gimnazijo je obiskoval v Ljubljani in 1968 maturiral. L. 1975 je na agronomskem oddelku Biotehniške fakultete diplomiral s področja rabe in varstva tal ter se zaposlil kot tehnični svetovalec na Inštitutu za tla in prehrano rastlin. Zaradi večjih potreb po agronomskih strokovnjakih se je zaposlil pri Geodetskem zavodu in uspešno uporabil znanje, ki si ga je pridobil med študijem agronomije in na Geodetskem zavodu. Kot pedagog je sodeloval pri hidromeliorizacijskih in agromeliorizacijskih projektih. L. 1985 se je ponovno zaposlil na Biotehniški fakulteti in bil izvoljen za strokovnega sodelavca. Je avtor številnih pedoloških raziskav. – Univerza IV – 2, str. 1694.

ŠPROC DRAGO glasbenik, Trdinov nagrajenec

R. 14. okt. 1904 v Novem mestu, u. 16. dec. 1991 prav tam. Po maturi na novomeški gimnaziji (1924) je študiral pravo v Ljubljani, se vrnil v Novo mesto, bil učitelj na glasbeni šoli, nato dolgo let uradnik v hranilnici oz. po drugi vojni v banki. Ko je bila 1946 ustanovljena Glasbena šola, je prevzel pouk raznih predmetov in bil od 1950 do 1962 njen ravnatelj. Bil je dolgo let nepogrešljiv član novomeškega orkestra in honorarno poučeval violino tudi na učiteljsišču. – Dolenjski list 22. sept. 1983 št. 38, str. 21 – s sliko.

ŠRAJ MODEST gl. SCHREY MODEST!

ŠRIBAR VINKO arheolog, Trdinov nagrajenec

R. 19. jul. 1922 v Ljubljani, u. jun 1996 prav tam. Šolo je obiskoval v Suhorju pri Črnomlju in Skoplju, maturiral pa v Ljubljani 1943. Tu je študiral arheologijo, 1956 diplomiral in 1965 promoviral z disertacijo Problem prehoda poznega latena v rimsko dobo na področju Krke. Od 1951 do upokojitve 1987 je služboval v Narodnem muzeju v Ljubljani kot konservator oz. kustos za arheologijo. Ukvarjal se je z raziskovanjem srednjeveškega Otoka (Guttenwerth) pri Dobravi na Dolenjskem, na Blejskem otoku, v Simonovem zalivu, Podmelcu pri Krkavčah, Batujah in v Furlaniji. Za raziskave na ob-

Drago Šproc

Tone Štampohar

močju občine Novo mesto je 1977 prejel Trdinovo nagrado. – Prim. SBL 20. snopič, str. 839. Dolenjski zbornik 1985, str. 366. Delo, 10. jun 1996, št. 132 (osmrtnica)

ŠTAMPOHAR TONE zgodovinar, Trdinov nagrajenec

R. 9. maja 1943 v Gradcu v Beli krajini, u. 14. jun. 1997 v Novem mestu. Po maturi na novomeškem učiteljskišću je 1973 študiral na Pedagoški akademiji v Ljubljani zgodovino in zemljepis in postal kustos za novejšo zgodovino in NOB pri Dolenjskem muzeju v Novem mestu. Objavil je veliko člankov in samostojnih publikacij: Razvoj ljudske oblasti in kronološki popis najpomembnejših dogodkov na območju občin Črnomelj, Metlika, Novo mesto in Trebnje 1941 – 1945; Kronološki pregled naprednega političnega gibanja na območju občin Črnomelj, Metlika, Novo mesto in Trebnje 1931 – 1941; Iz bojev novomeških tekstilcev itd. – Kdo je kdo za Slovence 1991, str. 260. Dolenjski list 26. jun. 1997 št. 25, str. 15. J. Dular: Pomembni Belokranjci, str. 29 – slika.

ŠTAUDOHAR META babica in publicistka

R. 29. apr. 1914 v Predgradu v Poljanski dolini. V Ljubljani je končala babiško šolo in opravljala delo krajevne babice od 1941 do 1976. Svoje dolgoletno poklicno delo je opisala v Spominih partizanske babice, ki so izhajali v Kmečkem glasu in bili ponatisnjeni v samostojni knjigi (1995). Pod vplivom etnologa Borisa Orla in etnomuzikologa Franceta Marolta se je poglobljala v izročilo domačega kraja in objavljala narodopisne članke o poljanskih ljudeh v raznih listih in revijah. – M. Štaudohar: Spomini partizanske babice (1995), str. 3 – s sliko; Spomini nekdanjosti (1995).

ŠTEBI CIRILA (MILICA) r. PLEŠKO družbena delavka

R. 7. apr. 1885 v Novem mestu, u. 13. okt. 1942 v Oswiecimu. Bila je hči sodnega svetnika Karla Pleška in žena inž. Antona Štebija, vidnejšega slovenskega socialdemokrata v stari Avstriji. Kot učiteljica v Ljubljani je bila v letih 1909-1910 prijateljica Ivana Cankarja (ohranjeni sta dve njegovi pismeni Cirili). Cankar ji je poklonil tudi svojo knjigo Zgodbe iz doline šentflorjanske in vpisal vanjo obsežne razlage posameznih novel. Pozneje je živela v Beogradu in sodelovala v ženskem gibanju. Nemški okupatorji so jo internirali in v taborišču je tudi umrla. – SBL III, str. 682. Iv. Cankar: Zbrano delo XXX, str. 149.

PETER ŠTEFANČIČ lektor

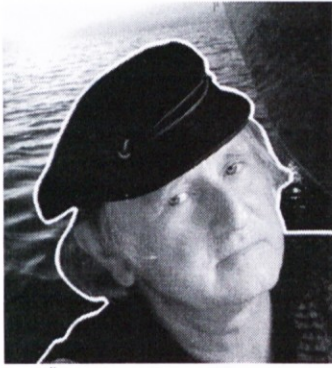
R. 8. avg 1948 v Novem mestu, kjer je obiskoval osnovno šolo in učiteljskišče, nato študiral v Ljubljani na Pedagoški akademiji slovenščino in zgodovino. Služboval kot predmetni učitelj v Šolskem centru za kovinarsko stroko, na UJV Novo mesto, kot ravnatelj v OŠ Šmarjeta, kot lektor v Tiskarni - Dolenjski založbi Novo mesto, zdaj je predmetni učitelj v Srednji pomorski šoli Portorož. Lektoriral preko sto leposlovnih, strokovnih in drugih knjig; je lektor revije Rast. - osebni podatki.

ŠTEFANIČ ALOJZ (LOJZE) vodja judenburških upornikov

R. v Zemlju v Beli krajini, ustreljen 16. maja 1918 v Judenburgu. Pozemske ostanke so obenem z ostanki njegovih tovarišev Alojza Roglja, Josa Davtoviča, Antona Hafnerja in Karla Možine ter preporodovca Ivana Endlicherja prepeljali v Ljubljano in 2. junija 1923 pokopali pri Sv. Križu v Ljubljani. Usodo teh slovenskih vojakov, ki so se uprli nekaj mesecev prej, preden se je stara Avstrija zrušila, je pretresljivo upodobil Prežihov Voranc v romanu Doberdob - Kronika slovenskih mest II/1935, str. 69. Prežihov Voranc: Zbrano delo V, str. 266, 273-4 (z napačnim datumom Štefaničeve usmrtitve). J. Dular: Po partizanski Beli krajini, str. 12. Dolenjski list, 7. jan. 1988 št. 1, str. 12 – slika.

ŠTEFIC ANTON kipar

R. 12. jan. 1878 v Gabrniku (Gabrje) nad Boštanjem ob Savi, padel v 1. svetovni vojni 4. maja 1915 pri Gorici. Osnovno šolo je obiskoval v Boštanju

Jure Šterk

in se učil podobarstva pri Štravsu v Škocjanu ter nekem podobarju v Stopnem pri Bučki. L. 1904 je končal štiri letnike ljubljanske obrtne šole, v Zagrebu pa osem semestrov na višji šoli za umetno obrt. Izpopolnjeval se je v Firencah in Rimu in 1911 in 1912 razstavljal svojo plastiko v Ljubljani. – SBL III, str. 683. Dom in svet 1913, str. 144 – avtoportret.

ŠTERBENC JURIJ gl. STERBENC JURIJ!

ŠTERK JURE pomorščak in publicist

R. 19. jan. 1937 v Zagrebu. V osnovno šolo je hodil v Vinici, maturiral pa je na črnomaljski gimnaziji in študiral atomsko fiziko. Ukvarjal se je tudi s športom, predvsem pa se je posvetil morjeplovstvu. L. 1991 je na komaj dobrih 6 m dolgi jadnici krenil na tri leta dolgo pot okoli sveta in kot prvi Slovenec sam objadral svet. L. 1996 je ponovno krenil na pot okoli Zemlje, tokrat v nasprotni smeri, proti vzhodu. Svoja popotovanja je opisal v knjigah Ruleta na Atlantiku, Nevarna igra in V naročju vetra. S popotovanj pa je sproti pošiljal poročila domačim in tujim časopisom. – Za življenjske podatke se zahvaljujem ge. Šterkovi iz Ljubljane. Slika na naslovnici: J. Šterk: V naročju sveta, str. 3. Delo 22. avg. 1994, str. 5.

France Štiglic

ŠTIGLIC FRANCE (TUGO) filmski režiser in publicist

R. 12. nov. 1919 v Kranju, u. 4. maja 1993 v Ljubljani. Osnovno šolo in gimnazijo je končal v Kranju (matura 1939), študiral pravo in bil hkrati zaposlen. Nastopal je v Gledališču mladih (1939 – 41) in obiskoval igralsko šolo Milana Skrbinška, odšel v partizane in kot časnikar sodeloval pri Gorenjski mladini in Partizanskem dnevniku ter 1944 postal član uredništva Slovenskega poročevalca. Po vojni je služboval pri Triglavfilmu in Vibafilmu ter bil leta 1973 redni profesor na AGRFT. Zelo pomembno je njegovo delo scenarista in filmskega režiserja kratkih in celovečernih filmov, na primer: Na svoji zemlji (II. zvezna državna nagrada), Svet na Kajžarju, Dolina miru (skupaj z Andrejem Hiengom), Balada o trobenti in oblaku (Prešernova nagrada), Amandus, Tistega lepega dne (s Hiengom), Ne joči, Peter (Zlata arena, 1964). – SBL III, str. 687. L. Menaše: Svetovni biografski leksikon, str. 946.

ŠTIH BOJAN književnik, gledališčnik in urednik, spomeničar

R. 18. febr. 1923 v Ljubljani, u. 14. okt. 1986 prav tam. Po maturi 1941 se je vpisal na ljubljansko slavistiko in zaradi sodelovanja v OF študij prekinil, bil naslednje leto interniran v Gonarsu, vendar je s sodelavci skozi podzemski rov pobegnil (prim. Ivana Bratka roman Teleskop), se pridružil partizanom ter urejal Ljudsko pravico. Po vojni je študiral zgodovino in diplomiral ter se posvetil književnosti. Bil je član uredniškega odbora Naših razgledov, direktor Triglavfilma, ravnatelj Drame, član odbora Sterijinega pozorja. Bil je zelo plodovit književni kritik, esejist, pisec glos in študij o slovenskih književnikih. Priredil je komentirane izdaje del C. Kosmača, Iz. Cankarja, M. Jarca, J. Kozaka itd. – SBL III, str. 688. Slovenska književnost (CZ, 1982), str. 351.

ŠTINE SLAVO (ALOJZ) pesnik

R. 6. avg. 1895 v Stranski vasi pri Novem mestu, u. 25. sept. 1973 v Novem mestu. Osnovno šolo je obiskoval v Šmihelu in Novem mestu ter po I. razredu gimnazije zaradi revščine študij opustil. Prvo svetovno vojno je preživel na bojiščih in v lazareti. Po vojni je kot privatist naredil meščansko šolo in poštni strokovni izpit, služboval na pošti v Mariboru in Novem mestu ter bil zaradi sodelovanja z OF upokojen. Po vojni je bil reaktiviran kot ravnatelj novomeške pošte. Objavljal je pesmi v mladinskih listih, Odmevih, Grudi, Totem listu, po vojni pa v Pavlihi, Dolenjskem listu in drugod. – Galeb XX/1973-74, št. 1, str. 6. Dolenjski list 28. nov. 1973 št. 48, str. 7. 225 let, Dodatek, str. 4.

ŠTOK JOŽE – KOROTAN publicist

R. 17. febr. 1924 v Tenetišah pri Litiji. Po osnovni šoli v Litiji je končal kmetijsko šolo na Grmu, se med vojno pridružil NOB in 1943 odšel v parti-

zane, bil med drugim referent okrožne VOS za revirje, namestnik komandanta štajerskega bataljona VOS, od 1944 namestnik komandanta I. brigade VDV. Med vojno je bil štirikrat ranjen. Je avtor številnih člankov in razprav o NOV in obsežne knjige Skozi ognjene viharje je udarjala jeklena pest. – SBL III, str. 689. F. Škerl-Bregar: Petnajst let bibliografije..., str. 414-418.

ŠTOLFA VERUŠA zdravnica

R. 8. marca 1912 v Sežani, ubita 3. okt. 1943 ob bombardiranju Novega mesta. Promovirala je v Zagrebu in bila zdravnica najprej v Ljubljani, nato pa v novomeški porodnišnici, kjer je sodelovala z narodnoosvobodilnim gibanjem. – TV-15, X/1972 20. aprila št. 17, str. 11. T. Gošnik: Prvih 100 let novomeške bolnišnice, str. 129, 130-138 – slika.

ŠTOVIČEK gl. ŠTOVIČEK!

ŠTRAJN DARKO filozof, urednik in novinar

R. 18. sept. 1949 v Titovem Velesu. Mladost je preživel v Črnomlju in tu obiskoval gimnazijo. Na ljubljanski univerzi je diplomiral iz filozofije in sociologije (1973), magistriral iz filozofije (1976) in promoviral (1983). Delal je v uredništvih Mladine, Problemov in Časopisa za kritiko znanosti in postal predstojnik Pedagoškega inštituta pri ljubljanski univerzi, obenem pa na filozofski fakulteti docent. S članki in razpravami sodeluje v domačih in tujih revijah. L. 1987 je izšla njegova knjiga Subjekt svobode. – Kdo je kdo za Slovence 1991, str. 261. J. Dular: Pomembni Belokranjci, str. 34.

ŠTRBENK KAREL šolnik

R. 2. avg. 1898 v Sodražici, u. 30. jul. 1960 v Črnomlju. Po končanem učiteljišču je oblekel vojaško suknjo in po vojni nastopil učiteljsko službo v Zagozdu, nato služboval v Metliki in Brežicah ter končal višjo pedagoško šolo v Zagrebu. Med vojno je bil na osvobojenem ozemlju in je poučeval na partizanski gimnaziji. L. 1953 je prevzel ravnateljstvo gospodinjske šole v Gradcu. Tudi po njegovi zaslugi je bila pred vojno ustanovljena meščanska šola v Črnomlju; postal je tudi njen ravnatelj. Bil je odličen prosvetni in kulturni delavec in je v mladosti priobčeval pesmi in prozo v mladinskih listih. – Dolenjski list 11. avg. 1960 št. 32, str. 7 – s sliko. J. Dular: Pomembni Belokranjci, str. 37.

Karel Štrbenk

ŠTRUKELJ ALOJZIJ prošt

R. 21. okt. 1896 v Štrukljevi vasi nad Cerknico, u. 3. jan. 1973 v Novem mestu. Gimnazijo je obiskoval v Šentvidu nad Ljubljano in končal kot odličnjak. Po posvetitvi 1921 v Ljubljani je kot kaplan služboval 17 let v Leskovcu, nato je bil župnik. Ob nemški okupaciji je moral bežati in bil bolniški kurat v novomeški bolnici usmiljenih bratov. L. 1942 je postal novomeški kanonik in vodja novomeške župnije. Leta 1956 je bil imenovan za prošta in je hkrati opravljal dekanske posle. – Križ XII/1942 št. 10, str. 72. Družina XXII/1973, 14. jan. št. 2, str. 4.

ŠTRUKELJ FRANCE – JAROSLAV pisatelj in prevajalec

R. 29. nov. 1841 v Šentvidu nad Ljubljano, u. 17. sept. 1895 na Šmarni gori. Gimnazijo in bogoslovje je študiral v Ljubljani in bil 1865 ordiniran. Služboval je dve leti na Čatežu in pet let v Sostrem, stopil 1872 v pokoj in se preselil na Šmarno goro. Že v gimnaziji se je učil slovanskih jezikov, pisateljval in sodeloval v Novicah, Slovenskem glasniku, Slovencu itd. Prevajal je v slovenščino, pisal veseloigre, zemljepisne, zgodovinske in narodopisne članke. Zapisoval je tudi ljudske pravljice in pripovedke – SBL III, str. 697.

ŠTRUKELJ IVAN pedagoški pisatelj

R. 5. okt. 1880 v Štrukljevi vasi, u. 10. jun. 1952 v Ljubljani. V Ljubljani je naredil dva razreda gimnazije in na učiteljišču 1900 maturiral. Poučeval je v Preski in Robu, bil upravitelj na Bučki in v Dobropoljah in 1912 – 1918 šolski nadzornik v Novem mestu. Med vojno je bil mobiliziran, po vojni pa

Leon Štukelj; foto: Milan Markelj

banovinski šolski nadzornik. Izpopolnjeval se je v raznih tečajih, tako na Grmu za kmetijstvo, na Dunaju pa za odpravo govornih napak. Na Bučki je ustanovil posojilnico in hranilnico, v Dobropoljah bil soustanovitelj Orla itd. Članke iz pedagoške prakse je objavljaj v Učiteljskem tovarišu. – SBL III, str. 697.

ŠTUKELJ LEON pravnik in olimpijski šampion, častni občan Novega mesta R. 12. nov. 1898 v Novem mestu. Osnovno šolo in gimnazijo je obiskoval v Novem mestu in po maturi 1918 študiral pravo na Dunaju, v Zagrebu in Ljubljani ter tu 1924 opravil sodniški izpit. Kot sodnik je služboval v Novem mestu, pri Lenartu, v Črnomlju, Žužemberku in Mariboru in bil 1965 upokojen. S telovadbo se je začel ukvarjati pri novomeškem Sokolu in 1922 na svetovnem tekmovanju v Ljubljani dosegel 2. mesto; 1924 na olimpijskih igrah v Parizu zmagal v telovadnem mnogoboju in na drogu; 1928 v Amsterdamu zasedel 3. mesto v mnogoboju in zmagal na krogih, 1936 v Berlinu zasedel 2. mesto v vajah na krogih. Bil je član jugoslovanske vrste, ki je dosegla 2. mesto na svetovnem prvenstvu v Lyonu 1926. Je prejemnik številnih domačih in tujih odlikovanj. Pisal je tudi članke gospodarskopravne vsebine in je avtor knjige Mojih sedem svetovnih tekmovanj (1989). Kot najstarejši olimpijonek na svetu je posebno zadnja leta deležen svetovne pozornosti. – SBL III, str. 700.

ŠTULAR MARTIN življenjepisec

R. 10. nov. 1877 v Radovičih pri Metliki, u. 22. dec. 1964 pri Novi Štifti, pok. v Sodražici. Po novi maši je bil štiri leta kaplan v Semiču, nato prefekt v Zavodu sv. Stanislava v Šentvidu in 1912 postal župnik v Trbojah pri Kranju. Od 1922 do 1938 je bil rektor Zavoda sv. Stanislava, nato župnik v Ratečah in končno spovednik pri Novi Štifti. Napisal je življenjepis Stanislava Kostke, po katerem nosi ime Zavod sv. Stanislava. – Družina XXX/1981 17. maja št. 20, str. 8.

ŠTUPAR AVGUST slikar

R. 3. maja 1858 v Metliki, u. 18. marca 1947 prav tam. Risati je začel že v osnovni šoli in napravil nekaj razredov na ljubljanski realki. S podporo metliškega graščaka dr. Josipa Savinška je odšel na Dunaj in se vpisal v risarsko šolo. Šole ni končal, pač pa je postal dnevničar pri metliškem sodišču, bil pri železnici v Ljubljani, med drugim učitelj na Kalu pri Boštanju in na Štrekljevcu ter končal kot občinski revež. Ohranilo se je nekaj njegovih risb in akvarelov. – J. Dular: Pomembni Belokranjci, str. 86 – s sliko. Dolenjski list 3. junija 1982 št. 22, str. 28.

ŠTUPAR FRANC agrokemik in esperantist

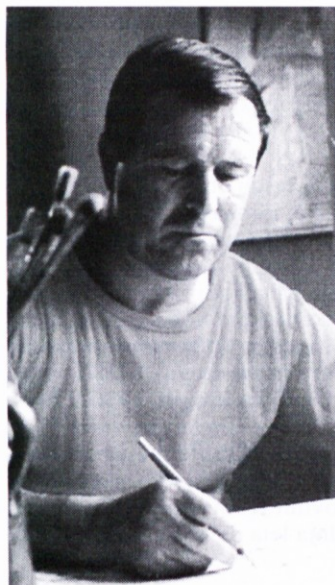
R. 16. julija 1862 v Vodica pri Kamniku, u. 13. febr. 1936 prav tam. Absolviral je višjo kmetijsko šolo na Češkem in bil med drugim strokovni učitelj na Grmu. Napisal je knjigi Apno v kmetijstvu ter O prvinah in spojinah in sodeloval s članki v Kmetovalcu in drugih listih. Bil je med prvimi slovenskimi esperantisti in je pisal v domače in tuje esperantske liste. Prevajal je v esperanto Finžgarja, Jurčiča, Tavčarja, Kersnika in Stritarja. – SBL III, str. 701.

ŠTUPICA SREČKO podpolkovnik, spomeničar

R. 9. sept. 1922 v Sodražici, u. 29. okt. 1989 prav tam kot upokojeni podpolkovnik. L. 1941 je postal skojevec in aktivist OF ter napredoval do komandanta bataljona. L. 1951 je bil na lastno željo upokojen in se vrnil v Sodražico. Delal je v lesni industriji in v družbenopolitičnih organizacijah, zlasti v lovski. Prejel je številna visoka odlikovanja. – Lovec 73/1990 št. 5, str. 155. TV-15 XXVIII/1990 št. 9, str. 15 – slika.

ŠTURM FRANCI skladatelj in glasbeni kritik

R. 17. jun. 1912 v Pivki (Št. Peter na Krasu), padel 11. nov. 1943 v Iškem Vintgarju, pok. na Žalah v Ljubljani. Osnovno šolo in gimnazijo je končal v Ljubljani in diplomiral na konservatoriju. Izpopolnjeval se je v Pragi in Pari-

Ive Šubic

zu, se ob začetku druge vojne vključil v OF, odšel 1943 v partizane in tam padel. Komponiral je samospeve za glas in klavir, skladbe za klavir, za orgle, za orkester in druge skladbe. Bil je pristaš radikalnih glasbenih smeri, kar se kaže tudi v njegovih kritikah. Kot glasbenik je sodeloval v dramskem gledališču. – SBL III, str. 704. TV-15 XI/1973 22. nov. št. 47, str. 5 – slika.

ŠUBIC IVE slikar

R. 23. apr. 1922 v Hotovlji, u. 29. dec. 1989 v Poljanah na Gorenjskem. Po osnovni šoli in dveh razredih meščanske šole se je učil v Ljubljani na kiparskem oddelku Tehnične srednje šole, študiral na slikarski akademiji v Zagrebu, 1941 odšel v partizane, delal v partizanski tiskarni Urška v Kočevskem Rogu, po vojni študiral slikarstvo v Ljubljani in se specializiral pri Gabrijelu Stupici. Udeleževal se je v grafiki, slikal v olju in temperi, freske in stenske slike. Ilustriral je za liste in brošure ter razstavljal v Ljubljani, Škofji Loki, Beogradu, Benetkah itd. Štirikrat je dobil za ilustracije Levstikovo nagrado. Številne so njegove upodobitve partizanskega življenja. – SBL III, 707. Stop IX/1976 št. 29, str. 8 - slika.

ŠUBIC JOŽEF publicist in prevajalec

R. 20. dec. 1802 v Mokronogu, u. 21/22. apr. 1861 v Mariboru. Gimnazijo in filozofijo je študiral v Ljubljani, medicino pa na Dunaju in promoviral v Padovi 1834. Bil je zdravnik v Celju, Gradišču v Slovenskih goricah in Mariboru. Sprva je pisal nemške članke, pod vplivom Novic pa se je vnel za slovenščino in pisal zoper Macunovo zahtevo, da bi se Slovenci oprijeli ilirščine. Pozival je k ustanovitvi Slovenske matice in prevedel Vergilov Georgicon. Je prvi prevajalec Vergila v slovenščino. – SBL III, str. 710.

ŠUBIC RAJKO slikar

R. 12. marca 1900 v Ljubljani v družini podobarjev in slikarjev iz Poljan na Gorenjskem, u. 3. avg. 1983 v Mariboru. Po osnovni šoli in dveh razredih gimnazije se je učil podobarstva, absolviral kiparski in rezbarski oddelek na umetnostni šoli, se izpopolnjeval na Dunaju in v Leipzigu, delal za tiskarne in ilustriral strokovne knjige. Učil je risanje na gimnaziji v Kočevju in od 1939 do internacije v Monigu 1942 na gimnaziji v Novem mestu. Delal je predvsem v grafiki in akvarelu ter mojstrsko slikal zlasti konje. Razstavljal je doma in v tujini. – SBL III, str. 713. Delo 6. avg. 1983 (osmrtnica).

ŠUKLJE FRAN zgodovinar in politik

R. 24. okt. 1849 v Ljubljani, u. 1935 na gradu Kamen v Kandiji pri Novem mestu. Gimnazijo je obiskoval v Ljubljani in na dunajski univerzi diplomiral iz zemljepisa in zgodovine. L. 1872 je bil suplent na goriški gimnaziji, 1873 do 1875 pa profesor v Novem mestu in bil zaradi narodne zavednosti premeščen v Dunajsko Novo mesto. Od 1883, ko je postal poslanec v kranjskem deželnem zboru, se je intenzivno ukvarjal s politikom, postal tudi poslanec v državnem zboru na Dunaju, dvorni svetnik in kranjski deželni glavar. Ko je 1883 prišlo v liberalnem taboru do razkola, je postal vodja zmernejše struje, tako imenovanih elastikarjev. V mlajših letih se je ukvarjal z zgodovino in raziskoval francosko revolucijo, zadnja leta pa se je povlekel iz političnega življenja, se preselil na grad Kamen in pisal spomine, ki sodijo med naša najboljša memoarska dela. Zelo zanimivi so tudi njegovi Sodobniki veliki in mali. Med drugim si je pridobil veliko zaslug za zgraditev dolenske in belokranjske železnice ter osnovanje kmetijske šole na Grmu. Za njegovo delo mu je cesar podelil plemstvo. – SBL III., str. 716.

ŠUKLJE FRANC pravnik, zadrušan

R. 7. okt. 1874 (sin Frana) v Kandiji, u. 7. jan. 1901 na Dunaju, pok. v Šmihelu pri Novem mestu. Gimnazijo je študiral v Novem mestu in na Dunaju in maturiral 1895 v Ljubljani. Po maturi je študiral pravo in postal avskultant v Novem mestu. O božiču 1900 je zbolel ob obisku staršev na Dunaju in kmalu umrl. Kot ljubljanski dijak je bil član Cankarjeve Zadruge. – Slavistična revija III, str. 164. Gimnazijski katalogi v Novem mestu (danes v Zgodov. arhivu Ljubljana, Enota Novo mesto).

Šuklje Fran

Alojzij Šuštar; foto: Milan Markelj

ŠUKLJE GIZELA arhitektka

R. 25. marca 1909 v Jelsi na Hvaru (vnukinja Frana in nečakinja Pavla Golie), u. 31. okt. 1994 v Ljubljani. V Ljubljani je študirala gimnazijo in arhitekturo ter 1932 diplomirala kot učenka Jožeta Plečnika. Izpopolnjevala se je na umetnostnem inštitutu pariške Sorbone, bila po vojni profesorica na Državni šoli za umetno obrt, kasnejši Šoli za oblikovanje, in kot njena ravnateljica stopila v pokoj. Njeno delo je povezano z Metliko, kjer so po njenem načrtu preuredili grajski vrt in postavili spominsko ploščo padlim v NOB. Izdelala je več načrtov za spomenike in spominske plošče belokranjskim kulturnim delavcem (Šest, Županič, Marentič itd.). Ukvarjala se je tudi z opremljanjem knjig. Dolenjski list 17. nov. 1994 št. 46, str. 18 – s sliko.

ŠULC JADVIKA (JADVIGA) gl. SCHULZ JADVIGA!

ŠULIGOJ AVGUST dirigent

R. 19. nov. 1900 v Dolenjem Zemonu, u. 21. jun. 1984 v Trbovljah. Osnovno šolo je obiskoval v rojstnem kraju in v Ilirski Bistrici, tri razrede gimnazije v Gorici, učiteljsiše pa v Ljubljani in maturiral 1920 v Gorici. Med drugim je kot učitelj služboval 11 let v Šmarju pri Grosupljem. Od 1930 do 1941 je vodil mladinski pevski zbor v Trbovljah (Trboveljski slavček) in z njim zaslovel doma in v tujini. Po drugi vojni je bil od 1947 do 1949 predmetni učitelj glasbe v Stični. Pred vojno je s Trboveljskim slavčkom dosegel izjemno raven in z njim nastopal po Jugoslaviji, na Dunaju, na Češkem in v Bolgariji. Mednarodna kritika je prištevala ta zbor med najboljše mladinske zборе v svetu. – SBL III, str. 782. Zbornik občine Grosuplje I/1968, str. 119. L. Menaše: Svetovni biografski leksikon, str. 949.

ŠUŠTAR ALOJZIJ bogoslovni pisatelj, nadškof in metropolit

R. 14. nov. 1920 na Grmadi pri Trebnjem. Osnovno šolo je obiskoval v Trebnjem, škofijsko gimnazijo v Šentvidu pri Ljubljani, bogoslovje v Ljubljani, na Gregorijani v Rimu pa filozofijo in teologijo in promoviral oz. dosegel licenciat, medtem je bil 1946 posvečen. Zaradi bolezni je odšel v Švico in ostal tam skoraj 30 let. Najprej je bil kaplan, nato profesor filozofije in verouka, predavatelj moralne teologije, rektor visoke bogoslovne šole, škofov vikar, tiskovni referent švicarske škofovske konference in tajnik Sveta škofovskih konferenc Evrope. V Slovenijo se je vrnil 1977 in bil 1980 imenovan za ljubljanskega škofa in metropolita. Po stroki je moralni teolog in se je v številnih knjigah posvečal predvsem vprašanju človekove svobode in odgovornosti. Njegove knjige, razprave in članki so izšli v latinščini, nemščini, francoščini, slovenščini itd. Bil je veliki kanceler Teološke fakultete, predsednik Slovenske škofovske konference, podpredsednik Jugoslovanske škofovske konference in podpredsednik Sveta škofovskih konferenc Evrope. 5. marca 1997 je bil za njim za slovenskega metropolita in ljubljanskega nadškofa razglašen dr. Franc Rode. SBL III, str. 729. Slovenski almanah '92, str. 220 – s sliko.

Stephanie Jakovac (Avstralija): PLES DOMORODCEV, 1996, olje in zlati listi na platnu, 560 x 710

Ryoichi Kono (Japonska): MOJ SVET , 1995, voščenska na papirju, 450 x 600 mm

KRONIKA

Marec - april

MAREC

MIRNA PEČ, 1. marca - Domači amaterski gledališčniki so v kulturnem domu premierno uprizorili Partljičevo komedijo Gospa poslančeva. Igro je režirala Staša Vovk.

NOVO MESTO, 3. marca - V glasbeni šoli Marjana Kozine je imela violinski koncert mlada domača glasbenica Maja Bevc.

BREŽICE, 5. marca - V Posavskem muzeju so na kulturnem večeru revije Rast nastopili pesniki Dragica Dani, Ivan Gregorčič in Rudi Stopar, Milan Markelj pa je prebiral prozo. Za prijetno vzdušje je s pesmijo poskrbela Stanka Macur.

LJUBLJANA, 5. marca - V galeriji Družina so odprli razstavo dolenjskih zgnetenk novomeškega kiparja Matjaža Matka. V kulturnem programu sta nastopila glasbenika Petra Božič in Branko Rožman.

MOKRICE, 5. marca - Z razstavo slik iz peska se je v gradu Mokrice predstavila slikarka Stanka Golob iz Grahovega ob Bači.

NOVO MESTO, 5. marca - ZKD in Literarni klub Dragotina Ketteja sta v Kulturnem centru Janeza Trdine pripravila literarni večer s pisateljico Ivanko Mestnik. Predstavila je svojo novo knjigo Korak s poti, ki jo je izdala Dolenjska založba.

BRESTANICA, 6. marca - Društvo likovnikov Krško Oko je v galeriji na gradu Rajhenburg pripravilo skupinsko razstavo, posvečeno dnevu žena.

DOLENJSKE TOPLICE, 6. marca - V zdravilišču se je s slikarsko razstavo predstavila Belokranjka Neva Vranešič Virant. Nastopili so pevci iz Šmihela.

NOVO MESTO, 6. marca - V Knjižnici Mirana Jarca so pripravili pogovor s Tatjano Jakac, vdovo novomeškega grafika in slikarja Božidarja Jakca.

NOVO MESTO, 6. marca - V Dolenjskem muzeju je sekretar ministrstva za kulturo Silvester Gabršček odprl razstavo Arheološki plakat starejše železne dobe. V kulturnem programu sta nastopila kitarista Dušan Pavlenič in Boštjan Jerman.

RIBNICA, 6. marca - Z razstavo grafik se je v galeriji Miklova hiša predstavil akademski slikar Andrej Jemec. O avtorju in njegovem delu je govoril direktor Mednarodnega grafičnega likovnega centra dr. Zoran Kržišnik.

TOLMIN, 6. marca - Akademski slikar Jože Slak Džoka, po rodu iz Jablana pri Mirni Peči, je v knjižnici razstavil najnovejši cikel Luknje v glavi.

VIŠNJA GORA, 6. marca - Na predvečer 5. Jurčičeve poti so na Čandkovi domačiji pripravili kulturni večer, ki so ga oblikovali: ljubiteljski slikar Janez Kastelic, pesniki Saša Cimperman, Meta Zagore in Gregori Gaspari, pisateljica Angelca Škufca ter učenec glasbene šole Avgustin Zupančič.

AMBRUS, 7. marca - V kulturnem domu so premierno prikazali novi slovenski celovečerni film Brezno režiserja Igorja Šmida, ki so ga pred letom dni posneli v tej vasi. Sodelovali so tudi domačini. V okviru akcije Kino v vsako slovensko vas bodo film Brezno vrteli še v 80 slovenskih krajih.

KRKA, 7. marca - Na podružnični šoli so slovesno odkrili spominsko obeležje Josipu Jurčiču, ki je tu v letih 1851-1855 obiskoval prve štiri razrede osnovne šole.

MULJAVA, 7. marca - V kulturnem domu so ivanški srednješolci zaigrali gledališko predstavo Kozlovska sodba v Višnji Gori.

NOVO MESTO, 7. marca - V Kulturnem centru Janeza Trdine je nastopil komorni orkester Mendelssohn Strings iz Madžarske.

PREČNA, 7. marca - Člani amaterskega gledališča so pod vodstvom režiserja Franca Pluta v kulturnem domu premierno uprizorili komedijo Valentina Katajeva Dan oddiha.

KOSTANJEVICA, 9. - 14. marca - Gostišče Žolnir je priredilo zimsko likovno kolonijo z enajstimi akademskimi slikarji, ki so ob koncu druženja pripravili razstavo. Na otvoritvi je pela kantavtorica Stanka Macur.

LJUBLJANA, 10. marca - V Slovenski kinoteki so predstavili nov deset-

Kulturni večer revije Rast v Posavskem muzeju Brežice

Premierna uprizoritev igre Valentina Katajeva Dan oddiha v izvedbi amaterskih gledališčnikov iz Prečne pri Novem mestu

MAREC

minutni igrani film dolenskega ustvarjalca Borisa Petkoviča Naprej!

NOVO MESTO, 10. marca - Pod naslovom S pesmijo v pomlad je v Kulturnem centru Janeza Trdine v organizaciji ZKD potekala revija otroških pevskih zborov.

BREŽICE, 12. marca - V Posavskem muzeju so odprli pregledno razstavo medaljerja in kiparja Vladimira Štovička. O umetniku so govorili krški župan Danilo Siter, avtorica razstave kustosinja Jožica Vrtačnik Lorber in umetnostna zgodovinarica dr. Špelca Čopič. V kulturnem programu sta nastopili flavtistka Karolina Šantl Zupan in harfistka Pavla Uršič Kunej.

ČRNOMELJ, 12. marca - Knjižnica je v sodelovanju z založbo Mladinska knjiga pripravila literarni večer s pisateljem Bogdanom Novakom.

KRONOVO, 12. marca - V gostilni Prešeren so odprli razstavo del članov slikarske skupine interesnih dejavnosti novomeškega društva upokojencev.

LOKA PRI ZIDANEM MOSTU, 12. marca - ZKD Sevnica je v sodelovanju s KD Primož Trubar Loka v galeriji Trubarjevega doma pripravila razstavo fotografij društva ljubiteljev fotografije Krško. Kulturni program so prispevali člani krškega društva ljudskih pevcev Roženkranc.

NOVO MESTO, 12. marca - V Knjižnici Mirana Jarca so predstavili knjižno novost Ljubljančanke Sanje Pregl z naslovom Ferdinand, ki je izšla pri grosupeljski založbi Mondena.

BOŠTANJ, 13. marca - Šentjanski ljubiteljski gledališčniki pod vodstvom režiserke Anice Groznik so v dvorani TVD Partizan zaigrali dramo Ivana Potrča Kreflova kmetija.

KRŠKO, 13. marca - KD Popek iz Sevnice je v cerkvi sv. Duha pripravil slikarsko razstavo Ksenije Turčič iz Zagreba.

NOVO MESTO, 13. marca - Na violinskem koncertu v avli Kulturnega centra Janeza Trdine so nastopili violinisti ljubljanske srednje glasbene šole, med njimi Novomeščanka Maja Bevc.

BUČKA, 14. marca - S komedijo Jaka Štoke Trije tički je gostovala dramska skupina KD Studenec z režiserko Andrejo Jane.

KRŠKO, 14. marca - V kulturnem domu je Simfonični orkester Glasbene šole Krško pod vodstvom prof. Draga Goriška imel letni koncert.

METLIKA, 14. marca - Amatersko gledališče Prečna je v kulturnem domu uprizorilo Katajevo komedijo Dan oddiha.

NOVO MESTO, 14. marca - Na tradicionalni vsakoletni predstavi v Kulturnem centru Janeza Trdine se je z vsemi skupinami in z novim sporedom predstavilo folklorno društvo Kres. Podelili so tudi Maroltova priznanja in značke. Posebno priznanje je dobila Majda Nemanič.

NOVO MESTO, 16. marca - Z odprtjem razstave likovnikov KD Revoz v avli Kulturnega centra Janeza Trdine se je začel Teden kulture Revoza.

NOVO MESTO, 17. marca - V Kulturnem centru Janeza Trdine je na letni reviji mladinskih pevskih zborov nastopilo pet zborov.

NOVO MESTO, 18. marca - Zgodovinsko društvo je v prostorih Dolenjskega muzeja organiziralo predavanje mag. Borisa Golca Butale so vas, pa ji pravijo mesto.

ZAGREB, 18. marca - V Slovenskem domu so odprli razstavo društva likovnikov Krško Oko. V kulturnem programu so nastopili ženski kvintet Brestanica, pevka Stanka Macur in harmonikarji Tonija Sotoška.

GROSUPLJE, 19. marca - Na vsakoletnem medobčinskem srečanju otroških gledaliških skupin so se predstavili mladi igralci iz sedmih osnovnih šol občin Ivančna Gorica, Grosuplje in Dobropolje.

NOVO MESTO, 19. marca - V galeriji Luna se je s ciklom fotografij Ravnotežje javnosti prvič predstavil novomeški fotograf Tomaž Grdina.

GROSUPLJE, 20. marca - Občina, osnovna šola, knjižnica in ZKD so v počastitev 100-letnice rojstva slovenskega in ameriškega pisatelja Louisa Adamiča pripravili koncert pihalnega orkestra domače glasbene šole in večer, ki ga je vodil prof. Mihael Glavan. Na njem so sodelovali še dr. Janja Žitnik, dr. France Adamič in igravec Andrej Kurent. Na osrednji prireditvi na dan rojstva pisatelja pa je bil slavnostni govornik Mitja Čander iz Društva slovenskih pisateljev.

KRŠKO, 20. marca - V kulturnem domu so odprli likovno razstavo del Jožice Mikek Veber in Kostje Viranta. Ob spremljavi tria je nastopila pevka

Nastop novomeške violinistke Maje Bevc

šansonov Melita Osojnik iz Ljubljane.

NOVO MESTO, 20. marca - Mešani pevski zbor Revoz je imel ob dvajsetem rojstnem dnevu v Kulturnem centru Janeza Trdine celovečerni koncert, s katerim se je zaključil t.i. teden kulture Revoza.

NOVO MESTO, 20. marca - V Dolenjskem muzeju so odprli likovno razstavo del, ki so nastajala na ekstemporih v Zajčji Dobravi.

KOČEVJE, 20. marca - 30-letnico prepevanja je nonet Rog iz Željn sklenil s poslovilnim koncertom v Šeškovem domu.

NOVO MESTO, 20. marca - Društvo novomeških študentov je v hotelu Krka pripravilo tretji filmski večer, na katerem se je predstavil Boris Petkovič s svojim novim igranim filmom Naprej!

ŠENTVID PRI STIČNI, 20. marca - KD likovnikov Ferda Vesela je v kulturnem domu pripravilo otvoritev razstave del članic društva. Svoje pesmi in prozo je prvič predstavila Angelca Voden.

TREBNJE, 20. marca - V kulturnem domu sta nastopila oktet Lipa in Trebanjski oktet. Glasbena šola pa je v osnovni šoli pripravila koncert saksofonistov ob klavirski spremljavi prof. Zoltana Petra.

ŽUŽEMBERK, 20. marca - Na prireditvi ob materinskem dnevu je bila gostja in slavnostna govornica Ivanka Mestnik, ki je predstavila svojo novo knjigo Korak s poti.

KRŠKO, 21. marca - Sedemnajst plesnih skupin z Dolenjske, Posavja in Bele krajine se je predstavilo na letnem srečanju plesnih skupin.

LJUBLJANA, 21. marca - Silvester Mihelčič, ravnatelj Glasbene šole Črnomelj in dolgoletni organizator gibanja Glasbena mladina je bil izvoljen za predsednika Glasbene mladine Slovenije.

NOVO MESTO, 21. marca - V kavarni Pri slonu je na jazzovskem večeru nastopil trio Žabjak 3-0 z violinistom Marijanom Dovičem, kitaristom in pevcem Klemnom Piskom ter kontrabasistom Rokom Svetličem.

NOVO MESTO, 21. marca - V frančiškanskem samostanu so odprli razstavo grafičnih upodobitev pirhov, pisanic in remenk slikarja Arpada Šalamona in velikonočnih voščilnic iz zbirke Hede Vidmar Šalamon.

ROB, 21. marca - Domača dramska skupina se je predstavila s Finžgarjevo igro Razvalina življenja.

SEVNICA, 21. marca - Ob praznovanju 20-letnice delovanja mešanega pevskega zbora Lisca, ki ga vodi Stane Peček, so pevci v kulturnem domu pripravili slavnostni koncert. Podelili so Gallusove značke in druga priznanja.

ŠENTJERNEJ, 21. marca - V dvorani osnovne šole je imela ob začetku pomladi slavnostni koncert domača godba pod vodstvom dirigenta Sandija Franka. S podpisom pogodbe s šentjernejsko občino je dobila generalnega sponzorja in se preimenovala v Pihalni orkester Občine Šentjernej.

ŠMARJETA, 21. marca - Gledališka skupina Vidovo iz Šentvida pri Stični je zaigrala komedijo Mrtvi ne plačujejo davkov.

ŠMARJEŠKE TOPLICE, 21. marca - Mladinska gledališka skupina KD Ivančna Gorica je s predstavo Ferija Lainščka Brat je škrat je tat je nastopila v osnovni šoli.

NOVO MESTO, 22. marca - KUD Nove arkade je ob materinskem dnevu v šmihelski cerkvi pripravilo koncert pevec Zarja in Zvezdice ob spremljavi instrumentalne skupine Sonce, ki jih vodi Irena Rešeta, mladi likovniki pod vodstvom Jožice Škof pa so razstavili svoja dela.

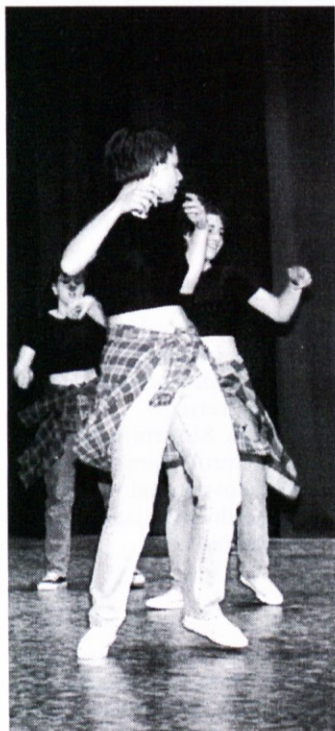
ROVINJ, 22. marca - V cerkvi sv. Nikole so odprli veliko razstavo umetniških izdelkov Rovinjska pomlad, na kateri je med 48 likovniki sodeloval tudi Sevnčan Rudi Stopar.

STIČNA, 22. marca - Z mašno slovesnostjo, ki jo je vodil apostolski nuncij v Sloveniji msgr. Edmond Farhat, se je pričelo letošnje praznovanje 900-letnice ustanovitve cistercijanskega reda in 100-letnica oživitve samostana v Stični.

VIŠNJA GORA, 22. marca - V mestni hiši so odprli razstavo del 51 slikarjev samorastnikov, ki so se udeležili likovnega ektempora.

KOČEVJE, 23. marca - V likovnem salonu so odprli razstavo rezbarskih del Tomaža Maurina.

NOVO MESTO, 24. marca - V šolskem centru so odprli razstavo likovnih del učenke srednje gradbene šole, Novomeščanke Katje Markovič.

Z nastopa plesnih skupin v Krškem

MAREC

ČATEŽ, 25. marca - V avli hotela Zdravilišče v Termah sta brežiška območna obrtna zbornica in Foto video klub pripravila razstavo fotografij Oskarja Gerjeviča Rožice iz domačega vrta.

NOVO MESTO, 25. marca - V Kulturnem centru Janeza Trdine so nastopili umetniki Opere in baleta iz Ljubljane in Maribora.

ČRNOMELJ, 26. marca - V okviru projekta Lutke v Črnomlju so v Špeličevi hiši pripravili lutkovno delavnico za otroke. Ob zaključku je bila tudi razstava.

KRŠKO, 26. marca - V Valvasorjevi knjižnici so predstavili knjigo Milene Plut Podvršič Pot do srca.

ŠENTVID PRI STIČNI, 26. marca - V osnovni šoli je v organizaciji občinske ZKD potekala medobčinska revija trinajstih otroških in mladinskih pevskih zborov.

KOSTANJEVICA, 27. marca - V samostanski cerkvi so odprli razstavo o štukaturah 17. stoletja - Vtis obilja avtorice Barbare Jaki Mozetič. Večer je popestrila harfistka Mojca Zlobko.

METLIKA, 27. marca - V ljudski knjižnici so predstavili knjigo rojaka dr. Dušana Pluta z naslovom Slovenija na križpotju.

VELIKE LAŠČE, 27. marca - Ob 125-letnici obstoja tamkajšnje šolske knjižnice je bil gost pesnik Tone Pavček.

ARTIČE, 28. marca - KUD Oton Župančič je pripravil kulturni večer Oton Župančič v pesmi in besedi. Nastopili so učenci in folklorna skupina osnovne šole, tamburaški orkester, dramska skupina in mešani pevski zbor. Gosta večera sta bila moški pevski zbor Kapele in sopranistka Marjeta Podgoršek.

IVANČNA GORICA, STIČNA, 28. marca - Tamkajšnja ZKD je bila organizatorica Linhartovega srečanja mladinskih gledaliških skupin občin Dobropolje, Grosuplje in Ivančna Gorica.

MIRNA PEČ, 28. marca - Domača gledališka skupina je zaigrala Partljičevo delo Gospa poslančeva.

OREHOVICA, 28. marca - Mešani pevski zbor Ajda pod vodstvom Milana Pavliča je nastopil v družbenem domu.

SEMIČ, 28. marca - Kulturno društvo Orel je v goste povabilo igralsko skupino KUD Predoslje, ki je zaigrala komedijo Na tankem ledu.

ŠKOCJAN, 29. marca - V gostilni Luzar so pripravili pesniški večer s pesnico in igralko Milo Kačič in pevcem Andrejem Šifrerjem.

KOSTANJEVICA, marca - Svetopisemska družba Slovenije in krška občina sta v počastitev visokih jubilejev - 400-letnice smrti Adama Bohoriča in 450-letnice rojstva Jurija Dalmatina v Lamutovem likovnem salonu Galerije Božidarja Jakca pripravili razstavo ter predavanje dr. Marijana Peklaja Genski inženiring - biblični odgovor na etična vprašanja.

APRIL

KRŠKO, 1. aprila - V Galeriji Krško se je z razstavo Križani med nami predstavila domača ljubiteljska slikarka Blandina Markovič Randić. Na otvoritvi, ki so jo popestrili učenci domače glasbene šole, je o avtorici spregovorila kustosinja Galerije Božidarja Jakca v Kostanjevici Barbara Rupel.

NOVO MESTO, 2. aprila - V Dolenjskem muzeju je o knežjem grobu s Kapiteljske njive govoril vodja znane restavratorske delavnice Rimsko-nemškega centralnega muzeja v Mainzu, dr. Marcus Eggo.

NOVO MESTO, ŠENTJERNEJ, 2. - 3. aprila - V Kulturnem centru Janeza Trdine in v šentjernejski osnovni šoli so ob mednarodnem dnevu knjig za otroke podelili predšolsko bralno značko Mavrična ribica.

KOČEVJE, 3. aprila - Pokrajinski muzej je v Šeškovem domu pripravil razstavo z naslovom Poslikane panjske končnice, ki jo je odprl predsednik Čebelarske zveze Slovenije Lojze Peterle.

NOVO MESTO, 3. - 4. aprila - ZKD je v Kulturnem centru Janeza Trdine pripravila medobčinsko revijo 15 odraslih pevskih zborov.

PIŠECE, 3. aprila - V večnamenski dvorani je v organizaciji OŠ Maksa Pleteršnika in ZKD Brežice potekala občinska revija 12 otroških in mladinskih pevskih zborov.

Pisatelj Janez Banič

PODBOČJE PRI KOSTANJEVICI, 3. aprila - V gostilni Gadova peč je KUD Krka predstavilo knjigo Janeza Baniča Štihov Jože z Broda, ki je izšla pri Dolenjski založbi. Večer, ki so ga s pesmijo polepšali Kamniški koledniki ter recitator, pesnik in igralec Tone Kuntner, je vodil Tone Gošnik.

ŠENTVID PRI STIČNI, 3. aprila - V kulturnem domu so odprli razstavo razpel, ki jo je v sodelovanju z ljubljansko kiparsko galerijo Latobia organiziralo KD likovnikov Ferda Vesela. Nastopili so Šentviški slavčki in Stiški oktet.

IVANČNA GORICA, 4. aprila - Na medobčinskem srečanju folklornih skupin, ki ga je pripravila tamkajšnja ZKD, je v kulturnem domu nastopilo šest skupin: dve z Račne, tri iz Šentvida pri Stični in ena iz Zagradca.

LESKOVEC PRI KRŠKEM, 4. aprila - Tamkajšnji župnijski urad je pripravil velikonočno razstavo, na kateri so se s svojimi deli predstavili trije domači umetniki: kiparka Vladka Štoviček, lončar Štefan Kržan in keramik Andrej Čebular. O njih je na otvoritveni slovesnosti spregovorila Margarita Marjetič, zapeli pa so pevci cerkvenega mešanega in moškega pevskega zbora. Razstavo je odprl krški župan Danilo Siter.

TREBNJE, 4. aprila - Na reviji odraslih pevskih zborov ob obletnici rojstva Pavla Golie je župan Alojzij Metelko izročil Golievo plaketo ilustratorju Lucijanu Reščiču in moškemu pevskega zboru KUD Emila Adamiča iz Mokronoga.

NOVO MESTO, 6. aprila - Pod naslovom Harmonija narave so v Galeriji Krka odprli razstavo fotografij Bogdana Kladnika. Na otvoritvi, ki jo je povezovala Bogdana Herman, so predstavili multivizijski projekt Večni krog.

CELJE, 8. aprila - V osrednji knjižnici so odprli razstavo belokranjskih pisanic, ki jo je pripravil Belokranjski muzej iz Metlike.

ROGAŠKA SLATINA, 8. aprila - Z likovno razstavo svojih del sta se v tamkajšnjem zdravilišču predstavila novomeška slikarka Danja Bajc ter v Novem mestu bivajoči slikar in kipar Franc Železnik.

NOVO MESTO, 9. aprila - V bolnišnični restavraciji se je z razstavo slik predstavil upokojeni pediater dr. Janez Janžekovič. V Galeriji Luna so z razstavo fotografskega ustvarjalca Tomaža Mežana s Ponikev zaključili razstavno sezono. V Knjižnici Mirana Jarca so predstavili najnovejšo pesniško zbirko Neže Maurer Metulj na snegu. Izbrane pesmi je prebiral Klavdija Kotar, z glasbo pa je večer obogatil godalni orkester Glasbene šole Marjana Kozine.

LJUBLJANA, 10. aprila - Sevniški umetnik Rudi Stopar je v Galeriji Mladinsko informativno-svetovalnega središča Slovenije odprl razstavo slik ljubiteljske slikarke, študentke Valentine Lozar iz Sevnice.

ŠENTRUPERT, 10. aprila - Ob zaključku Golievih spominskih dnevo so se v domači osnovni šoli srečali mladi literarni ustvarjalci trebanjske občine ter predstavili glasilo Srečanja. V kulturnem programu so nastopili učenci trebanjske glasbene šole in pevski zbor pod vodstvom prof. Tatjane Michelič - Gregorčič.

VIŠNJA GORA, 14. aprila - Tamkajšnji Vzgojno-izobraževalni zavod je v okviru praznovanj svoje petdesetletnice povabil pesniško četverico, ki se je pred petindvajsetimi leti predstavila z legendarno zbirko Pesmi štirih: Kajetana Koviča, Janeza Menarta, Toneta Pavčka in Cirila Zlobca. Pod vodstvom prof. Milana Jevnikarja je zapel domači cerkveni mešani pevski zbor.

Pesniki Tone Pavček, Janez Menart, Ciril Zlobec in Kajetan Kovič v Višnji Gori

(Vse fotografije v Kroniki: Milan Markelj)

NOVO MESTO, 15. aprila - Hrvaško kulturno združenje in Dolenjski muzej sta v prostorih muzeja pripravila razstavo del akademskega slikarja Zlatka Prica. Nastopil je trio Glasbene šole Marjana Kozine.

NOVO MESTO, 15. aprila - Na OŠ Grm so se na prireditvi, imenovani Grmsko srečanje, predstavili štirje novomeški ustvarjalci: slikar Janko Orač, mlada pesnica Marija L. Potočnik ter glasbenika Aleksander Božič in Berislav Budak.

METLIKA, 16. aprila - V ljudski knjižnici so domačini uprizorili lutkovno igrico Ferija Lainščka Bara Bara.

BREŽICE, 17. aprila - V knjižnici je ZKD v sodelovanju z literarno sekcijo Žarek pripravila drugo srečanje 13 pesnikov in pisateljev občine Brežice. Gost je bil pesnik Ciril Zlobec, večer pa je z glasbo popestril mešani pevski zbor Viva.

GROSUPLJE, 17. aprila - ZKD občin Dobropolje, Grosuplje in Ivančna Gorica je v kulturnem domu pripravila medobčinsko revijo 14 odraslih pevskih zborov, ki jo je strokovno spremljal Vlado Brlek.

KOSTANJEVICA, 17. aprila - Mešani pevski zbor Seraphicum je ob petletnici delovanja v samostanski cerkvi priredil slavnostni koncert. Nastopili so še igralci Malega mestnega gledališča iz Kostanjevice in Akademije za gledališče, radio, film in televizijo iz Ljubljane ter pihalni kvintet iz Krškega.

MOKRICE, 17. aprila - V Galeriji Meke so odprli likovno razstavo, na kateri se je predstavilo 12 ljubiteljskih slikarjev, učencev slikarske šole akademskega slikarja Sava Sovreta. Na otvoritvi razstave, na kateri je spregovoril dr. Milan Butina, se je prof. Sovre predstavil tudi kot violinist.

NOVO MESTO, 17. aprila - Na Muzejskih vrtovih je nastopila jazz skupina Igor Lumpert Quartet.

METLIKA, 18. aprila - Sklad RS za ljubiteljsko kulturo in tamkajšnja ZKD sta v športni dvorani pripravila 18. srečanje tamburaških in mandolinjskih skupin - orkestrrov Slovenije.

NOVO MESTO, 18. aprila - Osem folklornih skupin je v Kulturnem centru Janeza Trdine nastopilo na medobmočnem srečanju folklornih skupin Dolenjske, Posavja in Zasavja.

SENOVO, 18. aprila - V Domu 14. divizije je bil koncert krškega zabavnega orkestra Big band, ki ga vodi Aleš Suša. Nastopila je tudi njihova stalna pevka Mana Klanjšček.

ZAGORJE, 18. aprila - Na republiškem tekmovanju šolskih pevskih zborov je otroški pevski zbor OŠ Grm pod vodstvom prof. Sonje Čibej dosegel srebrno priznanje, mladinski pevski zbor OŠ Primoža Trubarja Velike Lašče, ki ga vodi Majda Kokošinek, pa srebrno medaljo.

ŠENTJERNEJ, 19. aprila - V župnijski cerkvi je mnoge obiskovalce z orgelskim koncertom navdušila priznana solistka Angela Tomanič.

ČRNOMELJ, 20. aprila - Sezono koncertnega cikla izbranih mladih glasbenikov Glasbene mladine Oder 1997 - 1998 je v dvorani glasbene šole s koncertom zaključil pihalni kvintet Korfej.

NOVO MESTO, 20. aprila - V Glasbeni šoli Marjana Kozine je potekala tradicionalna revija osmih dolenjskih glasbenih šol.

BREŽICE, 21. aprila - V knjižnici so pripravili pogovor s pesnikom in ornitologom Iztokom Geistrom Plamenom, v kavarni Darka Šimunoviča pa razstavo del slikarja naivca Stjepana Cesarja iz Zagreba.

NOVO MESTO, 21. aprila - Odsevi iz preteklosti je bil naslov predavanja, ki ga je v Dolenjskem muzeju imel dr. Mitja Guštin.

NOVO MESTO, 22. aprila - Pihalni kvintet Korfej je imel koncert v Glasbeni šoli Marjana Kozine.

BREŽICE, 23. aprila - Pod naslovom Znamo tudi drugače je potekal koncert učencev in učiteljev domače glasbene šole.

KRŠKO, 23. aprila - V tamkajšnji galeriji so odprli samostojno likovno razstavo del Neve Vranešič-Virant. V kulturnem programu je nastopila kantavtorica Stanka Macur.

NOVO MESTO, 23. aprila - V počastitev mednarodnega dneva knjige in avtorskih pravic je bilo v dolenjski prestolnici kulturno pestro. V prostorih podjetja Geodet je novomeški župan Franci Koncilija v družbi dolenjskih

literatov odprl spominsko sobo Dragotina Ketteja. Na osrednji prireditvi v Kulturnem centru Janeza Trdine se je predstavilo šest dolenjskih literatov ter osem tistih, ki so vključeni v novo antologijo sodobne slovenske poezije *Do grla v mulj* vraščeno grosupeljske založbe Mondena. Za glasbene dodatke sta posrbela kitarist Dušan Pavlenič in kantavtor Matjaž Pikalo s skupino. Sledila je okrogla miza o prisotnosti dolenjskih literatov v slovenskih antologijah, ki jo je vodil Milan Markelj. V avli je Knjižnica Mirana Jarca pripravila razstavo knjig z ekološko tematiko.

OTOČEC, 23. aprila - Na kulturnem srečanju Belokranjcev, ki živijo v Novem mestu, so predstavili knjigo Jožeta Dularja *Mesto nad Bojico*.

KOSTANJEVICA, 24. aprila - V Lamutovem likovnem salonu so odprli razstavo slik 9. tradicionalnega ektempora osnovnošolskih otrok. V kulturnem programu je nastopil mešani pevski zbor *Svit*.

KRŠKO, 24. aprila - V kulturnem domu se je na reviji simfoničnih orkestrrov slovenskih glasbenih šol predstavilo šest orkestrrov, tudi domači.

NOVO MESTO, 24. aprila - Slovenska matica in Društvo slovensko-poljskega prijateljstva sta v Galeriji Škof priredila večer kulture in prijateljstva, na katerem je mag. Niko Jež predstavil knjigo dr. Toneta Pretnarja *Prešeren in Mickiewicz*, igravec Demeter Bitenc in polonistka Tanja Jerman sta brala Prešernove in Mickiewiczove pesmi, pianistka Maja Fuerst pa je zaigrala nekaj Chopinovih skladb. V Galeriji Kralj so odprli prodajno fotografsko razstavo treh mladih ustvarjalcev, ki so študirali fotografijo v tujini: Damjan Kocjančič, Jure Brecljnik in Borut Peterlin.

BREŽICE, 25. aprila - Mešani pevski zbor *Viva* je v cerkvi sv. Roka priredil koncert, na katerem je nastopil priznani ansambel Vatroslav Lisinski.

DOBREPOLJE, 25. aprila - Pevski zbor *Zagoriški fantje*, ki je dobitnik evropske nagrade za ohranjanje ljudske umetnosti, je pol stoletja prepevanja proslavil s koncertom v Jakličevem domu na Vidmu, na katerem so predstavili svojo novo zgoščenko *Ko zbrani gremo vsi skoz vas*.

KOSTANJEVICA, 25. aprila - V kulturnem domu je gostovala dramska skupina Slovenskega narodnega doma *Lipa park* iz St. Catharinesa iz Kanade.

METLIKA, 25. aprila - Belokranjski muzej in Dolenjska banka sta organizirala šesto srečanje mladih slikarjev.

ŠENTJERNEJ, 25. aprila - V osnovni šoli je nastopil mešani pevski zbor *Vlaste Tavčar*. Gosta večera sta bila *Vinogradniški oktet* in *trobentač Franc Kompare* iz Mengša.

ZAGRADEC, 25. aprila - Društvo harmonikarjev *Krka* in domače kulturno društvo sta bila organizatorja srečanja harmonikarjev.

MULJAVA, 26. aprila - V Galeriji *Kresnička* so odprli fotografsko razstavo mag. Lada Kutnarja z naslovom *Naš kmečki človek*.

SEVNICA, 26. aprila - S svetniškimi, romarskimi, koledniškimi in drugimi nabožnimi pesmimi se je v župnijski cerkvi na 9. srečanju ljudskih pevcev predstavilo 15 skupin iz vse Slovenije.

STIČNA, 26. aprila - S slovesno mašo, ki jo je vodil opat dr. Anton Nadrž, in z odprtjem velike jubilejne razstave, ki jo je ob pomoči mag. Francea Barage pripravil Hubert Patzelt iz Nemčije, odprl pa jo je sekretar ministristva za kulturo *Silvester Gabršček*, so v Slovenskem verskem muzeju obeležili spomin na stoletnico ponovne naselitve stiške opatije. Slavnostni govornik je bil pisatelj *Alojz Rebula*.

METLIKA, 27. aprila - V kulturnem domu je dramska skupina slovenskega narodnega doma *Lipa park* iz Kanade uprizorila veseloigro s petjem *Naročena zmešnjava* avtorja *Mihe Kunaverja*.

BREŽICE, 28. aprila - ZKD je v Posavskem muzeju priredila solistični koncert sopranistke *Marjetke Podgoršek - Horžen*. Na klavirju jo je spremljala *Darija Stanovič*.

NOVO MESTO, aprila - Dolenjska banka je v sodelovanju s Knjižnico *Mirana Jarca* v svojih prostorih pripravila razstavo o delu novomeškega tiskarja in založnika *Janeza Krajca*.

Petar Smajić (Hrvaška): MATI Z OTROKOM, 1970, les, 1070 mm

Franc Tavčar (Slovenija): POPOTNIK, 1982, les, 750 mm

RAST
RAST
RAST

**REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO
IN DRUŽBENA VPRAŠANJA**
Letnik IX., leto 1998, št 3 (57)
ISSN 0353-6750, UDK 050 (497.4)

IZDAJATELJICA:	Mestna občina Novo mesto, zanjo župan Franci Koncilija
SOIZDAJATELJICE:	Občine Črnomelj, Metlika, Šentjernej, Škocjan, Trebnje in druge občine Dolenjske, Posavja, Bele krajine ter Kočevske
SVET REVIJE:	Predsednik sveta: Robert Judež (Mestna občina Novo mesto), člani: Cvetka Klobučar (Škocjan), Ksenija Khalil (Črnomelj), Milan Rman (Trebnje), Milan Travnika (Metlika), Ida Zagorc (Šentjernej)
UREDNIŠTVO:	Milan Markelj (odgovorni urednik), Nataša Petrov (namestnica odgovornega urednika), Ivan Gregorčič (Literatura), Marinka Dražumerič (Kultura), Alenka Ilovar in Marjan Ravbar (Družbena vprašanja), Janez Gabrijelčič (Rastoča knjiga), Rudi Stopar (Odmevi in odzivi), Lucijan Reščič (likovni urednik), Tomaž Koncilija in Marko Koščak
NASLOV UREDNIŠTVA IN TAJNIŠTVA:	Mestna občina Novo mesto, Seidlova cesta 1, 8000 Novo mesto, s pripisom: za revijo Rast, tel.: (068) 317-256, faks: (068) 322-731
TAJNIK REVIJE:	Franc Zaman
LEKTOR:	Peter Štefančič
NAROČNINA:	Mestna občina Novo mesto, št. ŽR.: 52100-630-40115, s pripisom: za revijo Rast Letna naročnina za fizične osebe je 4.000 SIT, za pravne osebe 7.000 SIT. Ta številka stane v prosti prodaji 1.000 SIT
PRISPEVKI:	Rokopise sprejemajo tajnik revije in uredniki. Nenaročenih rokopisov in drugih gradiv ne vračamo. Željeno je, da so prispevki napisani z računalnikom, stiskani v dveh izvodih na eni strani papirja in s širokim razmikom (30 vrst na stran). Zapisi na računalniški disketi naj bodo shranjeni v formatu MS Word, Wordperfect ali v dostext (ascii).
NAKLADA:	1000 izvodov
PRIPRAVA ZA TISK:	Biro M Novo mesto
TISK:	Tiskarna Novo mesto

Po mnenju Ministrstva Republike Slovenije za kulturo (št. 415 - 325 / 92 z dne 1. julija 1992) je revija uvrščena med proizvode, za katere se plačuje 5-odstotni davek od prometa proizvodov.

Izhaja dvomesečno

Izid te številke so podprli: Ministrstvo Republike Slovenije za kulturo, Mestna občina Novo mesto, Upravna enota Novo mesto in občine soizdajateljice

POPRAVEK

V prejšnji številki je na str. 99 napačno navedeno leto 1993 kot letnica izida Adamičevega dela Smeh v džungli; pravilno 1933

SODELAVCI TE ŠTEVILKE

- Karel BAČER, prof. slovenskega jezika in književnosti, v pokoju, lektor, leksikograf, Novo mesto
- Tomaž BIZAJL, dipl. sociolog, v pokoju, Koper
- Frančiška BUTTOLO, mag. primerjalne književnosti, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede Ljubljana, Ljubljana
- Samo DRAŽUMERIČ, medicinski tehnik, študent Višje šole za zdravstvene delavce v Ljubljani, Trebnje
- Janez GABRIJELČIČ, dr. ekonomskih znanosti, Računsko sodišče Republike Slovenije, Novo mesto
- Tomaž GOLOB, dipl. umetnostni zgodovinar, konzervator na Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto, Novo mesto
- Tone GOŠNIK, novinar, urednik in publicist, v pokoju, Novo mesto
- Ivan GREGORČIČ, prof. slovenskega jezika in književnosti, Osnovna šola Mirna, Rakovnik pri Šentrupertu
- Jože GRIČAR, dr. ekonomskih znanosti, Fakulteta za organizacijske vede v Kranju, Ljubljana
- Darija JAKŠE, prof. slovenskega jezika in književnosti, lektorica slovenskega jezika v Bratislavi na Slovaškem
- Janez JANŠA, dipl. obramboslovec, Ljubljana
- Tomaž KONCILIJA, študent slovenskega jezika in primerjalne književnosti, Novo mesto
- Klavdija KOTAR, gimnazijska maturantka, Zveza kulturnih društev Novo mesto, Novo mesto
- Tomaž LEVIČAR, študent arhitekture, Novo mesto
- Milan MARKELJ, novinar, urednik, Novo mesto
- Meta MATIJEVIČ, prof. zgodovine, arhivist, Zgodovinski arhiv Ljubljana - Enota za Dolenjsko in Belo krajino Novo mesto, Mirna Peč
- Lidija MURN, novinarka, Dolenjski list Novo mesto, Jablan, Mirna Peč
- Ivan PERHAJ, pesnik, učitelj v pokoju, Brusnice
- Anton PODBEVŠEK, pesnik in esejist, časnikar in publicist (rojen 1898 v Novem mestu, umrl 1981 v Ljubljani)
- Sonja ROSTAN, učiteljica plesa, Glasbena šola Marjana Kozine Novo mesto, Novo mesto
- Jože SEVLJAK, prof. pedagogike, Zavod za izobraževanje in kulturo Litija, Litija
- Mitja SIMIČ, dipl. inž. krajinske arhitekture, višji konzervator, Novo mesto
- Rudolf SLOBODA, sodobni slovaški pisatelj, Bratislava, Slovaška
- Rudi STOPAR, pesnik, likovni umetnik, Grič, Sevnica
- Franci ŠALI, prof. sociologije, vodja Dolenjske založbe pri Tiskarni Novo mesto, Vavta vas
- Ljudmila ŠRIBAR, višja knjižničarka, Valvasorjeva knjižnica Krško, Leskovec pri Krškem
- Dušan ŠTEPEC, dipl. etnolog in umetnostni zgodovinar, Veliki Gaber
- David TERČON, carinski referent, Intertrans commerce Ljubljana, Sežana
- Borut VUKOVIČ, dipl. sociolog, Filozofska fakulteta Ljubljana, Ljubljana
- Ivan ZORAN, pesnik, novinar v pokoju, Novo mesto
- Jože ZUPAN, prof. slovenskega jezika in književnosti, ravnatelj Osnovne šole Šentrupert, Šentrupert

82
RAST 1998

200701942,3

COBISS o

KNJIZNICA H. JARCA
Domeznanski oddeljek

RAST – JUNIJ 1998

MESTNA OBČINA NOVO MESTO